

VERBUM HISTORIAE

**VEDECKÝ INTERNETOVÝ ČASOPIS KATEDRY HISTÓRIE
PEDAGOGICKEJ FAKULTY UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

2/2021

Bratislava 2021

Bratislava 2021

Vedecký internetový časopis Katedry histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave

- <http://www.fedu.uniba.sk/sucasti/katedry/katedra-historie/casopis-verbum-historiae/>

- <http://verbum-historiae.blogspot.sk/>

verbum.historiae@gmail.com

Editorka a zodpovedná redaktorka:

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Redakčná rada:

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. – predseda (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. PhDr. Július Bartl, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Zdeněk Beneš, CSc. (Univerzita Karlova, Praha)

PhDr. Anna Bocková, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD. (Slovenské technická univerzita, Bratislava)

dr. Jure Gašparič, PhD. (Ústav najnovších dejín, Ľubľana)

dr. Jaromir Jeszke (Univerzita Adama Mickiewicza, Poznań)

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

doc. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. Michal Pehr, Ph.D. (Masarykov ústav a archív Akadémie vied ČR, Praha)

doc. Ondrej Podolec, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Alain Soubigou (Parížska univerzita, Paríž)

Mgr. Monika Tihányiová, PhD. (Trnavská univerzita, Trnava)

PhDr. Mária Tonková, Csc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. et Peadr. Marek Šmíd, PhD. (Jihočeská univerzita, České Budějovice)

Mgr. Miriam Viršínská, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Recenzenti:

Mgr. Monika Tihányiová, PhD., doc. PhDr. Miroslav Kamenický, PhD., doc. Mgr.

Ľuboš Kačírek, PhD., PhDr. Anna Bocková, PhD., Mgr. Eva Baumann, PhD., Mgr.

Ivana Dendys, PhD.

Grafická úprava: Mgr. Pavol Makyna, PhD.

© Vydáva Katedra histórie, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Račianska 59, Bratislava

Vychádza 2x ročne, 9. ročník

ISSN: 1339-4053 (online)

Fotografia na titulnej strane: Revúca na pohľadnici zo začiatku 20. storočia
(zdroj: <https://gallery.hungaricana.hu>).

Obsah

ÚVOD	5
Miriam VIRŠINSKÁ	
<i>Editoriál</i>	5
ŠTÚDIE	6
Tibor NEUMANN	
<i>Ryba, víno, žemľa. Talianski hostia v Bratislave (1476 – 1497) ...</i>	7
Petra POLUBŇÁKOVÁ a Miriam VIRŠINSKÁ	
<i>Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský a Viedeň</i>	17
Miriam VIRŠINSKÁ	
<i>Transformácia dejepisného vyučovania podľa školskej reformy z roku 1849 na vybraných slovenských školách</i>	33
Anna BOCKOVÁ	
<i>Premeny slovenského dejepisu (Akou cestou kráčame po roku 1989?)</i>	46
Ivan STODOLA	
<i>Tvorba wikipedických hesiel ako alternatívna forma úlohy (realizácia v prostredí vysokoškolského historického seminára)</i>	61
DOKUMENTY	75
Pavol MAKYNA	
<i>Denník Jána Nošíka – vojaka z 1. svetovej vojny</i>	76
Miriam VIRŠINSKÁ	
<i>Zo spomienok na Augusta Horislava Škultétyho</i>	102
RECENZIE	107
Ivan STODOLA (rec.)	
<i>ORAVCOVÁ, Marianna: Akcia B</i>	108
Petra POLUBŇÁKOVÁ (rec.)	
<i>RADY, Martin: Habsburgovci. Vzostup a pád svetovej veľmoci</i>	111
SPRÁVY	113
Jaroslav NEMEŠ	
<i>52. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku Archaeologia Historica – Človek a jeho životný priestor</i>	114
AUTORI	117

Editoriál

Vážení čitatelia,

druhým číslom roku 2021 uzatvárame ďalší ročník vedeckého internetového časopisu – *Verbum historiae*. Naši autori opätovne približujú výsledky svojich výskumov, zaoberajú sú doteraz menej prebádanými témami a problémami nielen slovenskej historickej vedy aj napriek tomu, že súčasná pandemická situácia do značnej miery zhoršila podmienky na výskum.

Autorom prvej štúdie je Tibor Neumann, jeden z najznámejších maďarských historikov zaoberajúcich sa obdobím stredoveku. Vo svojej štúdii upozorňuje na bohaté využitie zápisov v komorných knihách mesta Bratislava. Môžeme v nich nájsť vynikajúce doplnkové a z iných zdrojov neznáme údaje, ktoré sú síce roztrúsené a často je ich náročné objaviť, no súvisia s množstvom výskumných tém. Samotný autor sa v tejto štúdii zameriaval na záznamy, týkajúce sa talianskych príbuzných kráľovnej Beatrix, manželky uhorského kráľa Mateja Korvína

Štúdia, ktorú spolu pripravili doktorandka Petra Polubňáková a M. Viršínská, sa zaoberá pôsobením G. K. Zechentera-Laskomerského vo Viedni najmä počas jeho lekárskeho štúdia, ktorú tu absolvoval v rokoch 1846 – 1850. Štúdia približuje habsburskú metropolu Viedeň v čase jeho štúdií, najmä na základe spomienok Zechentera-Laskomerského zachytáva štúdium vo Viedni na lekárskej fakulte a v neposlednom rade pohľad Zechentera-Laskomerského na revolučné udalosti. A neopomenie ani ďalšie Zechenterove návštevy Viedne v neskoršom období.

Nasleduje štúdia z pera M. Viršínskej, ktorá sa zaoberá dosiaľ menej prebádanou problematikou vyučovania dejepisu podľa školského zákona z roku 1849 v habsburskej monarchii a jeho aplikáciou na vybraných slovenských školách. Zákon z roku 1849, tzv. Entwurf, vydal vtedajší minister školstva a náboženstva Leo Thun a priniesol Uhorsku významnú zmenu vo výučbe dejepisu. Do uhorského stredoškolského vzdelávania zaviedol zatiaľ neznámy predmet, ktorý integroval dva dovtedy samostatné predmety: zemepis a dejepis, čím išiel proti zvyklostiam a tradíciám uhorského školstva.

Problemátike výučby dejepisu po roku 1989 sa venuje A. Bocková v štúdii o premenách dejepisného vzdelávania po roku 1989. Autorka zdôrazňuje, že po roku 1989 prešiel školský dejepis v slovenskom školskom systéme viacerými zmenami. Príspevok vysvetľuje dôvody týchto zmien a zamýšľa sa nad perspektívami smerovania dejepisu ako školského predmetu.

Posledná štúdia Ivana Stodolu sa zaoberá tvorbou článkov na Wikipédii ako úlohou v rámci vysokoškolského kurzu. Štúdia vychádza z faktu, že mnohí akademici aj učitelia si uvedomujú, že prispievanie do Wikipédie možno využiť ako účinný vyučovací nástroj, ktorý je prínosom pre študentov, ako aj pre širokú verejnosť.

Predložené číslo obsahuje aj ďalšie rubriky ako dokumenty, recenzie a správy z odborných akcií.

Miriam Viršínská

ŠTÚDIE

Ryba, víno, žemľa. Talianski hostia v Bratislave (1476 – 1497)

Tibor Neumann¹

Abstract: Fish, wine, bun. Italian guests in Bratislava (1476–1497).

The author of the study draws attention to the rich use of entries in the chamber books of the city of Bratislava, which are otherwise unique even in the Hungarian context. In them we can find excellent supplementary and unknown data from other sources, which are scattered and often difficult to discover, but are related to a number of research topics. In this study, the author himself has focused on records relating to the Italian relatives of Queen Beatrix, wife of King Matthias Corvinus of Hungary, as well as a number of Italian envoys. The records concern the accounting of these visits to the city, and often contain many interesting details regarding the reception of the guests. The chamber books have been examined by the author starting from the date of the marriage of Matthias Corvinus and Beatrix of Aragon (1476), but he has concentrated in particular on the period of the two Archbishops of Esztergom coming from Italy, John of Aragon and Hypolito d'Este (1480–1497). The study also includes short regests and the original text of the records examined.

Keywords: Bratislava, Chamber Books, Beatrix of Aragon, John of Aragon, city accounts, Italians.

V účtovných knihách bratislavskej mestskej komory z roku 1486 – 1487 nájdeme na nie veľmi nápadnom mieste zápis mestského komorníka o takomto výdavku: „Okrem toho som na pokyn svojich pánov odovzdal jeden denár niekoľkým žoldnierom, ktorí až po Čeklís (dnešné Bernolákovo) odprevadili zlatý voz kráľovnej, ktorý bol poslaný do Francúzska.“² Táto vzácna informácia, ktorá nám dáva nahliadnuť pravdepodobne do zákulisia vyslanectva poslaného k francúzskemu kráľovi,³ jednoznačne dosvedčuje, že v bratislavských komorných knihách, ktoré sú aj v maďarských pomeroch jedinečné, môžeme nájsť vynikajúce doplnkové a z iných zdrojov neznáme údaje, ktoré sú síce roztrúsené a často je ich náročné objaviť, no súvisia s veľkým množstvom výskumných tém.⁴ Počas prípravy jednej mojej nedávno vydané štúdie som si všimol, že sa v týchto prameňoch⁵ zachovalo niekoľko

¹ Autor je vedeckým spolupracovníkom Historického ústavu Centra výskumu humanitných vied Maďarskej akadémie vied (MTA BTK) a členom výskumného kolektívu „Lendület“ Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015), ktorý sa zameriava na výskum stredovekých dejín hospodárstva Uhorska. Pôvodná štúdia s názvom Hal, bor, zsemle. Olasz Vendgek (1476 – 1497) Pozsonyban vyšla v DOMOKOS, György et al.: *Vestigia II. Magyar források Itáliából*. Piliscsaba : Vestigia kutatócsoport, 2018, s. 93–128.

² „Ausgehn auf der k. mt. notturfft '87. Item ettlichn soldnern, die der kunigin guldn wagn biss gen Lainssnitz belait habn, den man gen Frankchreich geschickht hett, habn in mein hern geschafft zu gebn 1 tt d., facit I lb. d. Actum montag nach Trinitatis '87.“ Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), Kammerbuch (ďalej K) 47, s. 273. = Magyar Nemzeti Levéltár (ďalej MNL) Országos Levéltár (ďalej OL) Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej DF) 277103, 55. fotografia.

³ Viac poz. GYÖRKÖS, Attila: Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe». Magyar–francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457–1490). In: *Világtörténet*, 2015, 5, s. 61–78. PÁLOSFALVI, Tamás: *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526*. Budapest : MTA BTK, 2014, s. 205.

⁴ Bratislavské komorné knihy sú dnes už dostupné aj online, dokonca na kvalitných farebných fotografiách: <http://www.crarc.findbuch.net>.

⁵ Ohľadne charakteru a premennej hodnoty bratislavských komorných kníh, ako aj odbornej literatúry, ktorá o nich pojednáva, pozri NEUMANN, Tibor: „Minden időben kegyelmes uratok kívánunk lenni“ A királyi városok

záznamov, ktoré sa týkajú talianskych príbuzných kráľovnej Beatrix – jej dvoch súrodencov a synovca –, ako aj talianskych vyslancov. Tieto účtovné položky zachytávajú bez pochyb väčšinou bezvýznamné detaily ohľadne prijímania hostí, ale môžu byť zaujímavé už len kvôli samotnej prítomnosti spomínaných osôb a niekoľkých poznámok, ktoré padli v tejto súvislosti. Komorné knihy som preskúmal, počnúc dátumom sobáša Mateja Korvína a Beatrix Aragónskej (1476), ale sústredil som sa predovšetkým na obdobie dvoch ostrihorských arcibiskupov pochádzajúcich z Talianska, Jána Aragónskeho a Hypolita d'Este (1480 – 1497). Dúfajúc, že niektoré z týchto záznamov môžu raz poslúžiť vedcom skúmajúcim taliansko-uhorské vzťahy v širšom zmysle ako zdroj cenných doplnkových informácií, zverejňujem nižšie tieto kratučké pramene a podľa možnosti ich aj vysvetľujem.⁶

Hoci bola Bratislava najvýznamnejším mestom Ostrihomskej diecézy, z toho, samozrejme, nevyplývalo, že by ho títo dvaja arcibiskupi alebo ich príbuzní pravidelne navštevovali. Výnimkou bola samotná kráľovná, ktorá sa v čase vojny o Rakúsko spolu so svojim manželom často zdržiavala v tomto slobodnom kráľovskom meste na brehu Dunaja, ako aj na hrade, ktorý sa týčil nad ním.⁷ Už samotní zostavovatelia diplomatára listín súvisiacich s Beatrix publikovali niekoľko záznamov z účtovných kníh, ktoré súviseli s jej tunajším pobytom, ale ani zďaleka sa neusilovali o úplnosť.⁸ Nepatrný počet údajov vzťahujúcich sa na kráľovniných príbuzných, resp. na talianskych vyslancov je isteže klamlivý: nezachovali sa záznamy mestských komorníkov z každého roka.⁹ Vieme napríklad, že 3. augusta 1486 za zvuku fanfár vstúpil slávnostne do mesta vyslanec ferrarského vojvodu Herkula, aby sa stretol s kráľovským párom, ktorý sa tu práve zdržiaval,¹⁰ avšak zväzok z daného roku sa do dnešných dní nezachoval, rovnako ako ani ten, ktorý by pojednával o slávnostnom vstupe Hypolita d'Este do mesta 18. marca 1489 a o na to vynaložených mestských výdavkoch.¹¹ Na druhej strane sa pobyt jednotlivých osôb v Bratislave odrazil v komorných knihách len v tom prípade, ak malo mesto v súvislosti s ním nejaké príjmy alebo výdavky. Práve v období, keď sa tu kráľ a kráľovná často zdržiavali, mohli byť v ich sprievode aj osoby, ktorých prítomnosť v Bratislave nemáme doloženú. Napriek tomu boli samozrejme

adóztatása a 15. század végén. In: KÁDAS István–WEISZ Boglárka (eds.): *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest : MTA BTK, 2017, s. 58-60.

⁶ Tu by som sa chcel poďakovať môjmu kolegovi Bencemu Péterfimu, ktorý lektoroval moje prepisy z nemčiny.

⁷ Pozri HORVÁTH, Richárd. *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Budapest : Historia-MTA TTI, 2011, passim.

⁸ Napr. 1482 – 1483. BERZEVICZY, Albert. *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*. Budapest : MTA, 1914, s. 61-63.

⁹ V nami vymedzenom období chýbajú zväzky z rokov 1479/80, 1483/84, 1486/87, 1488/89 a 1495/96.

¹⁰ *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából* (ďalej MHH DEM) III, NAGY Iván – NYÁRY Albert (eds.), Budapest : MTA, 1875, s. 137-151. Poz. BERZEVICZY, Albert: *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*, s. 354. Významný historik Bratislavy, odvolávajúci sa na tento prameň, to vzťahuje náhodou na vtedajšiu prítomnosť Hypolita v meste. ORTVAY, Tivadar: *Pozsony város története III*. Pozsony : Stampfel Károly, 1894, s. 105.

¹¹ Na prítomnosť arcibiskupa v Bratislave sa odvoláva bez uvedenia presného dátumu NYÁRY, Albert: *A modenai Hyppolit-kódexek VI*. In: *Századok*, 1874, 8, s. 80. ORTVAY, Tivadar: *Pozsony város története III*, s. 106. Presný dátum záznamu v ostrihomskej účtovnej knihe obsahujúcej výdaje roku 1489 mi sprostredkovala Hajnalka Kuffartová, za čo jej aj touto cestou ďakujem.

Ostrihomské arcibiskupstvo a toto mesto navzájom úzko prepojené. Ak neberieme do úvahy úzke vzťahy medzi nižším a stredným duchovenstvom, mesto, ktoré žilo z produkcie a predaja vína, často hostilo arcibiskupského vyberača desiatkov v Bratislavskej župe,¹² ale mohli by sme spomenúť aj príklad, že počnúc arcibiskupom Dionýzom zo Seče, platilo mesto nemalý ročný úrok dvom ostrihomským oltárom, v dôsledku čoho sa vyslanci mestskej rady každý rok vyskytli v sídle arcibiskupstva.¹³

Ak aj účtovné knihy veľmi zriedka spomínali talianskych urodzených ľudí, ktorí tadiaľto prechádzali, žiaľ, nikdy nezachytili ich mená ani miesto pôvodu. „Taliansky pán“ a „taliansky biskup“, ktorí sa v meste objavili v septembri 1477 a v apríli 1479, pravdepodobne označujú vyslancov ponáhľajúcich sa za kráľom alebo kráľovnou, ktorých bratislavskí mešťania hostili zjavne vďaka ich poslianiu (č. 1 – 2). Ich identifikácia je úlohou pre budúcnosť.

Záznam z 1. júla 1482 (č. 3) je vyúčtovaním výdavkov mestským komorníkom, ktoré bol nútený zaúčtovať, keď na príkaz kráľovnej muselo vedenie mesta rýchlo pripraviť tri lode, aby sa jej výsosť mohla ponáhľať za jej manželom do Budína.¹⁴ V tomto prípade môže vzbudiť náš záujem dodatočne pridaná poznámka k názvu odseku o výdavkoch: v Budíne sa nachádzal aj brat kráľovnej, dokonca „in ungenaden“. Význam tohto výrazu nie je jednoznačný, keďže sa dá chápať aj ako „v nemilosti“, „v nepriateľskom ovzduší“, ale nedá sa vylúčiť ani „v núdzi“ a dokonca ani menej pravdepodobný preklad „v chorobe“. Zdá sa, že sa Beatrix ponáhľala do hlavného mesta preto, aby bola mediátorkou medzi jej bratom a Matejom, alebo aby aspoň presvedčila svojho manžela ohľadne nejakej pre ňu dôležitej veci, ktorá sa týkala niektorého z jej bratov. Veľmi by napomohlo výkladu tejto poznámky, ak by sme vedeli jednoznačne určiť, na ktorého z jej bratov sa text vzťahuje, avšak zdá sa byť rovnako možným riešením tak kardinál a ostrihomský arcibiskup Ján Aragónsky, ako aj vojvoda Francesco. Prvý z nich sa v tom čase zdržiaval práve v Uhorsku, 20. júna ho totiž nachádzame v Bratislave v prítomnosti kráľovnej.¹⁵ Dávno je už známy list Mateja adresovaný neapolskému kráľovi Ferdinandovi (bez dátumu, ale vydavateľom datovaný na leto 1480), v ktorom uhorský kráľ dementuje informácie svojho svokra, podľa ktorých by sa veľmi rád zbavil kardinála Jána kvôli jeho spupnosti a veľmi

¹² Napr. ohľadne hostenia vyberača desiatkov Ambrusa v prvej polovici 90. rokov 15. storočia pozri AMB K 51, s. 77, AMB K 52, s. 69, AMB K 53, s. 67, atď.

¹³ NEUMANN, Tibor: „Minden időkben kegyelmes uratok kívánunk lenni“ A királyi városok adóztatása a 15. század végén, s. 98-99.

¹⁴ Detaily cesty Mateja do Budína si vyžadujú ďalší výskum. Poz. HORVÁTH, Richárd. *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*, s. 115, poznámka 948. Bratislavská komorná kniha (AMB K 44. = MNL OL DF 277100.) obsahuje viacero údajov o tejto ceste (napr. AMB K 44, s. 142), ale prítomnosť kráľa v Budíne potvrdzujú aj listy Sadoleta (pozri nasledujúca poznámka).

¹⁵ Archivio di Stato di Modena (ďalej ASMo) Cancelleria, Sezione estero (ďalej C. Est.) Carteggio ambasciatori (ďalej Amb.) Ungheria (ďalej Ungh.) b.1/9,2. (=Vestigia 1277, dostupné online: <http://vestigia.hu/kereses/>). Tu by som sa chcel poďakovať Norbertovi Mátyusovi za to, že ma oboznámil s obsahom listov neapolského vyslanca Nicolu Sadoleta, ktoré v tých dňoch napísal v Budíne a Bratislave. Sadoletove listy dosvedčujú pobyt kardinála a rovnako aj vojvodu Francesca v Budíne.

zlému charakteru.¹⁶ Nie je vylúčené ani to, že bratislavský záznam poukazuje na nie práve bezproblémový vzťah, ktorý je tušíť aj z kráľovho listu. Ak by bolo možné spojiť tieto dve čriepky informácií, v pozadí tohto konfliktu by mohli stáť aj práve prebiehajúce rokovania s ostrihomským arcibiskupom, ktorý odišiel od Mateja, Jánom Beckensloerom a s vyslancami cisára, do ktorých sa na základe svojich listov zaplietla aj kráľovná.¹⁷ (Je pravdepodobné, že objavenie sa ostrihomského pomocného biskupa Michala Túronyiho¹⁸ v Bratislave s veľkým sprievodom o dva aj pol týždňa neskôr, ktoré zachytil záznam č. 4, je tiež spojené s prebiehajúcimi rokovaniami s Beckensloerom.¹⁹ Nemožno však zamlčať ani to, že dôvodom pre náhlenie sa Beatrix môže byť jej snaha čo najrýchlejšie môcť intervenovať u svojho manžela vo veci vojvodu Francesca: krátko pred tým sa totiž dozvedela, že sa počas budínskeho rokovania medzi kráľom a neapolským vyslancom dostalo na program aj stiahnutie vojvodu späť do Neapola, Matej dal na požiadavku neapolskej strany kladnú odpoveď, avšak Beatrix prípadný odchod brata o to viac roztrpčil.²⁰

O dva roky neskorší záznam (č. 5), podľa ktorého brat kráľovnej, vojvoda dal 13. mája 1484 „spočítať vojsko“, teda usporiadal v Bratislave alebo jej blízkosti vojenskú prehliadku, na ktorú bol pozvaný aj bratislavský mešťanosta spolu s dvoma ďalšími mešťanmi, sa celkom isto vzťahuje na Francesca. Údaje roztrúsené v rôznych kapitolách účtovnej knihy daného roku vzbudzujú podozrenie, že vojvoda zamýšľal odvieť vojsko k rakúskemu Korneuburgu.²¹ Toto môže byť posledný prameň pre Francescove pôsobenie v Uhorsku, keďže v auguste toho istého roku po niekoľkoročnej neprítomnosti slávnostne vstúpil do Neapola. Albert Berzeviczy právom predpokladal, že z tohto dôvodu musel začiatkom leta opustiť Uhorské kráľovstvo.²²

Po smrti Jána Aragónskeho v roku 1485 Beatrix úspešne dosiahla u svojho manžela, aby vymenoval na čelo Ostrihomského arcibiskupstva jej sedemročného synovca Hypolita d'Este. Podrobnosti prvej cesty „malého prímasa“ do Uhorska sú dobre známe: 18. júna 1487 o 12-tej hodine sa vydal na cestu z Ferrary a 14. septembra slávnostne vstúpil do Ostrihomu. Koncom svojej cesty sa stretol s kráľom Matejom pri Viedenskom Novom Meste, kde bol prítomný pri obsadení tohto mesta a zúčastnil sa aj následných osláv.²³ Pozornosti Alfonsa Morselliho, autora vynikajúcej štúdie o tejto ceste, ktorý – isto správne – predpokladal, že Hypolit cestoval medzi Viedňou a Ostrihomom

¹⁶ FRAKNÓI, Vilmos (ed.): *Mátyás király levelei. Külügyi osztály II.* Budapest : MTA, 1895, s. 38–39. Citované podľa BERZEVICZY, Albert: *Beatrix királyné 1457–1508. Történelmi élet- és korrajz.* Budapest : Magyar Történelmi Társulat, 1908, s. 232.

¹⁷ Tamže, s. 246–247.

¹⁸ Pre identifikáciu pozri C. TÓTH, Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusai és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig.* Győr : Győri Egyházmegyei Levéltár, 2017, s. 24–27.

¹⁹ Kráľovná posielala k Beckensloerovi spravidla vyslancov z okruhu cirkevných hodnostárov. BERZEVICZY, Albert: *Beatrix királyné 1457–1508. Történelmi élet- és korrajz.*, s. 246–247.

²⁰ Informácia, ktorú mi láskavo zdelil Norbert Mátyus.

²¹ Korneuburg sa spomína v zázname z toho istého dňa AMB K 45, s. 145.

²² BERZEVICZY, Albert: *Beatrix királyné 1457–1508. Történelmi élet- és korrajz.*, s. 254.

²³ MORSELLI, Alfonso: *Ippolito I d'Este e il suo primo viaggio in Ungheria (1487).* Modena : Società tipografica editrice modenese, 1957, s. 24, 36, 39.

po Dunaji, unikla však jedna zastávka: Bratislava. Podľa dobových účtovných kníh tohto mesta pohostili Bratislavčania 11. septembra arcibiskupa-dieťa (*der jung bischoff*). Mešťania mu zabezpečili aj loď, ktorá – vzhľadom na dátum príchodu do Ostrihomu – odviezla Hypolita a jeho sprievod do arcibiskupského sídla v niektorý z nasledujúcich dní (č. 6). Hoci nie je vylúčené, že arcibiskup chcel vidieť najdôležitejšie mesto svojej arcidiecézy, táto zastávka mohla byť potrebná aj preto, že na základe starodávneho privilégia mohla viesť tovar z Bratislavy smerom do hlavného mesta iba bratislavská loď.²⁴

V ďalších rokoch, ktoré strávil Hypolit v Ostrihome, navštívil Bratislavu len prechodne. Krátko pred Matejovou smrťou, 3. marca 1490 mešťania opäť zorganizovali rybaciú hostinu na počesť arcibiskupa, ktorý sa ponáhlal do Viedne ku kráľovi, zatiaľ čo jeho pravdepodobne početný sprievod zložený z vozov a koní „prehodili“ bratislavskí prevozníci na druhý breh Dunaja v ten a v nasledujúci deň (č. 7 – 8.) Ale môžeme byť svedkami podobného pohostenia aj 15. júla 1494, potom, čo Hypolit, menovaný už za kardinála, po dlhých diplomatických naťahovačkách konečne dostal povolenie opustiť krajinu. Zdá sa, že v tomto prípade strávil mladý arcibiskup v Bratislave viac dní. Jeho sprievod previezli prevozníci až 19. a 20. júla (č. 10 – 11). Podľa týchto záznamov ho odprevadili do Itálie aj „ďalší biskupi“. Tento výraz pravdepodobne možno dať do súvisu s o štyri mesiace skorším záznamom z 15. marca, podľa ktorého Bratislavčania pohostili „jedného talianskeho pána a jedného biskupa“ tromi veľkými šľukami (č. 9). Tieto dve osoby sú našťastie identifikovateľné: biskup mohol byť Nicolò Maria d'Este, biskup Adrie, ktorý si 17. februára prevzal poverovaciu listinu od vojvodu z Ferrary. Dostal za úlohu odprevadiť Hypolita domov.²⁵ Vzhľadom na jeho poslanie mohol byť, samozrejme, jedným z biskupov, ktorí v júli cestovali s kardinálom do Itálie. Identifikácia „talianskeho pána“ je už menej istá: pravdepodobne sa za ním skrýva Donato Marinelli d'Arezzo, ktorého vymenovali vo Ferrare rovnako vo februári za ostrihomského správcu príjmov Ostrihomského arcibiskupstva namiesto Beltrameho Costabiliho, ktorý teraz odchádzal s Hypolitom. Jediným dôvodom našej neistoty je fakt, že aj on disponoval cirkevným benefíciom (ferrarský kanonik),²⁶ otázkou je, či to bolo vidieť aj na jeho vzhľade. Aj ostatných biskupov z Hypolitovho sprievodu je našťastie možné

²⁴ KOVÁCS Viktória, A pozsonyiak vámmentessége az Anjou- és Zsigmond-korban. In: WEISZ, Boglárka (ed.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest : MTA BTK, 2016, s. 351–352.

²⁵ ASMo C. Est. Amb. Ungh. b. 3/9,1. (=Vestigia 1323, dostupné online: <http://vestigia.hu/kereses/>) Na tento prameň ma upozornila Hajnalka Kuffartová, za čo jej aj touto cestou ďakujem. Na konci poverovacej listiny sa nachádza ostrihomská poznámka z 11. apríla, ktorá potvrdzuje, že biskup naozaj prišiel do arcibiskupského sídla. Porovnaj aj s druhým prameňom pochádzajúcim z toho istého dňa (=Vestigia 1326, , dostupné online: <http://vestigia.hu/kereses/>), podľa ktorého sa biskup Adrie vybral do Uhorska spolu s ďalšími členmi vysokého kléru.

²⁶ Aj na osobu Donata Marinelliho a odchod Costabiliho ma upozornila Hajnalka Kuffartová. Prítomnosť prvého z nich v Ostrihome je možné doložiť už 16. apríla C. TÓTH, Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusai és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig.*, s. 27. Listina z tohto dňa, datovaná v Ostrihome MNL OL DF 228077. O Donatovi Marinellim vid' DOMOKOS, György – SCHRÖDL-LIBÁRDI, Karolina: Donato Aretino magyarországi levelei a Modenai Állami Levéltárban. In : *Vestigia II. Magyar források Itáliából*, Szerk. DOMOKOS, György et al., Piliscsaba : Vestigia Kutatócsoport, 2018, s. 93-128.

identifikovať: v zbierke listín týkajúcich sa bratislavských kláštorov sa zachovala listina vydaná v tomto meste 18. júla 1494, ktorou dvaja talianski preláti, františkánsky rehoľník biskup v Telese Peter, a biskup Imoly Simon Bonadies, udelili 40-denné odpustky všetkým, ktorí v termínoch vymedzených touto listinou a za splnenia podmienok stanovených v nej navštívia v bratislavskom františkánskom kláštore Panny Márie oltár venovaný pomoci dušiam trpiacim v očistci.²⁷ Neprekvapí, že Telese sa nachádza blízko Neapola a Imola blízko Ferrary.

Podľa našich súčasných poznatkov kardinál-arcibiskup viac neprišiel do Bratislavy. Je však pravdou, že z Hypolitovho ostrihomského obdobia (1487 – 1497) chýbajú dve účtovné knihy – z rokov 1488 – 1489 a 1495 – 1496 –, takže nie je vylúčené, že ešte niekedy prešiel týmto mestom na brehu Dunaja. Na druhej strane je úplne isté, že počas obdobia, keď bol jágerským biskupom (1497 – 1520), jeho cesty neviedli cez túto lokalitu ležiacu na území Ostrihomskej diecézy.²⁸ Oproti obvyklej „viedenskej ceste“ do Rakúska – a cezeň aj do Talianska – totiž Bratislava predstavovala obchádzku už aj pri ceste z Ostrihomu. Návšteva tohto mesta bola v Hypolitovom ostrihomskom období dôležitá pravdepodobne z veľmi praktických dôvodov: na ceste do Bratislavy cez Žitný ostrov mohol arcibiskup navštíviť svoje majetky, prípadne doplniť svoj sprievod predstaviteľmi arcibiskupskej šľachty (predialistami) a v neposlednom rade mohol od svojich úradníkov prevziať hotovosť a potraviny, napríklad od svojho vyberača desiatkov, ktorý pôsobil na území Bratislavskej župy. Keď sa Hypolit posledný raz vybral do Itálie v roku 1520 a pred cestou navštívil v Ostrihome kardinála Tomáša Bakóca, zvolil si, určite nie náhodou, nie cestu cez Žitný ostrov, ale kratšiu „viedenskú cestu“.²⁹

Pramene

1. 13. septembra 1477

AMB K 40. s. 112. (=MNL OL DF 277096., 109. fotografia).

Bratislavčania pohostili rybou a vínom jedného talianskeho pána, ktorý sa ubytoval v meste.

Item an sambstag vor Crucis Exaltationis dem walschn hern,
der zu dem Ambser zu herberg gebesen ist, mit erung umb visch dedi VIII
ß d.

Und mer demselbn walchen wein in flaschen und hanngunden kandel
XLVII d.

²⁷ MNL OL DF 274574. Doklad o dvoch biskupoch Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno ... collecta, digesta (ďalej HC) II. edita per Conradum Eubel. Tom. II. Monasterium, 1898-1903, s. 168, 250.

²⁸ O Hypolitových cestách po Uhorsku pozri GUERRA, Enrica: Ippolito I d'Este, arcivescovo di Esztergom. In: *Rivista di Studi Ungheresi*, 11, 2012, s. 18. (Na túto štúdiu ma upozornila Hajnalka Kuffartová.). Z obdobia arcibiskupovej cesty po Uhorsku v rokoch 1512–1513 sa nezachovala bratislavská účtovná kniha. Trasu cesty v rokoch 1517-1520 presne poznáme: E. KOVÁCS, Péter: Egy középkori utazás emlékei (Estei Hippolit utolsó utazása Magyarországon). In: *Történelmi Szemle*, 32, 1990, passim.

²⁹ E. KOVÁCS, Péter: *Egy középkori utazás emlékei (Estei Hippolit utolsó utazása Magyarországon)*, s. 107.

2. 21. apríla 1479

AMB K 41. s. 140. (=MNL OL DF 277097., 107. fotografia).

Bratislavčania pohostili rybou, vínom a žemľami jedného talianskeho biskupa patriaceho ku kráľovi, ktorý sa ubytoval v ich meste.

Item als ain bischoff von walschn lannden herkomen ist und bei den Krabatn zu herberg, und zu dem künig gezogn, daselbs habn im mein herrn ain erunng getan mit vischn, dafur hab ich geben 7 ß d., facit VII ß d.

Und mer demselben bischoff XVIII semelen, facit XVIII d.

Und VII halb salva wein von dem Wolfgangn Walhen, die halb per IIII d., facit XXVIII d.

Actum des mittichn nach dem sūntag Quasi modo geniti.

3. 1. júla 1482

AMB K 44. s. 133. (=MNL OL DF 277100., 159. fotografia).

Vyúčtovanie výdavkov Bratislavčanov spojených s prípravou lodí, ktorými túžila kráľovná rýchlo odcestovať za kráľom do Budína, keď sa v hlavnom meste nachádzal aj jej brat – a to v nemilosti.

'82.

Ausgeben auff die schiffung, so unser gnedige frau, die kunigin eylund schueff zu zerichtn, als sy zu unserm gnedigen hern, dem kunig gen Ofen wolt gefarn sein, alsdann ir bruder diezeit auch zu Ofen was und in ungenaden etc.³⁰

Item maister Jorgn selbander und maister Linharttn zymerman selbdritt, das sy der künigin eylund III scheff mit ladn gedekcht und zugericht habn, yeden I tagwerch, den maistern per 32 d. und den geselln per 28 d., facit Actum montag nach IIII ß XXVIII d.

Petri et Pauli anno '82.

Eodem die zwen tagwercher, die denselben zymerlewttu laden zugeraicht und dieselbn scheff außgekeret habn, ir ainem per 20 d., facit I ß X d.

Item so hab ich von den Michl Sund kaufft VIIc lattennagel, Ic per 28 d., facit VI ß XXVIII d.³¹

Die man braucht hat zu denselben scheffn. Und mer kaufft IIIc lattnnagel, facit II ß XXIII d.

Wann man kain ausskomenn het.

³⁰ Na rozdiel od predchádzajúcej časti tohto záznamu slová kurzívou neboli napísané zdobeným a menším písmom, pravdepodobne boli doplnené neskôr. Odhliadnem tu od zverejnenia vyúčtovania tesárskych prác vykonaných na troch lodiach.

³¹ Správne by sa suma nekončila 28 ale 26 denármi.

Summa huius facit

II lb. d.

4. 19. júla 1482

AMB K 44. s. 54. (=MNL OL DF 277100., 73. fotografia).

Bratislavčania pohostili ostrihomského pomocného biskupa
a jeho početný sprievod rybou, žemľami a vínom.

Freytag nach Margarethe habn mein hern dem weichbischoff
von Gran³² bei hern Conradten zu herberg ain erunng getan mit vischn,
dafur hab ich gebn 11 ß 10 d., facit I lb. III ß X d.,
wann die visch worden tewer, nachdem und vil hofgesind hie was.
Und mer demselben bischoff XVI semlen, facit XVI d.
Und mer II kandl wein aus dem rathaws Ø

5. 13. mája 1484

AMB K 45. s. 43. (=MNL OL DF 277101., 65. fotografia).

Brat kráľovnej Beatrix organizuje v Bratislave vojenskú prehliadku.

Item phincztag nach Pangraci '84, als der herzog der kunigin bruder
das volkh hie hat lassen zaln, bey derselbn zalung sein gesessen herr
Thoman Behem burgermaister, Jorg Schonberg und Hanns Karszner
auf dem rathaus, den hab ich ain collatzn gebn 42 d., facit I ß
XII d.

6. 11. septembra 1487

AMB K 47. s. 60. (=MNL OL DF 277103., 365. fotografia).

Do Bratislavy prichádza mladý taliansky „biskup“, ktorý prevezme
ostrihomskú arcidiecézu. Bratislavskí meštania ho pohostia rybou,
žemľami a vínom. Arcibiskup a jeho dvor pokračujú v ceste
do Ostrihomu na bratislavskej lodi.

Item an eritag nach Nativitatis Marie '87 ist der jung bischoff
von walschn lanndn herkommen und das bistumb zu Gran
ingenomen, daselbs habn im mein hern ain erung getan mit
vischn, dafur hab ich gebn I lb. VI ß d.
Und zwen semlein laib von dem Thoman Pekchn umb 4 ß d., facit III ß
d.
Und II kandl virdigs wein facit VII halb, I halb per 8 d., facit I ß XXVI d.
Und II kandl hewrign wein facit VII halb, I halb per 4 d., facit
XXVIII d.
Item und ainem schefman, der den obemeln bischoff mit
seinem hofgesind gen Gran gefurt hat, hab ich gebn III ß X d.
Actum ut supra.

³² Michal Túronyi, ostrihomský pomocný biskup, pozri úvod.

7. 3. marca 1490

AMB K 48. s. 49. (=MNL OL DF 277104., 63. fotografia).

Bratislavskí meštania pohostili ostrihomského arcibiskupa rybou.

Bischoff von Gran

Item mittichn nach Invocavit '90 habn mein hern dem bischoff

von Gran ain erung getan mit vischn, dafur

hab ich gebn 3 lb. 5 ß d., facit

III lb. V ß

d.

8. 3.-4. marca 1490

AMB K 48. s. 308. (=MNL OL DF 277104., 281. fotografia).

Ostrihomský arcibiskup sa na svojej ceste za kráľom do Viedne

previezol pri Bratislave so svojimi kočmi a koňmi na druhú stranu rieky.

Item quarta et quinta post Invocavit '90, als der bischoff von

Gran mit ettwevil wagn und rossn zu der k(öniglichen) m(aiestat)

gen Wienn gezogn, den schefleutn am urfar zu hilf XXVI tagn,

ainem per 20 d., facit

II lb. I ß X

d.

Und dieselbn teg den scheflewtn und andern tagen umb

wein und prot hab ich ausgeben

I lb. XVIII

d.

9. 15. marca 1494

AMB K 52. s. 70. (=MNL OL DF 277108., 113. fotografia).

Bratislavčania pohostili jedného talianskeho pána a jedného biskupa rybou.

Item mein hern habn den walschn hern und ainem bischoff

ain erung getan mit dreyn grossn hechtn in dem Zehenthoff,

dafur hab ich der Thoman Vischerin gebn 10 ß d., facit

I lb.

II ß.

Actum sabato post Letare.

10. 15. júla 1494

AMB K 53. s. 67. (=MNL OL DF 277109., 109. fotografia).

Bratislavčania pohostili rybou ostrihomského arcibiskupa a biskupov, ktorí boli s ním, keď šli domov do Itálie.

Item an eritag Divisionis apostolorum habn mein hern dem

bischoff von Gran mitsambt andern bischofn ain erung getan

mit grossen vischn, dafur hab ich ausgebn, als sy gen walschn

land haym sein zogn,

II lb. III ß

XV d.

11. 19.-20. júla 1494

AMB K 53. s. 374. (=MNL OL DF 277109., 451. fotografia).

Keď ostrihomský arcibiskup spolu so svojim dvorom a s biskupmi,
ktorí boli s ním, cestoval do Itálie, sa pri Bratislave previezol na
druhú stranu rieky.

Item als man den jungn bischof zu Gron mitsambt andern
bischofn am urfar hinuber gefurt hat mit seinem hofgesinde,
als er gen walschn lanndn zogn ist, daselbs den gedingtn
scheffleutn zu hilf auf zwen tag XVII tagen, ainem per 24 d., facit I lb.
V ß XVIII d.

Actum sambstag und suntag nach Alexii.

Preklad: PhDr. Mária Medveczká, PhD., (Pedagogická fakulta UK) odborná
spolupráca pri preklade: Mgr. Monika Tihanyiová, PhD. (Filozofická fakulta,
Trnavská univerzita). Preklad vznikol v rámci projektu VEGA 1/0563/19
Neznáme pramene k dejinám Slovenska v talianskych archívoch (14. – 16.
storočie).

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský a Viedeň*

Petra Polubňáková – Miriam Viršínská

Abstract: Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský and Vienna

This study deals with the activities of Gustav Casimir Zechenter-Laskomersky in Vienna, especially during his medical studies in 1846–1850. In particular, based on his memoirs, it describes in detail his student life (the course of lectures and examinations), his relations with his teachers, and the specific subjects he studied. The study also presents his experiences in connection with the outbreak and subsequent escalation of the revolution in the Habsburg monarchy in 1848–1849. The study presents his visits to many places or events in Vienna. Through the life story of Zechenter-Laskomerský, the functioning of the University of Vienna in 1846–1850, the protests for freedom and democracy during the revolutionary years are discussed. The last part depicts the visit of G. K. Zechenter-Laskomersky's visit to Vienna for the World's Fair in 1873.

Keywords: Vienna, 19th century, University of Vienna, Faculty of Medicine, World Exhibition of 1873

Cieľom predkladanej štúdie je priblížiť pôsobenie Gustáva Zechentera-Laskomerského vo Viedni a jeho vzťah k hlavnému mestu habsburského impéria. V prvej časti predstavíme mesto Viedeň, Zechentera-Laskomerského štúdium na Viedenskej univerzite, následne sa zameriame na jeho osobnú účasť v revolúcii, ktorá v meste vypukla v marci roku 1848. V neposlednom rade z pohľadu Zechentera-Laskomerského priblížime známu svetovú výstavu vo Viedni, konajúcu sa v roku 1873. Primárne čerpáme informácie zo spomienok samotného Zechentera-Laskomerského, čiastočne aj z jeho korešpondencie, ako aj z ďalších sekundárnych zdrojov. Výber témy súvisí s potrebou výskumu zameraného na známeho slovenského literáta, ktorého aktivity v hlavnom meste habsburskej ríše zatiaľ nie sú v iných štúdiách či publikáciách dostatočne prebádané.¹ Predstavíme menej známu etapu životného príbehu slovenského spisovateľa, ktorému sa v odbornej literatúre nevenuje okrem jeho literárnej tvorby až toľko pozornosti. Pritom ide o Slováka, ktorý vyštudoval prestížnu lekársku fakultu Viedenskej univerzity a podieľal sa aj na národnobuditeľskej činnosti. V neposlednom rade text priblíži očami súčasníka život veľkomesta v čase, keď sa z pokojného, rozvíjajúceho centra habsburskej monarchie žijúceho čulým spoločenským životom stalo epicentrum prelomových historických udalostí, ktoré so sebou priniesli nezvratné zmeny a natrvalo ovplyvnili vývoj spoločnosti. Zechenter-Laskomerský svojim pozorovacím talentom zanechal vo svojich spomienkach cenné informácie o revolučnom dianí v rokoch 1848 – 1849, keď mnohé revolučné výjavy zachytil očami literáta.

* Štúdia vznikla v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0338/19 *Študenti a učitelia zo Slovenska na viedenských univerzitách a vysokých školách do roku 1918*, riešeného na Katedre histórie PdF UK.

¹ Pozri napr.: MAZUREK, Jaroslav ml.: Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský v slovenských dejinách. In: *Stredné Slovensko 9: Spoločenské vedy. Zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici*. Martin 1990, s. 154–172; KÁLMÁN, Július: Gustáv Zechenter-Laskomerský na svetovej výstave vo Viedni v roku 1873. In: *Vlastivedný časopis*, 1977, roč. 26, č. 2, s. 92–93; *Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Brezne 6. – 7. decembra*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre horehronské múzeum v Brezne, 1977, 239 s.

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský bol lekárom, spisovateľom, prírodovedcom aj národovcom. Narodil sa 4. marca v roku 1824 v Banskej Bystrici,² študovať však začal na ľudovej škole v Ponikej Hute, kde sa s rodinou presťahovali, keďže sa tu jeho otec – banský úradník, stal správcom huty. Potom sa predsa len do svojho rodiska vrátil, keď v štúdiu pokračoval na miestnom katolíckom gymnáziu. Strednú školu sa mu podarilo ukončiť v roku 1840 s vyznamenaním najlepšieho študenta (*eminens sub clausula*).³ Jeho ďalšie kroky za štúdiom smerovali do Vacova, kde, nasledujúc svojich starších bratov, rozhodol sa zapísať na filozofiu na miestnej akadémii. Tu však pobudol iba jeden školský rok, keď zatúžil prestúpiť na druhý filozofický rok na univerzitu do Pešti.⁴ Hoci sa mu v štúdiu darilo menej ako na prechádzajúcej škole, celkovo v ňom Pešť zanechala príjemnejší dojem a život tam si pochvaľoval. Ešte počas druhého roka štúdia filozofie navštevoval prednášky na právnickej a lekárskej fakulte a geometrickom inštitúte, aby mu to uľahčilo rozhodovanie, ktorým smerom sa bude jeho ďalšie štúdium po skončení kurzu filozofie uberať. Spomedzi všetkých prednášok ho najviac zaujali tie na medicíne. Pre medicínu sa napokon definitívne rozhodol potom, keď mu ju odobril jeho švager Karol Roeszner, ktorý mu čiastočne štúdium financoval.⁵ Roky 1842 – 1846 strávil aj naďalej v Pešti štúdiom medicíny, ktorú dokončil vo Viedni.

Viedeň ako centrum rozsiahlej ríše, vyznačujúce sa nacionálnou, jazykovou, konfesionálnou heterogenitou, obývané príslušníkmi rozličných spoločenských vrstiev, predstavovala multikultúrne prostredie, ktoré poskytovalo priestor na zoznámenie sa s modernými trendmi a hnutiami nielen v umeleckej, vedeckej, či politickej oblasti, ale aj v každodennom živote (móda, pôžitky, mravy, kaviarne atď.).⁶ Vo Viedni sa nachádzalo niekoľko významných univerzít, kde pôsobilo viacero vynikajúcich vzdelancov.⁷ Zechenter-Laskomerský si určite uvedomoval, že habsburská metropola ponúkala mladým študentom množstvo príležitostí, nielen pokiaľ išlo o štúdium. Študenti odchádzajúci za štúdiom do Viedne mali možnosť zapájať sa tu do spoločenského života, vytvoriť si rozsiahlu sociálnu a komunikačnú sieť kontaktov, ktoré im mohli pomôcť v ich ďalšom, osobnom i profesijnom, raste po skončení štúdia. Nebolo výnimočným javom, že Viedeň sa pre nich stala mestom, kde ako členovia rôznych študentských spolkov získavali svoje prvé politické skúsenosti, vďaka čomu sa po ich návrate z Viedne domov začali

² Zechenter-Laskomerský, Gustáv Kazimír. In: *Slovenský biografický slovník*, zv. VI. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 426.

³ Prvý *eminens sub clausula* – medzi výbornými prvý žiak, ktorého ešte osobitne vyzdvihli. ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 42.

⁴ Tamže, s. 69.

⁵ Tamže, s. 75.

⁶ IVELJIC, Iskra: Kroatische Studenten und Professoren in Wien (1790 – 1918). In: IVELJIC, Iskra (ed.): *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th – 20th Century)*. Zagreb : FF Press, 2015, s. 290.

⁷ V čase Zechenterovho štúdia vo Viedni existovali tieto univerzity a vysoké školy: Viedenská univerzita, Viedenská polytechnika, Viedenská akadémia výtvarných umení, Protestantský teologický inštitút, veterinárny inštitút, novomestská vojenská akadémia, technická vojenská akadémia, Josephinum (medicínsko-chirurgická akadémia), Theresianum (internátna akadémia pre civilnú službu), Mariabrunn (lesnícka akadémia), Augustineum, hudobná akadémia, diplomatická akadémia.

angažovať v jednotlivých národných hnutiach. Túto skutočnosť potvrdzuje aj prípad Zechentera-Laskomerského, ktorý sa v druhej polovici 19. storočia popri profesii lekára intenzívne zapájal do aktivít slovenského národného hnutia.

Viedeň od čias Maximiliána I. (1493 – 1519) predstavovala stredobod rozsiahlej mnohonárodnostnej ríše, stala sa trvalým sídlom rakúskych panovníkov, čo prispelo k vytvoreniu jej imperiálneho koloritu. Už v predmarcovom období patrila k európskym veľkomestám. Svojou veľkosťou a počtom obyvateľstva sa síce nevyrovnala metropolám Parížu, alebo Londýnu, ale v prvej polovici 19. storočia sa vďaka postupujúcej industrializácii začal jej dynamický rast. Od začiatku 19. storočia do polovice 40. rokov počet jej obyvateľov vzrástol o viac ako 40 % z 300 000 na 521 000, k čomu nepochybne prispela premena Viedne na priemyselné mesto v 30. a 40. rokoch 19. storočia.⁸ Viedeň ovplyvnil rozvoj paroplavby na Dunaji, a predovšetkým výstavba železníc spôsobila, že v tomto období pribúdala počet nových obyvateľov zrýchleným tempom. Spolu s dopravnou infraštruktúrou sa mesto rozrastalo o nové budovy, čo v konečnom dôsledku viedlo k sťahovaniu obyvateľstva z vidieka do hlavného mesta.

V čase príchodu Zechentera-Laskomerského do Viedne v 40. rokoch 19. storočia sa názov Viedeň používal nielen na označenie samotného Starého mesta, ale zahŕňal aj označenie viacerých predmestí. Mesto Viedeň, jej zastavanú oblasť v rámci dnešných hraníc, tvorili tri úplne odlišné zóny: Staré mesto (der Altstadt), predmestia medzi tzv. oblasťou Glacis⁹ a Linienwall¹⁰ a oblasť za tzv. Linienwall. Staré mesto malo spomedzi týchto zón najvyššiu hustotu zástavby približne celú prvú polovicu 19. storočia a až do roku 1857, do začiatku veľkej prestavby Viedne rozšírením Starého mesta vytvorením bulváru s reprezentačnými budovami a rozsiahlymi mestskými parkmi – tzv. Ringstraße,¹¹ aj počet jeho obyvateľstva zostával konštantný. Dynamický rast, naopak, zaznamenali najmä predmestia, kde sa zásadne zvýšil počet domov, aj obyvateľov.¹²

A práve v tomto období zamieril do Viedne za štúdiom medicíny Zechenter-Laskomerský. A hoci neskôr vo svojich spomienkach špeciálne nereflektoval svoj príchod do Viedne, nepochybne preňho sťahovaním do hlavného mesta habsburskej ríše nastala významná zmena. Odchádzal síce z Pešti, ktorá spolu s Budínom tvorila najväčšiu mestskú aglomeráciu Uhorska a predstavovala dynamicky rozvíjajúce sa uhorské veľkomesto,¹³ avšak svojou veľkosťou sa Viedni v tom čase ani len nepribližovala. Ako už

⁸ BUCHMANN, Bertrand M.: Demografie und Gesellschaft. In: CSENDES, Peter – OPLL, Ferdinand (eds.): *Wien: Geschichte einer Stadt: Von 1790 bis zur Gegenwart*, band 3. Wien; Köln; Weimar : Böhlau Verlag, s. 18.

⁹ Oblasť Glacis označovala voľnú plochu medzi múrmi mesta a predmestiami v rokoch 1529 – 1858, bola využívaná na obranu mesta.

¹⁰ Oblasť Linienwall predstavovala hradbu a opevnenia medzi predmestím a okolím Viedne.

¹¹ K histórii veľkej prestavby Viedne od roku 1857 a vzniku Ringstraße pozri napr. KUPKA, Jiří: Historie vídeňské Ringstraße. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. 13, 2010, č. 4, s. 7-13.

¹² Podrobne: BUCHMANN, Bertrand M.: Dynamik des Städtebaus. In: CSENDES, Peter – OPLL, Ferdinand (eds.): *Wien: Geschichte einer Stadt: Von 1790 bis zur Gegenwart*, band 3, s. 47 a nasl.

¹³ KAČÍREK, Ľuboš: *Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850 – 1875*. Békéscsaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2016, s. 5.

bolo spomenuté, v polovici 40. rokov žilo vo Viedni viac ako 500 000 obyvateľov, zatiaľ čo počet obyvateľov Pešti v tom čase dosiahol hranicu 100 000 obyvateľov.¹⁴ Nebola to len veľkosť, čím sa významne odlišovala Viedeň od Pešti. Ako už sám poznamenal Zechenter-Laskomerský, Viedeň mu umožnila angažovať sa oveľa intenzívnejšie v miestnom študentskom, ako aj spoločenskom živote, vďaka čomu mal možnosť spoznať významné osobnosti z radov predstaviteľov rôznych slovanských národov, obývajúcich rakúske impérium. Popri štúdiu medicíny ho zaujalo, že sa vo Viedni často zdržiavali popredné osobnosti jednotlivých národných hnutí. Spomedzi Slovákov bol častým návštevníkom mesta napr. Ľudovít Štúr. Vo Viedni mal možnosť stretnúť aj svojich peštianskych priateľov, keďže mnohí z nich, podobne ako Zechenter-Laskomerský, pokračovali po peštianskych štúdiách vo Viedni.¹⁵

Ako už bolo uvedené, štúdium medicíny vo Viedni začal Gustáv Zechenter-Laskomerský v roku 1846 a až do roku 1850 sa hlavné mesto habsburskej ríše stalo jeho novým domovom. Za jeho motiváciou odísť na štúdium do Viedne stál podľa jeho vlastných slov fakt, že vo Viedni mali medici lepšie príležitosti na zdokonalenie sa v odbore. Zvyčajne odchádzali študenti medicíny z Pešti do Viedne po skončení teoretických ročníkov (niekedy po prvom, druhom, alebo aj po treťom roku) na ďalšie 2 roky praktického štúdia. Ako neskôr Zechenter-Laskomerský konštatoval: „*Ja som si myslel, či v Pešti, či vo Viedni bedáriť, to na jedno vyjde, a tuto zase viacej vidím, viacej skúsím a naučiť sa môžem.*“¹⁶ Jeden z hlavných dôvodov odchodu peštianskych medikov do Viedne spočíval v tom, že lekárska fakulta v Pešti prevzala teoretický plán štúdia z viedenskej lekárskej fakulty, ale chýbalo jej patričné vybavenie a podmienky na štúdium a výskum.¹⁷ Čo neskôr sám konštatoval Zechenter-Laskomerský, a preto odchod do Viedne považoval za dobré rozhodnutie, vďaka ktorému nielenže nadobudol najlepšie poznatky v odbore, ale zapájal sa aj do miestneho študentského, spoločenského a politického života, keď sa stal priamym svedkom prelomových udalostí.

Viedeň už od stredoveku zohrávala dôležitú úlohu v kultúrnom živote Slovákov, pričom viedenské vysoké školy a univerzity navštevovali študenti z územia dnešného Slovenska najčastejšie spomedzi mimouhorských vzdelávacích inštitúcií, čo platilo aj pre 19. storočie napriek faktu, že v tomto období sa Viedenská univerzita „netešila dobrej povesti v učenom svete“.¹⁸ Výnimkou boli práve lekárske vedy, ktorými boli habsburské univerzity známe ďaleko za hranicami strednej Európy a poskytovali to najlepšie lekárske vzdelanie nielen pre poslucháčov habsburského impéria. V štyridsiatych

¹⁴ Tamže, s. 12.

¹⁵ Jedným z nich bol napr. Zechentera-Laskomerského blízky priateľ Ján Čipka, ktorý po skončení právnických štúdií pokračoval na viedenskej polytechnike. Tamže, s. 124.

¹⁶ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 113.

¹⁷ FRANK, Tibor: Netzwerke zwischen Wien und Budapest. Die medizinischen Fakultäten 1769 – 1945. In: *Strukturen und Netzwerke. Medizin und Wissenschaft in Wien 1848 – 1955*. Hgs. Daniela Angetter, Birgit Nemec, Herbert Posch, Christiane Druml, Paul Weindling. Göttingen : Vienna University Press; V & R unipress, 2018, s. 453.

¹⁸ SURMAN, Jan: *Universities in Imperial Austria 1848 – 1918. A Social History of a Multilingual Space*. West Lafayette : Purdue University Press, 2019, s. 21.

rokoch 19. storočia patrila Viedeň spolu s Parížom, Dublinom a Londýnom k vedúcim strediskám lekárskeho bádania. V historiografii medicíny je toto obdobie označované ako „druhá“, poprípade „nová“ viedenská škola. Medzi jej popredných predstaviteľov patrili také kapacity vo svojom odbore ako profesor Karel Rokitanský (1804 – 1878), patológ a anatóm z Hradca Králové, profesor Josef Škoda (1805 – 1878), internista z Plzne (starší brat Františka, otca zakladateľa plzenskej Škodovky) či profesor anatómie Josef Hyrtl (1811 – 1894), ktorý v rokoch 1864 – 1865 pôsobil ako „Rector magnificus“ Viedenskej univerzity. Títo špecialisti vytvorili nové vyšetrovacie metódy, vďaka ktorým vznikla tzv. „nová teória medicíny“. Zástupca riaditeľa lekárskeho štúdií Ludwig Frh. von Türkheim (1777 – 1846) už v predmarcovom období zaviedol celý rad inovácií vo výskume a výučbe. Pod jeho záštitou vznikali nové kliniky a katedry, v roku 1842 umožnil Rokitanskému a Škodovi absolvovať študijné cesty do Paríža, aby sa zoznámili s výdobytkami francúzskej medicíny. Türkheimove opatrenia položili základ pre ďalší rozvoj viedenskej medicíny.¹⁹ Zechenter-Laskomerský študoval medicínu vo Viedni v skutočne prelomovom období, keď sa začínala diferenciácia a špecializácia rôznych odborov, vďaka ktorým bola viedenská medicína špičkovým univerzitným pracoviskom známym v celom vedeckom svete.²⁰ Základnou črtou novej viedenskej školy boli rýchlo sa rozvíjajúce špecializácie lekárskeho výskumu. Pre viedenské kliniky tej doby bolo typické veľmi starostlivé vyšetrovanie chorého pomocou vedeckého rozboru nálezov. V porovnaní so všeobecne prevládajúcim nadmerným používaním úplne neistých liečebných postupov a prostriedkov to bol skutočne revolučný prístup k liečbe. Jeho odporcovia samozrejme predstaviteľov novej viedenskej školy kritizovali. Vďaka tomu, či snáď práve preto, vyšla vo Viedni (1841 – 1846) hlavná učebnica medicíny tej doby s názvom *Handbuch der pathologischen Anatomie* (v preklade *Manuál patologickej anatómie*). Mala 3 zväzky a jej autorom bol Karel Rokitanský. Práve on aj s pomocou Josefa Škodu a ďalšími presadzoval názor, v ktorom dával do logického vzťahu lekársovo pozorovanie chorého na lôžku s pitevným nálezom na chorých orgánoch.²¹

Rozdiel v kvalite štúdia si od začiatku uvedomoval aj Zechenter-Laskomerský, keď konštatoval, že pokiaľ išlo o kvalitu profesorského zboru a učebné materiály, s peštianskou školou sa nedala ani porovnať, práve preto sa mnohí poslucháči v danom období rozhodli rovnako ako Zechenter-Laskomerský a radšej prestúpili do Viedne, kde chodili študenti – budúci lekári nielen z Uhorska a celej monarchie, ale aj z celého sveta.²² Zaujímavosťou je, že profesorom chirurgie Zechentera-Laskomerského bol

¹⁹ MAISEL, Thomas: *Die Zweite Wiener Medizinische Schule*. In: *650 plus – Geschichte der Universität Wien* [online]. Dostupné na internete: [online]. Dostupné na internete: <<https://geschichte.univie.ac.at/de/artikel/die-zweite-wiener-medizinische-schule>> [cit. 2022-12-30].

²⁰ Napr. vznikla moderná dermatológia založená na prísne vedeckom základe bývalým Škodovým asistentom Ferdinandom von Hebra (1816 – 1880). Hebra vyčlenil kožu ako samostatný ľudský orgán, ktorého choroby skúmal podľa Rokitanského nových vyšetrovacích metód. Nové metódy a postupy sa uplatnili v chirurgii, pôrodníctve, psychiatrii atď.

²¹ KRATOCHVIL, František: *Rytíř Prof. MUDr. Ferdinand von Hebra* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.epitesty.cz/index.php?inc=his>> [cit. 2020-10-30].

²² ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 119.

priamo osobný lekár cisára Františka I. profesor Joseph Wattmann. Ten bol pôvodne chirurgom-ránhojičom, nakoniec však získal najvyšší titul a stal sa vládny radcom a barónom.

Hoci je známym faktom, že Zechenter-Laskomerský začal svoje štúdium vo Viedni v roku 1846, v rektorskej hlavnej matrike Viedenskej univerzity sa jeho osoba spomína prvýkrát až v školskom roku 1848/1849.²³ Zapísaný je tu pod menom Gustav Zehenter ako kandidát medicíny, narodený v Banskej Bystrici (Neusohl), uvedené zamestnanie otca – úradník. Tento jediný zápis Zechentera-Laskomerského v matrike sa objavuje aj v najnovších prácach publikovaných k štúdiu študentov z Uhorska na viedenských univerzitách a vysokých školách od L. Szögiho.²⁴ Viac sa jeho meno v rektorskej matrike Viedenskej univerzity neobjavuje.

V roku 1848 nastúpilo na štúdium na Viedenskej univerzite 25 študentov narodených v Uhorsku, pričom z územia dnešného Slovenska navštevovali medicínu v tomto roku spolu so Zechenterom-Laskomerským Jozef Herzog pôvodom z Rajca, Karol Huber z Levoče a Gustáv Scheuthauer z Trebišova. Spomedzi celkovo 8 študentov z Uhorska zapísaných na medicínu v školskom roku 1848/1849 predstavovali študenti z územia dnešného Slovenska takmer polovicu zapísaných.²⁵ A takmer tretina všetkých študentov z Uhorska v danom školskom roku prišla študovať do Viedne medicínu. Celkovo absolvovalo v 19. storočí viedenskú lekársku fakultu 175 medikov z územia dnešného Slovenska, pričom 50 z nich bolo slovenského pôvodu.²⁶ Väčšina študentov zo Slovenska pochádzala z nemeckých židovských rodín z Bratislavy a okolia,²⁷ alebo to boli Nemci zo Spiša a Slováci.²⁸ Pre Slovákov sa stala Viedeň príťažlivou najmä od 60. rokov 19. storočia, ktorí pre povinné zavedenie maďarčiny ako vyučovacieho jazyka na peštianskej univerzite uprednostnili Viedeň. Z významných lekárov pôvodom zo Slovenska, ktorí tu absolvovali štúdium medicíny, to bol v štyridsiatych rokoch Karol Kanka z Modry, či popredný slovenský národovec Gustáv Reuss. Popri Zechenterovi-Laskomerskom získali diplom z medicíny vo Viedni aj iní rodáci zo Slovenska, napr. Ján Ambro z Beckova, Miloslav Francisci (syn slovenského politika Jána Francisciho), Pavol Blaho zo Skalice (člen viedenského spolku Tatran) a iní. Pre slovenských medikov bola Viedenská univerzita príťažlivá nielen z hľadiska vyučovacieho jazyka, ale aj preto, že vo Viedni sa rozvíjal čulý študentský život v národných spolkoch.²⁹

Aké bolo samotné štúdium a život vo Viedni očami mladého medika Zechentera-Laskomerského? Ako už bolo vyššie uvedené, v prvom rade si všímal rozdiel v kvalite štúdia, ktoré vo všetkých smerodajných ukazovateľoch prekonalo štúdium v Pešti. Taktiež ho zaujali jeho noví učitelia, osobnosti

²³ Archiv der Universität Wien, fond Matrikel der Universität Wien („Matrikel der kais.-kön. Universität Wien, sig. AT-UAW/M 13, *Hauptmatrikel der Universität Wien, auch „Rektorsmatrikel“*, Band 13, 1843 – 1849, s. 457.

²⁴ SZÖGI, László: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789 – 1848. Ungarländische Studenten an wienerischen Universitäten und Akademien 1789 – 1848*. Budapest : ELTE Lvt., 2013, s. 24, č. 4717.

²⁵ Tamže, s. 240-241, Herzog č. 4695, Huber č. 4696, Scheuthauer č. 4711.

²⁶ JUNAS, Ján: *lekári a spoločnosť v 19. storočí na Slovensku*. Martin : Osveta, 1990, s. 20.

²⁷ FRANK, Tibor: *Netzwerke zwischen Wien und Budapest*, s. 454.

²⁸ FALISOVÁ, Anna: *Lekári na Slovensku do roku 2000*. Bratislava : Veda, 2010, s. 24.

²⁹ BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária: *Dejiny zdravotníctva na Slovensku*. Martin : Osveta, 1989, s. 167-169.

vtedajšej medicíny, J. Škoda i K. Rokitanský. Obom vo svojich pamätiach venuje značný priestor. Škodu opisuje ako neomylného a stopercentného diagnostika, čo sa v prípade smrti vždy pri pitve aj dokázalo. Na druhej strane sa mu však dalo vyčítať, že kládol malú váhu na terapiu. Z toho dôvodu bol vo väčšine prípadov volaný len na poradné konzíliá, a to hlavne vtedy, keď bola nejaká pochybnosť ohľadom diagnózy, priamo samotnou liečbou sa teda nezaoberal. Podľa Zechentera-Laskomerského však ostal skromným a prostým človekom, najmä čo sa týkalo jeho zvykov a zovňajšku.³⁰

Vo svojich pamätiach sa Zechenter-Laskomerský podrobnejšie zmienil aj o druhom géniovi vtedajšej lekárskej vedy, ktorý ho vo Viedni učil, a to o profesorovi Karolovi Rokitanskom, vedúcom prednášok patologickej anatómie. Jeho nevýhodou bola ťahavá, lenivá a unavujúca reč. Avšak keď prišlo na demonštrovanie preparátov s cieľom poukazovať na chorobné zmeny v tele, v tom u študentov nemal konkurenciu. Sám však ochorel na týfus, z ktorého sa napokon po ťažkom priebehu dostal. Zechenter-Laskomerský v prípade oboch profesorov oceňoval ich zdvorilosť a vľúdnosť voči svojim poslucháčom kdekoľvek na verejných miestach mimo univerzitnej pôdy, a to aj navzdory tomu, aké vážené postavenie na fakulte mali. V tomto opäť našiel rozdiel oproti škole v Pešti, pre ktorú bolo typické (až na pár výnimiek) aristokratické správanie sa učiteľského zboru k svojim študentom.³¹

Okrem štúdia sa Zechenter-Laskomerský, samozrejme, vo Viedni venoval aj voľnočasovým aktivitám. Podarilo sa mu začleniť sa do miestneho spoločenského života, kedy prišiel do styku s mnohými Slovanmi (Slováci, Chorváti a i.), s ktorými usporadúval rozličné besedy najprv vo dvorane Orfeum, potom v Žofínskych kúpeľoch sprevádzané spevom, hudbou a niekedy i tancom. Pre ich pestrosť a prehliadku rôznych národných krojov boli vo veľkom počte navštevované aj domácimi Viedňanmi z najvyšších vrstiev.³² Spoznal sa tu aj s Michalom Obrenovičom, vtedy študentom práva, budúcim srbským kniežaťom, ktorý bol v neskorších rokoch zavraždený atentátnikom pri prechádzke parkom. Popri tom Zechenter-Laskomerský usporadúval v zime so svojimi priateľmi aj slovanské plesy, kde sa taktiež chodili radi zabávať najbohatšie vrstvy obyvateľstva.³³

Nevynímajúc štúdium a zábavu, Zechenter-Laskomerský si musel zarábať aj na svoje živobytie. Ubytovanie si počas prvého roku našiel ďalej od centra Viedne, v prenajatom dome až na predmestí Rossau. Čo sa týka zamestnania, najprv začal doučovaním dvoch synov istej pani, a to trikrát do týždňa po jednej hodine, následne dostal po známosti prácu vo viedenskom Tereziáne (ústav na výchovu šľachtických synov), kde mal takisto trikrát do týždňa pomáhať s učivom istému grófovi Condému. Zechenter-Laskomerský si vo Viedni dokázal privyrobiť aj vedením konverzačných hodín slovenčiny s cudzincami.³⁴

³⁰ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 119-120.

³¹ Tamže, s. 121-122.

³² Tamže, s. 123-124.

³³ Tamže, s. 124-140.

³⁴ Tamže, s. 123-124.

Po úspešnom ukončení školského roku 1846/1847 poznačeného viacerými pozoruhodnými príhodami, o ktorých sa zmieňuje v pamätiach, Zechenter-Laskomerský pokračoval v štúdiu na Viedenskej univerzite aj po letných prázdninách strávených v dnešnom Chorvátsku. Po príjemne prežitom čase sa do hlavného mesta vracal s „ťažkým srdcom“. Vtedy mu ešte ani nenapadlo, akou nesmiernou zmenou si prejde toto bezstarostné mesto plné zábavy v dôsledku revolučných udalostí rokov 1848 – 1849,³⁵ ku ktorým sa v texte neskôr vrátíme.

Dôležité je podotknúť, že sa v revolučnom období vo Viedni spoznal s Ľudovítom Štúrom. Zechenter-Laskomerský už predtým evidentne podporoval činnosť študentov z bratislavského lýcea, pretože sa po vzniku Štúrových *Slovenských národných novín* stal ich pravidelným prispievateľom. Písal do nich aj príspevky týkajúce sa viedenského povstania.³⁶ Vo svojich spomienkach nám zanechal vzácny osobný dojem z prvého stretnutia so Štúrom, ako aj charakteristiku jeho osobnosti: „V tých časiech nechodili, ako obyčajne, navštevovať veselú Viedeň cudzinci, cestovatelia, ale zato premleli sa zblízka a ďaleka politikou zaoberajúce sa osobnosti. V ten čas som mal príležitosť osobne sa obznať so Štúrom, ktorého som dovtedy poznal po chýre a po mene, a tu i tu dopisoval do jeho novín, a zišli sme sa častejšie, keď sa tu bavil u Zeleného ježka. Bol to človek príjemný, schopný, dôkladne vzdelaný, za svoju ideu rojčiaci, asketický. Bol vyslancom mesta Zvolena na prešporskom sneme a ohnivý rečník.“³⁷

Po viac ako troch mesiacoch trvania revolúcie vo Viedni, dňa 24. mája skončil školský rok. Študentom sa udeľovali bezplatné karty na parné lode a železnicu, aby opustili mesto. Pokiaľ ide o Zechentera-Laskomerského, sám cítil, že vo Viedni nateraz nemá čo robiť. Na odchod z hlavného mesta ho presviedčali aj jeho príbuzní, v neposlednom rade jeho chorá matka, ktorá sa obávala, že sa už domov nikdy viac nevráti. Napokon sa teda rozhodol mesto opustiť a odišiel do Bratislavy.³⁸

Po tom, čo sa zapojil do revolučných bojov aj v Uhorsku, sa Zechenter-Laskomerský po návrate do Viedne plánoval už naplno venovať jeho konečnému cieľu – získaniu lekárskeho titulu. Z toho dôvodu pokračoval na lekárskej fakulte ako riadny poslucháč a prihlásil sa na predmety, ktoré mu ešte chýbali k dokončeniu štúdia. Boli to chirurgická anatómia s profesorom Jozefom Hyrtlom a okulistika (očná liečba) pod profesorom Antonom Rosasom. V oboch prípadoch išlo o jeho krajanov z Uhorska. Profesor Rosas mu vraj bol zvlášť naklonený, a tak mu dovolil, aby si na ľudoch s očnými diagnózami mohol priamo skúšať svoje vedomosti a naberať skúsenosti, čo mu pomohlo v neskoršej praxi. Na druhej strane, Zechenter-Laskomerský si vážil aj vtipného profesora Hyrtla, ktorého prednášky boli napriek suchopárnym témam nadmieru zaujímavé, nikdy nie nudné, a preto boli

³⁵ Tamže, s. 116-123.

³⁶ Pravidelne prispieval do Slovenských národných novín od roku 1845 do roku 1848.

³⁷ Tamže, s. 173.

³⁸ Tamže, s. 184.

navštevované značne veľkým množstvom poslucháčov, vrátane lekárov s diplomom.³⁹

V roku 1849 sa vyučovanie na univerzite však stále nevrátilo do starých koľají, prebiehalo neúplne. Nielen spoločnosť sa otriasala pod vplyvom revolúcie, ale samotná univerzita a univerzitné štúdium zažili „svoju revolúciu“. Už na začiatku revolučného diania, dňa 12. marca 1848, prijalo zhromaždenie študentov rezolúciu o petícii cisárovi, ktorá okrem iného žiadala udelenie slobody vyučovania a učenia. Táto petícia, ktorá vošla do dejín revolučného roku 1848 ako „študentská petícia“, sa stala podnetom pre dlho očakávanú reformu celého vzdelávacieho systému v Rakúsku a premenu Viedenskej univerzity na modernú pedagogickú a výskumnú univerzitu.⁴⁰ Požiadavka slobody vzdelávania sa týkala viacerých aspektov. Išlo o zrušenie semestrálnych a ročných skúšok, ktoré študenti odmietali a ktoré boli potrebné na postup do ďalšieho ročníka a na získanie určitých privilégií (miesta v konvikte, štipendiá, oslobodenie od školného). Okrem toho išlo o právo navštevovať povinné kurzy v ľubovoľnom čase a poradiť a slobodne si vybrať vysokoškolských učiteľov.⁴¹

Napriek tomu, že stále prebiehali rokovania o reforme a univerzita fungovala v neštandardnom režime, Zechenter-Laskomerský sa musel podrobiť rigoróznym skúškam, aby ukončil štúdium. Pred tou prvou sa učil nielen celé dni, ale aj väčšinu nocí. Z neprestajného bifikovania sa cítil unavený a nebol si istý svojimi schopnosťami. V deň tejto skúšky (9. augusta 1849) stretol v Slovanskej kaviarni Karola Kuzmányho, slovenského spisovateľa, budúceho podpredsedu Matice slovenskej. Viedli aj rozhovor, v ktorom ho Kuzmány utešoval a povzbudzoval, pričom po úspešnom skončení skúšky sa za ním Zechenter-Laskomerský s radostnou novinou ešte vrátil.⁴² Niekde tu sa začalo rodiť ich priateľstvo, ktoré pretrvalo aj po odchode Zechentera-Laskomerského z Viedne.

Vďaka spomienkam Zechentera-Laskomerského máme možnosť nahliadnuť aj na priebeh vyššie spomenutej rigoróznejskej skúšky. Stôl v miestnosti bol obsadený dekanom a profesormi, pričom na jeho dolnom konci bolo miesto pre študenta a pred ním kopa rozličných rastlín. Z botaniky si Zechenter-Laskomerský vytiahol otázku o vlašskom orechu a zo zoológie o holubovi, skúšal ho aj profesor fyziológie Ernst W. Ritter von Brücke. Po správne zodpovedaných otázkach bol napokon pripustený k druhej skúške.⁴³

Zechenter-Laskomerský sa ďalej v pamätiach zmienil aj o priateľovi Karola Kuzmányho, Jánovi Kollárovi, významnom predstaviteľovi slovenského národného hnutia. Od roku 1849 zastával vo Viedni funkciu profesora slovanských starožitností na tamojšej univerzite. Marcové udalosti z predchádzajúceho roku, samozrejme, Kollár privítal, lebo ich považoval za

³⁹ Tamže, s. 235-236.

⁴⁰ MÜHLBERGER, Kurt: Lehr- und Lernfreiheit. Von der „Hohen Schule“ zur „Neuen Universität“. In: *650 plus – Geschichte der Universität Wien* [online]. Dostupné na internete: <<https://geschichte.univie.ac.at/de/themen/lehr-und-lernfreiheit>>

⁴¹ Tamže. Univerzitná reforma pochádzala z dielne ministra školstva grófa Lea Thun-Hohensteina, preto je známa ako Thun-Hohensteinova univerzitná reforma.

⁴² ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 240-241.

⁴³ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 241-243.

veľkú príležitosť pre Slovákov ako sa zbaviť politického a jazykového útlaku z maďarskej strany a dosiahnuť národnú rovnoprávnosť. K revolučným vystúpeniam sa však priamo nepridal v prvom rade pre svoje konzervatívne politické názory, ale takisto aj pre osobné spory s radikálnejšími štúrovcami. Tento jeho postoj bol zrejme rozhodujúci pri výbere na funkciu vládneho dôverníka pri viedenskej vláde, ktorú po skončení nepokojov zastával, pretože si to vyžadovalo predovšetkým lojalitu k vládnuceму domu.⁴⁴

Zechenter-Laskomerský sa poznal s Kollárom ešte z čias jeho štúdia na univerzite v Pešti. Spriatelil sa tam s Pavlom Korčekom, synom bývalého učiteľa v Klokoči vo Zvolenskej stolici, ktorý spočiatku študoval v Pešti filozofiu a napokon pôsobil ako štatista v Národnom divadle. V korčekovskom dome sa Laskomerský zoznámil aj s Júliusom Plošicom, prostredníctvom Pavla Korčeka aj so slovenským evanjelickým učiteľom Jánom Kadavým a napokon práve s Jánom Kollárom.⁴⁵

Zechentera-Laskomerského po úspešnom absolvovaní prvej skúšky čakali posledné prázdniny, čo niesol ťažko. Na jeseň sa tak do Viedne vrátil s tichým žiaľom, pretože vedel, že po skončení školy ho čaká skutočný zápas o existenciu.⁴⁶

Pri druhej lekárskej rigoróznejskej skúške vo februári 1850 bol už smelší a viac si veril. Skúšajúcimi boli dekan Ján A. Lerch a spomínaný profesor J. Škoda. Tí nemali práve najlepší vzťah. Doktor Lerch bol totiž zástancom starej školy, kým profesor Škoda preferoval nové učenie, čo sa ukázalo, keď Zechenter-Laskomerský dostal otázku ohľadom týfusu a jeho liečenia, pri ktorej musel vyhovieť obom. Zvládol aj otázku od profesora Rokitanského o malígnych nádoroch a onedlho na to, 25. februára 1850 sa mohol zúčastniť svojich promócií spolu s ďalšími študentmi aj z iných fakúlt, právnickej, lekárskej, filozofickej a teologickej. Opäť vďaka pamätiam Zechentera-Laskomerského môžeme mať presnejšiu predstavu, ako takáto slávnosť vtedy prebiehala. Boli tam prítomní dekan všetkých fakúlt a *Rector magnificus* (úradný titul). Keď študentom prečítali patričné zákony a stanovy, v ďalšom kroku zložili prísahu položením prstov na odznak žezla rektora a následne si podali ruky s prítomnými piatimi pedagógmi. O pár dní na to dostal Zechenter-Laskomerský vyhotovený diplom a oficiálne sa stal lekárom.⁴⁷

Revolúcia 1848 – 1849 vo Viedni v spomienkach G. K. Zechentera-Laskomerského

Teraz sa vrátíme k prevratným revolučným udalostiam, ktoré zasiahli aj habsburskú monarchiu práve v čase štúdia Zechentera-Laskomerského. Na začiatku roka 1848 spontánne vypukol revolučný virvar najprv v talianskych regiónoch a potom v Paríži, odkiaľ sa už rýchlo šírilo do západnej a strednej Európy. Bola to v podstate prvá revolúcia, ktorej sa podarilo zasiahnuť veľký geopolitický priestor. Prebrala aj heslo prvej francúzskej revolúcie z roku

⁴⁴ IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana – PODOLAN, Peter – VIRŠINSKÁ, Miriam: *Básnik a mesto. Viedenské roky Jána Kollára*. Bratislava : SDK SVE PRO HISTORIA, 2015, s. 40-41.

⁴⁵ KAČÍREK, Ľuboš: *Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850 – 1875*, s. 61.

⁴⁶ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 247-248.

⁴⁷ Tamže, s. 244.

1789, a to *bratstvo, rovnosť a sloboda*, pričom sa usilovala riešiť viacero problémov: uzákonenie rovnoprávnosti ľudí pred zákonom, zaručenie základných občianskych práv a slobôd, nastolenie konštitučných (demokratických) režimov, v strednej a južnej Európe zrušenie poddanstva a zabezpečenie slobody v nej žijúcich národov.

Pamäte Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského autenticky zachytávajú atmosféru hlavného mesta habsburskej monarchie počas revolúcie v roku 1848. V tom čase neveriacky sledoval, že Viedenčanov okrem „*vyprázaných kurciat a chrumkavých slaných rožkov*“ začala zrazu zaujímať aj politika, konkrétne udalosti vo Francúzsku. V Paríži totiž vo februári vypukli nepokoje, čoho dôsledkom bol útek francúzskeho kráľa Ľudovíta Filipa do Anglicka. Nasledoval pád monarchie a opätovné zavedenie republiky, pričom sa vlády ujala buržoázia. Zechentera-Laskomerského slovami povedané: „*Prežili sme dni, ktoré každému, najhlavnejšie ale Viedenčanom večite pamätné budú, jich ale katastrofy tak ako sa diali je veľmi ťažko, ba nemožno opísať. Lahko to uverí každý, kto vie ako je Viedeň veľká, a keď si k tomu pomyslí, že každé predmestie, každá ulica také deje okúsila, aké od tureckej vojny ešte sotva.*“⁴⁸

Kompletné poznámky k viedenskému povstaniu proti režimu zhoreli Zechenterovi-Laskomerskému počas veľkého požiaru v Brezne v roku 1858. Preto sa v diele *Päťdesiat rokov slovenského života I.* primárne opieral len o roztratené pozbierané dáta a svoju pamäť.⁴⁹ Napriek tomu podrobne na viac ako štyridsiatich stranách vyličil priebeh nepokojov vo Viedni, ktorých sa osobne zúčastnil. Okrem toho neskôr vyšli knižne *Zprávy o revolúcii vo Viedni r. 1848* v diele *Spisy 4: Výlety po Slovensku*.⁵⁰

Dňa 13. marca Zechenter-Laskomerský odišiel spoločne so svojimi spolužiakmi predčasne z prednášok priamo ku Krajinskému domu (snemovňa) na Herrengasse. Keď tam prišli, ulica už bolo preplnená študentmi či zamestnanými ľuďmi v rôznych oblastiach. Z vyvýšených miest vystupovali rečníci so svojimi srdnatými a horlivými rečami. Medzi nimi bol napríklad dr. Fischhof, ktorý zastával myšlienku ústavy. Bol to rakúsky lekár a ľavicový politik, jeho prejav sa stal prvým podnetom na revolúciu. Za ním vystúpil istý Poliak Burian, ten však ako prvý padol po trafení guľkou. Ďalší rečník, B. Böhm, prvýkrát vyslovil myšlienku, aby bol štátny kancelár Klemens V. Metternich odvolaný. Spomedzi študentov vyšli aj dvanásť vyslanci, aby

⁴⁸ ZECHENTER, J. K.: Príbehi Vjed'enskje od očitjeho svedka. In: *Orol Tatránski*, č. 92, 4. 4. 1848, s. 729.

⁴⁹ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 167. Okrem toho vychádzali pravidelne jeho príspevky o revolúcii v *Slovenských národných novinách* a ich prílohe v *Orlovi Tatranskom*. Napr. Dňa 7. 4. 1848 priniesol informácie o stretnutí chorvátskej deputácie vo Viedni s podpredsedom vlády grófom Albertom von Montecuccoli: Rakúska. Vjedeň d. 31. brezna. In: *Slovenské Národné Noviny*, č. 276, 7. 4. 1848, s. 1103; ZECHENTER, J. K.: Príbehi Vjed'enskje od očitjeho svedka. In: *Orol Tatránski*, č. 92, 4. 4. 1848, s. 729-731. Správy o revolúcii z *Orla Tatranského* vyšli neskôr v publikácii ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Spisy 4. výlety po Slovensku*. Bratislava : SVKL, 1963, 534 s. Dostupné na internete: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1358/Zechenter-Laskomersky_Viedenske-pribehy-od-ociteho-svedka/1>.

⁵⁰ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Spisy 4. výlety po Slovensku*. Dostupné na internete: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1354/Zechenter-Laskomersky_Zpravy-o-revolucii-vo-Viedni-r-1848/1>

predložili kompetentným svoje prosby. Iní rečnili pred Metternichovým domom či vilou, pričom tieto budovy boli zároveň obhadzované kameňmi.⁵¹

Ulicami Viedne sa v ten deň hemžilo obrovské množstvo ľudí. Napätie vyvrcholilo, keď sa dostávali do konfliktov s vojakmi, čoho bol Zechenter-Laskomerský očitým svedkom. V tej situácii sa v ňom prebudili jeho lekárske inštinkty a ujal sa mladého muža, ktorý mal od jedného z nich zranenie na hlave spôsobené šablou. Ranu mu vyčistil a obviazal.⁵²

Zechenter-Laskomerský ďalej spomínal na to, ako sa v ten deň pohyboval po meste zmietanom chaosom a čulým ruchom. Všade okolo neho bol krik, vyhrážky a surové skutky. Viedeň sa v priebehu pár hodín zmenila z pokojného miesta na násilné. Dolámané lampy, vybité okná, podpaľačstvo. Hrozné bolo preňho vidieť, ako v jednom z ohňov ležal dvanásťročný chlapec v krvi s rozdrúzanou hlavou. Sem-tam v uliciach počul aj streľbu, keď sa na ničiacich a lúpežiacich ľudí strieľalo z okien c. k. stajní.⁵³

Na druhý deň smeroval Zechenter-Laskomerský ako zvyčajne do školy, avšak všetky lekárske prednášky boli zrušené. Univerzita, ale aj všeobecne inteligencia od vlády žiadala povoliť ozbrojenie študentov a mešťanov. Mysleli si, že takým spôsobom by situáciu upokojili a zabránili násilnostiam. Medzitým viedenský študenti, vrátane Zechentera-Laskomerského, dostali na znak mierumilovnosti biele stužky, ktoré mali nosiť pripnuté na ľavom ramene. Takto označení tiahli smerom k univerzite, bolo ich asi šesťtisíc, ak nerátame pedagogických pracovníkov školy. Opäť sa mnohí chopili roly rečníka za slobodu, Zechenter-Laskomerský v tejto súvislosti zdôraznil účasť advokáta Alexandra Bacha,⁵⁴ budúceho rakúskeho ministra vnútra a známeho predstaviteľa neoabsolutizmu v rokoch 1849 – 1859. Práve on zohral dôležitú úlohu pri radikalizácii viedenskej spoločnosti po vypuknutí nepokojov.

Pokiaľ sa vrátíme späť do marca 1848, vo Viedni podľa Zechentera-Laskomerského panovali odpor, neistota a nedôvera. Z toho dôvodu bolo nutné, aby vláda reagovala ústupkami. Metternich, kancelár a zároveň minister zahraničných vecí, musel odstúpiť.⁵⁵ Práve on fakticky viedol ríšu v období vlády Ferdinanda V. (1835 – 1848), pričom jeho režim predstavoval priam ukážkový policajný štát, so silnou pozíciou cenzúry a tajnej polície. Stabilizovala ho centralizácia moci či veľké množstvo úradov, absentovala modernizácia a nasledovanie nových trendov.⁵⁶

Na druhej strane, vládny kabinet týmito ústupkami ukázal slabosť a občania postupne stupňovali svoje požiadavky. Neustálym tlakom nespokojenci s doterajším systémom napokon dosiahli vyššie spomínané ozbrojovanie puškami. Študenti Viedenskej univerzity sa teda začali hlásiť do

⁵¹ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: Viedenské príbehy od očitého svedka, s. 3. Citované podľa: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1358/Zechenter-Laskomersky_Viedenske-pribehy-od-ociteho-svedka/bibliografia> [cit. 2022-01-09]

⁵² ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 145-146.

⁵³ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Viedenské príbehy od očitého svedka*, s. 4.

⁵⁴ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 149-150.

⁵⁵ Tamže, s. 151.

⁵⁶ PODOLAN, Peter – VIRŠINSKÁ, Miriam: *Slovenské dejiny III.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014, s. 43.

légii, meštianstvo zase do národnej gardy. Aj Zechenter-Laskomerský sa v tej chvíli oficiálne stal účastníkom revolúcie v roku 1848, na čo bol podľa vlastných slov hrdý. Za krátky čas sa so svojou zbraňou naučil aj dobre narábať. Nadobudnutie pušiek však ešte neznamenalo dôslednú organizovanosť študentov, preto sa postupne stretávali na školách a vytvárali jednotlivé kompánie (družiny). Medici si tam za stotníkov (vyššia hodnosť) vyberali z radu obľúbených profesorov. Prvá kompánia Zechentera-Laskomerského si na svoje čelo zvolila profesora Jozefa Škodu (mierumilovný profesor sa tejto funkcie neskôr vzdal). Štúdium lekárstva bolo v tomto momente pozastavené.⁵⁷

V spomienkach nechýba ani stretnutie Zechentera-Laskomerského s Lajosom Kossuthom, vodcom maďarskej revolúcie a najznámejším predstaviteľom maďarského liberálneho hnutia, bojujúceho za zrušenie feudálnych prežitkov, za modernizáciu Uhorska, ako aj za jeho osamostatnenie od Rakúska. Stalo sa to 15. marca, keď študenti – legionári (medici, farmaceuti, veterinári a pár evanjelikov) v rámci šiestich kompánií strážili okolie univerzity. Následne ich vrelo oslovila uhorská delegácia, smerujúca za cisárom Ferdinandom I. a práve Kossuth pred študentmi predniesol oduševnenú reč. Na druhý deň prišiel zase študentov vrúcne pozdraviť aj samotný panovník habsburskej monarchie.⁵⁸

V dôsledku povstania vo Viedni sa poniektorí študenti vrátili do svojich domovov, iní ako Zechenter-Laskomerský ostali. Vďaka tomu sa postupne vojensky vypracoval a v rámci volieb v dôstojníckom zbore akademickej légie sa mu dokonca podarilo stať sa nadporučikom. Jeho služby mali dvojaký charakter. Na jednej strane sa v meste snažil udržiavať pokoj a poriadok, na druhej strane však podporoval demonštrácie, týkajúce sa vynútenia politických požiadaviek ako napríklad úspešný boj za jednokomorový snem so zastúpením všetkých vrstiev, k čomu sa ešte vrátíme. Zechenter-Laskomerský relatívny pokoj v meste pripisoval tomu, že len vďaka добрôte a cisárovej nerozhodnosti sa nedostali študentské légie do radikálnejšieho sporu s vojskom.⁵⁹

V máji sa zmobilizovali študenti a meštiansky výbor, ktorí žiadali liberálnejšiu podobu oktrojovanej ústavy vydané v apríli panovníkom Ferdinandom V., napríklad, aby sa poslanci do snemu volili bez majetkového cenzu. Okrem toho, keď sa mestom šírila zvesť o Nitrianskych žiadostiach, o Slovákoch sa tam rozprávalo tak veľa, ako ešte nikdy. Tie boli verejne vyhlásené v apríli v Brezovej pri zhromaždení asi tritisíc ľudí a za aktívnej Hurbanovej účasti. Štúrove noviny priniesli ich text 2. mája 1848. Obsahovali (veľmi mierne) slovenské národné požiadavky. Viedenčania však podľa Zechentera-Laskomerského oceňovali, že stojíme o našu vlastnú reč a národnosť.⁶⁰

⁵⁷ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 154 a n.

⁵⁸ Tamže, s. 156-157.

⁵⁹ Tamže, s. 153-154.

⁶⁰ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Zprávy o revolúcii vo Viedni r. 1848*. Citované podľa: ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Zprávy o revolúcii vo Viedni r. 1848* [online], s. 4. Dostupné

Podľa názoru Zechentera-Laskomerského má špeciálne deň 15. máj 1848 zastávať vo viedenskom dejepise zvlášť miesto. Dva dni predtým totiž ministerstvo vydalo rozkaz, aby sa národné gardy rozišli. V ten večer početné vojsko s delami vstúpilo do priestoru hradieb, čo ľudia naozaj rozhnevalo. Následne sa okolo poludnia 15. mája zišli na univerzite študenti, aby ministerstvu a cisárovi adresovali svoje požiadavky (zrušenie rozkazu ohľadom národných gárd, jednokomorový snem, zrušenie cenzu...). Večer sa potom ozbrojení študenti presunuli k cisárskemu sídlu. Všetky ich žiadosti boli napokon vyslyšané a mohli sa spokojne vrátiť. Dňa 18. mája ráno si Zechenter-Laskomerský na ulici prečítal plagát, že cisár v noci bez varovania opustil Viedeň aj s celou svojou rodinou a dvorom a presunul sa do Innsbrucku. Tento odchod v niektorých ľuďoch vyvolal paniku a hneď utekali do bánk, paradoxne sa však postupne situácia vo Viedni upokojila, úplne sa upustilo od krádeží a vražd. Pomaly sa život dostával do normálu.⁶¹

*

Po skončení štúdia na miestnej univerzite sa Zechenter-Laskomerský nakoniec rozhodol nezostať vo Viedni. Dôvodom boli najmä peniaze, pretože život v tomto meste bol preňho značne nákladný. Vrátil sa teda domov do svojho rodiska, keďže jeho prvým lekárskeým pôsobiskom sa stala práve Banská Bystrica.⁶² Nelúčil sa však s Viedňou navždy. Vďaka korešpondencii Zechentera-Laskomerského vieme, že sa do Viedne predsa len ešte nie raz vrátil.

Napriek odchodu z Viedne aj naďalej udržiaval čulé, najmä korešpondenčné kontakty s mnohými svojimi viedenskými priateľmi. Práve cez nich bol oboznamovaný s dianím vo Viedni, ktoré ako aktívny predstaviteľ slovenského národného hnutia intenzívne vnímal. Zechenter-Laskomerský so záujmom sledoval politické dianie a správy z Viedne, keďže politika bola častým predmetom jeho korešpondencie s K. Kuzmánym. Už krátko po jeho odchode mu Kuzmány referoval o čerstvých politických udalostiach roku 1850, o odpore Maďarov voči pripravovaným zmenám v ríši a tiež ho nabádal, aby sa čím skôr spojil s D. Lichardom a publikoval v jeho novinách *„všetko, čo sa proti rovnoprávnosti koná, ale nemeškajte ani jeden deň“*.⁶³ Krátko po revolúcii si Kuzmány Zechenterovi-Laskomerskému sťažoval, že Slováci podľa vlády *„nemajú energie a hneď sa dajú zastrašiť“*. Kuzmány sa v týchto dôležitých časoch usiloval o aktivizáciu Slovákov, aby využili situáciu a zabojovali o svoju rovnoprávnosť.⁶⁴ V čase smrti Jána Kollára, začiatkom roka 1852, keď sa vyhrotil spor medzi D. Lichardom a J. M. Hurbanom, Kuzmány odsúdil ich vzájomné osočovanie, avšak nezabudol poznamenať, že *„nápadly Hurbanov žraly Kollára v posledných týždňoch jeho života“*.⁶⁵ Politika

na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1354/Zechenter-Laskomersky_Zpravy-o-revolucii-vo-Viedni-r-1848>.

⁶¹ Tamže, s. 6.

⁶² ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I.*, s. 233.

⁶³ Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK), list K. Kuzmányho G. Z.-Laskomerskému zo 6. 5. 1850, sign. M 59 A 6.

⁶⁴ Tamže.

⁶⁵ LA SNK, list K. Kuzmányho G. Z.-Laskomerskému zo 17. 2. 1852, sign. M 59 A 6.

a situácia v slovenskom národnom hnutí nebola jedinou témou ich vzájomnej korešpondencie. Častokrát sa Zechenter-Laskomerský obracal na Kuzmányho, aby mu pomohol s riešením lekárskeho záležitosti: mal zisťovať, koľko by stálo ubytovanie pre pacienta, ktorý by sa išiel liečiť do Viedne, taktiež mu nie raz zháňal najnovšie medikamenty pre svojich pacientov.⁶⁶

Nezostalo len pri písomných kontaktoch. Zechenter-Laskomerský opätovne navštívil Viedeň v roku 1864, keď sa chystal na ďalšiu zo svojich zahraničných ciest. Zechenter-Laskomerský bol ohromený tým, že Viedeň v priebehu viac ako desaťročia prešla obrovskou zmenou v dôsledku budovania Ringstraße. Dňa 21. marca 1864 písal svojej manželke, že mesto opeknelo a že tam, kde predtým boli stromy, sa už nachádzali nové mohutné budovy (napríklad veľkolepé paláce), sochy či obchodné domy.⁶⁷ V ďalšom liste z 24. marca 1864, ktorý opäť adresoval Emílii Zechenterovej, uvádzal, aké rôzne návštevy vo Viedni absolvoval. Bol to napríklad obed u Karola Kuzmányho, ktorého sa zúčastnil aj Štefan Marko Daxner (hlavný osnovateľ Memoranda národa slovenského z roku 1861) či krásna a mimoriadne zaujímavá zoologická záhrada. Celkovo sa však už o Viedni nevyjadroval tak pochvalne, podľa neho bolo mesto jednotvárne a nudné, nehralo sa totiž vtedy žiadne divadlo a nenašiel tam ani iné podobné rozptýlenie.⁶⁸

Okrem toho sa zo spomienok dozvedáme aj o jeho ďalšej návšteve Viedne pri príležitosti konania svetovej výstavy v roku 1873, ktorá mala reflektovať práve obdobie veľkého rozmachu Viedne a vyzdvihnúť jej premenu na metropolu. Išlo o prvú svetovú výstavu v regióne nemecky hovoriacich krajín a jej veľkosť dovtedy nemala obdobu. Vyrástla v zábavnom parku Práter. Vznikol tam vtedy osemstometrový priemyselný palác, dvesto výstavných pavilónov a rotunda, ktorá sa stala symbolom celej udalosti. Výstavu navštívilo viac ako 12 a pol milióna ľudí, pričom maximálny počet návštevníkov za jeden deň predstavoval necelých 140 000 ľudí,⁶⁹ čiže išlo skutočne o impozantnú udalosť.

Zechenter-Laskomerský nám teda opäť dokázal sprostredkovať významnú historickú udalosť. Strávil na nej niekoľko dní v spoločnosti šiestich ľudí. Podľa jeho názoru išlo o svetovú výstavu veľkých rozmerov s nesčíselným množstvom predmetov. Vyzdvihol aj pokrok vedy, keď niečo také ohromné vzniklo len za rok a pol. Pri vstupe mu stačilo preukázať sa vstupenkami, ktoré museli prejsť tzv. čertovým kolesom. Tak označil primitívne počítačové zariadenie, slúžiace na kontrolu lístkov a značiace počet osôb. Pri návšteve pavilónov postupoval spôsobom, že najprv všetky miestnosti len povrchné prebehol, všeobecne prezrel rôzne predmety, a to, čo sa ho viac týkalo, potom bližšie preštudoval. Nadšene opísal ako za krátky čas prebehol jeden kraj sveta za druhým, a to len za päťdesiat grajciarov a s pár

⁶⁶ Tamže; LA SNK, list K. Kuzmányho G. Zechenterovi-Laskomerskému z 3. 11. 1851, sign. M 59 A 6.

⁶⁷ G. K. Zechenter-Laskomerský E. Zechenterovej z 21. 3. 1864. In: OKTAVEC, František (ed.): *Listy Gustáva K. Zechentera-Laskomerského*. Martin : Matica slovenská, 1983, list č. 19, s. 33-34.

⁶⁸ G. K. Zechenter-Laskomerský E. Zechenterovej z 24. 3. 1864. Tamže, list č. 20, s. 34.

⁶⁹ Pre porovnanie predchádzajúcu svetovú výstavu konanú v Paríži si pozrelo celkovo vyše 9 800 000 návštevníkov a tú nasledujúcu konanú vo Filadelfii v roku 1876 navštívili niečo cez 8 000 000 ľudí: Kiállítás. In: *Révai Nagy Lexikona*, zv. 11. Budapest : Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1914, s. 589.

otlakmi na nohách. Zechenter-Laskomerský sa dostal aj do slávnej rotundy. Popísal ju ako majestátnu budovu, ktorá je sama o sebe výtvorom umenia.⁷⁰

Najväčší priestor vo svojich pamätiach venoval detailnému opisu prehliadok, menovite Brazílie, Severnej Ameriky, Východnej Indie, Austrálie, Nového Zélandu, väčšine krajín európskeho kontinentu či štátov v Afrike. Pokiaľ ide konkrétne o Rakúsko, zhodnotil, že síce v odbore priemyslu predstavilo to najlepšie, čo má a vie (na údiv Nemcov), tak v tomto smere za inými štátmi v mnohých veciach zaostávalo. Okrem toho skonštatoval, že predsudky „úzkoprsých“ Uhrov voči Rusku plného zaostalých divochov sú zbytočné, pretože sa tu predviedli ich priemyselné výtvory či umelecké diela, ktoré vzbudzovali všeobecný údiv. Celkovo teda podľa neho výstava ukázala, že v porovnaní s inými národmi má Rakúsko ešte veľa čo doháňať. Vyzdvihol napríklad Švajčiarsko.⁷¹

Habsburská metropola Viedeň zaujala v živote Zechentera-Laskomerského špeciálne miesto. Práve tu strávil najrušnejšie chvíle svojho štúdia, keď koncom 40. rokov 19. storočia študoval medicínu na jednej z vtedajších najlepších lekárskech fakúlt. Okrem toho, že tu absolvoval najlepšie štúdium, akého sa mu v habsburskej ríši mohlo dostať, multikultúrne a multietnické prostredie Viedne mu umožnilo angažovať sa v spoločenskom, ako aj politickom živote a nadviazať kontakty s poprednými osobnosťami viacerých národných hnutí. Stal sa svedkom prelomových udalostí, keď sa osobne zapojil do revolúcie meruôsmych rokov. Neskôr sa do Viedne ešte párkrát vrátil a osobne mal možnosť spoznať a zhodnotiť zmeny, ktorými si rakúska metropola prešla od 50. do 70. rokov 19. storočia, keď sa vďaka ohromnej prestavbe Viedeň mohla zaradiť k európskym metropolám Parížu a Londýnu.

⁷⁰ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: Prechádzky po svetovej výstave vo Viedni. In: ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Spisy 4: Výlety po Slovensku*. Bratislava : SVKL, 1963. Citované podľa: ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: Prechádzky po svetovej výstave vo Viedni [online]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1344/Zechenter-Laskomersky_Prechadzky-po-svetovej-vystave-vo-Viedni> [cit. 2022-01-08].

⁷¹ Tamže.

Transformácia dejepisného vyučovania podľa školskej reformy z roku 1849 na vybraných slovenských školách¹

Miriam Viršínská

Abstract: Transformations of History education according to the School reform of 1849 on the selected Slovak schools

The presented text deals with history education according to 1849 Entwurf and its application in history teaching at the first Slovak grammar school, which was established in 1862 in Veľká Revúca. By way of introduction, the author emphasizes that research and analysis of history education in Slovakia in the changes of time is paradoxically one of the most neglected areas of Slovak historiography in Slovak history. The study should contribute to the clarification of this hitherto empty area. Entwurf was a law passed by the then Minister of Education and Religion, Leo Thun, shortly after the revolution of 1848/1849, and brought about an important change in the education of history to Hungary. In Hungarian secondary education, he introduced a yet unknown subject, which integrated two previously separate subjects: geography and history, thus going against the customs and traditions of Hungarian education. On the other hand, Slovak evangelists of the Augsburg Confession in Hungary had the opportunity for the first time to establish a grammar school with Slovak as the language of instruction. The author deals with the origin of the first Slovak grammar schools and history teaching in the second part of this study.

Keywords: Entwurf, history education, the first Slovak grammar school, Veľká Revúca, Turčiansky Sv. Martin, Kláštor pod Znievom

Výskum a analýza dejepisného vzdelávania na Slovensku v premenách času predstavuje v rámci slovenskej histórie paradoxne jednu z najzanedbávanějších oblastí. V slovenskej historiografii doposiaľ vznikla iba jedna práca, ktorá predstavila dejepisné vzdelávanie v slovenskom prostredí v 19. storočí.² Na Slovensku absentuje faktografický výskum reality čisto „dejepisného“ vzdelávacieho prostredia prostredníctvom podrobného mapovania tradícií a vývoja dejepisnej výučby. Bádateľský záujem o problematiku vzdelávania v 19. storočí sa v slovenskej historiografii sústredil predovšetkým na vývoj školstva v kontexte slovenského národného hnutia v podmienkach mnohonárodnostného uhorského štátu bez analýzy učebných plánov, bez porovnávania úrovne učebníc, ako konštatuje slovenská historička D. Kodajová.³ To znamená, že dejiny dejepisného vzdelávania pohľadom vývoja teórie historického poznávania a praxe sú u nás prakticky neznáme. Doteraz vyšlo viacero monografií so školskou tematikou, tie sa však venovali hlavne jednotlivým vzdelávacím inštitúciám a osobnostiam pôsobiacim na poli školstva a vzdelávania.⁴ Práce analyzujúce vývoj domáceho

¹ Štúdia vznikla v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0711/19 *Historická veda a moderný školský systém na Slovensku – teória historického poznávania v premenách slovenského dejepisného vzdelávania 19. – 20. storočia*.

² WOLFOVÁ, Katarína: Výučba dejepisu na Prvom slovenskom ev. a. v. gymnáziu v Revúcej. In: *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 25, 1994, č. 4, s. 170-175.

³ KODAJOVÁ, Daniela: Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In: *Človek a spoločnosť*, 2006, vol. 9, no. 4, s. 28.

⁴ Učebné plány gymnázií v slovenskom prostredí po roku 1850 zachytáva štúdia ŽBIRKOVÁ, Viera: Slovenské stredoškolské vzdelávanie v 2. polovici 19. storočia. In: *Literánomúzejný letopis*, roč. 28, 1998, s. 92-117.

vzdelávacieho systému sa doposiaľ sústreďujú predovšetkým na inštitucionálnu, resp. politickú základňu jeho budovania najmä pre obdobie po vzniku Československej republiky v roku 1918.⁵ V nich možno nájsť parciálne informácie k danej problematike. Avšak podrobný výskum, ktorý by reflektoval dejepis a dejepisné vzdelávanie v školskom vzdelávacom systéme pred rokom 1918, v slovenskej historiografii absentuje.

Osobitné miesto v 19. storočí v historickom výskume zaujímajú prvé slovenské gymnáziá, ktoré vznikli v tzv. maticnom období slovenských dejín.⁶ Konštituovanie gymnázií, na ktorých mali slovenskí študenti prvýkrát možnosť v slovenských dejinách vzdelávať sa v slovenskom jazyku, bolo výsledkom zmeny politických pomerov na prelome 50. a 60. rokov 19. storočia v habsburskej monarchii. Po páde neoabsolutizmu v roku 1859 aj Slováci využili túto novú situáciu a zintenzívnili národnopolitické úsilie, výsledkom ktorých bolo práve založenie prvých slovenských gymnázií a celonárodnej slovenskej kultúrnej inštitúcie Maticy slovenskej. Pre predstaviteľov slovenského národného života potreba vyučovania slovenskej mládeže v materinskom jazyku zostávala prioritou, pretože jedine tak mohlo dôjsť k formovaniu novej vzdelaneckej vrstvy, ktorá sa mala stať oporou v slovenskom zápase proti silnejúcej maďarizácii. Na nasledujúcich riadkoch priblížime metodické otázky vyučovania dejepisu na gymnáziách a stredných školách v období neoabsolutizmu vychádzajúce z tzv. Enwurfu z roku 1849 a následne jeho aplikáciu v praxi v dejepisnom vzdelávaní na prvom slovenskom gymnáziu, ktoré vzniklo v roku 1862 vo Veľkej Revúcej.

Dejepis sa v tomto období stáva dôležitým nástrojom v procese formovania historického vedomia národov, vedie k vytváraniu kolektívnej pamäti aj identity, čo v 19. storočí mohlo výrazne pomôcť v národnoemancipačnom úsilí slovenských intelektuálov získať pre Slovákov rovnoprávnosť v mnohonárodnostnom uhorskom štáte. Problematika školstva, vrátane dejepisnej výučby, sa v druhej polovici 19. storočia stala dôležitou súčasťou politických zápasov a nástrojom vládnej politiky na budovanie jednotného centralizovaného štátu. Tento fakt dosvedčujú kroky vládnej moci rovnako v období neoabsolutizmu, ako aj v období provizória a v čase po rakúsko-uhorskom vyrovnaní po roku 1867.

Po porážke revolúcie rokov 1848 – 1849 sa hlavným cieľom rakúskej vlády stalo obnovenie jednoty habsburskej ríše, čo chceli vládnuce kruhy vo Viedni dosiahnuť posilňovaním centralizmu a zavádzaním germanizácie v štátnej správe. V súlade s centralizačnými snahami habsburskej politiky sa

⁵ Z nich spomeniem napr. práce: KÁZMEROVÁ, Lubica (ed.): *Výchova a vzdelávanie v siločiarach času*. Bratislava 2020. 124 s.; *Veda, školstvo a kultúra na Slovensku v rokoch 1918 – 1928*. Eds. Mária Bôbová a Monika Danková. Banská Bystrica, 2020; KÁZMEROVÁ, Lubica: *Pribeh učiteľa: Jozef Sivák v školských službách 1918 – 1944*. Bratislava 2019. 112 s.; KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava, 2016. 441 s.; KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.): *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava, 2019.

⁶ K problematike vzdelávania na prvých slovenských gymnáziách pozri napr.: BAĐURÍKOVÁ, Zita: Konceptia vzdelávania na samostatnom kresťanskokatolíckom reálnom gymnáziu v Kláštore pod Znievom. In: *Formy a obsahy vzdelanosti v historickom procese. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 17. – 19. novembra 1997*. Bratislava 1999, s. 166-172; DUBOVSKÝ, Dušan: *Svätyňa osvety a vzdelanosti*. Revúca 2012, 246 s.; DUBOVSKÝ, Dušan: *Prvé slovenské gymnázium*. Revúca 2001, 156 s.;

presadila myšlienka štátneho dozoru nad vzdelávaním a výchovou. Organizáciu školského systému v habsburskej monarchii upravovali zákon o stredných školách vydaný ministrom školstva a náboženstva grófom Leom Thunom v septembri 1849 pod názvom *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*⁷ a vládny dekrét z 9. októbra 1849 publikovaný pod názvom *Grundsätze für die provisorische Organisation des Unterrichtswesens in dem Kronlande Ungarn*.⁸

Obidva dokumenty sa zaoberajú aj vyučovaním dejepisu, keď sa práve táto problematika stala po revolúcii mimoriadne aktuálnou a frekventovanou, ba dokonca až kontroverznou.⁹ Geografia a dejepis sú v návrhu prezentované ako neoddeliteľné vedy, preto v rámci dejepisnej výučby na stredných školách a gymnáziách podľa Entwurfu najväčšou zmenou bolo, že dejepis sa nestal samostatným predmetom, ale bol spojený spolu so zemepisom a takto zaradený do učebných plánov. Táto integrácia bola inšpirovaná systémom, ktorý sa používal na pruských školách. Pruský vplyv v Entwurfe bol podmienený jednak prácami pruského geografa Ernsta Kappa, ktorý presadzoval ideu, že „*historické poznatky idú ruka v ruke so zemepisnými a vzájomne sa dopĺňajú*“.¹⁰ Na druhej strane sa pruský vplyv v Entwurfe prejavil aj preto, že jeho autormi boli Franz Exner, nemecký filozof a pedagóg, profesor na pražskej univerzite, člen rakúskej študijnej komisie a ministerský radca rakúskeho ministerstva školstva, a Hermann Bonitz, pruský profesor klasickej filológie, od roku 1849 pôsobiaci na Viedenskej univerzite.

Entwurf obsahoval novú štruktúru gymnázií, podľa ktorej sa dovtedy existujúce 6-ročné gymnáziá mali rozšíriť na 8-ročné školy pridaním dvoch povinných filozofických predmetov a tieto nové gymnáziá sa mali následne rozdeliť na nižšie 4-ročné alebo vyššie 8-ročné gymnáziá.¹¹ Metodika pre vyučovanie kombinovaného spojeného predmetu geografia a história sa v Entwurfe potom uvádza osobitne pre obidva stupne gymnázia. Na nižších gymnáziách sa hlavným cieľom tohto integrovaného predmetu stalo nadobudnutie všeobecných vedomostí o zemskom povrchu podľa jeho prírodného a politického členenia, získanie prehľadu o osobnostiach a udalostiach z národných dejín, konkrétne z rakúskych dejín, a ich poznanie v chronologických súvislostiach svetových dejín.¹² Spojený predmet geografia-dejepis sa mal vyučovať od prvého do štvrtého ročníka, pričom vo všetkých ročníkoch učebný plán pre tento predmet stanovoval v rozvrhu 3 hodiny týždenne.

⁷ *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*. Wien 1849.

⁸ *Grundsätze für die provisorische Organisation des Unterrichtswesens in dem Kronlande Ungarn*. Publikované napr. *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, vol. 1, 1850, s. 119-123.

⁹ GÖZSY, Zoltán – DÉVÉNYI, Anna: *A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai: Történetiróiról irányzatok és hatásuk a történelemtanításra című kurzushoz*. Pécs : Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet [online]: Dostupné na internete: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/index.html.

¹⁰ „Die geschichtliche Unterricht geht mit den geographischen Hand in Hand, und beide ergänzen einander.“ Ernst Knapp publikoval o spojení geografie a historie práci v roku 1845: *Leitfaden beim ersten Schulunterricht in der Geschichte und Geographie*. Citované podľa GÖZSY, Zoltán – DÉVÉNYI, Anna: *A történelem tanításának*.

¹¹ *Entwurf*, s. 2.

¹² *Entwurf*, s. 30.

V prvom ročníku nižšieho gymnaziálneho štúdia sa v rámci spojeného predmetu geografia-dejepis štúdium zameriavalo na geografiu. Študenti mali nadobudnúť znalosti o prírodnom členení zemského povrchu, orientovať sa v geografickom názvosloví, to znamenalo zoznámiť sa s pojmami ako more a zem, pohoria a povodia riek, vysočiny, nížiny atď. Popri poznatkoch z geografie mali študenti získať prehľad o najdôležitejších historických osobnostiach a udalostiach, najmä z dejín habsburskej monarchie prostredníctvom biografických náčrtov, oboznámiť sa s politickým delením sveta na štáty a národy, spoznať ich dejiny v chronologických súvislostiach, čo malo vytvoriť základ pre dejepisné vyučovanie v ďalších ročníkoch gymnaziálneho štúdia.¹³

Samostatné dejepisné vyučovanie sa začalo v druhom ročníku oboznámením sa s najstaršími dejinami do roku 476 p. K. Dejiny židovského národa aj geografické súvislosti Palestíny zostali výlučne v kompetencii učiteľa náboženstva. História každého národa predchádzalo spoznanie geografie krajiny, v ktorej daný národ žil, pričom tieto informácie mali žiaci poznať už z 1. ročníka.

V treťom ročníku vyučovanie dejepisu pokračovalo novšími dejinami od roku 476 po koniec tridsaťročnej vojny, t. j. do roku 1648. Podobne ako v druhom ročníku bolo dejepisné učivo spojené s geografickým, keď sa dejiny každého štátu, resp. národa, prednášali v nadväznosti na jeho geografické prostredie. V prvom polroku tretieho ročníka učivo zahŕňalo európske stredoveké dejiny, v druhom polroku sa osnovy zamerali na dejiny habsburského súštátia s dôrazom na udalosti špecifické výlučne pre domácu krajinu v kontexte najdôležitejších udalostí svetových dejín. V poslednom štvrtom školskom roku nižšieho gymnázia sa v prvom polroku dejepis sústredil na najnovšie/moderné udalosti z rakúskych dejín,¹⁴ v druhom polroku štúdium dejín obsahovalo tzv. „populárne vlastivedné štúdiá“,¹⁵ čo znamenalo priblížiť hlavné aspekty zo súčasnosti habsburskej ríše, čiže možno hovoriť aj o akejsi vlastivede, a v závere štvorročného štúdia malo dôjsť ku komplexnému zhrnutiu a zopakovaniu poznatkov z geografie a histórie ostatných národov a štátov.¹⁶ Z takto predstaveného učebného plánu je zrejmé, že novšie dejiny na nižšom gymnaziálnom stupni boli zamerané predovšetkým na dejiny habsburskej monarchie, pričom s dejinami iných štátov a národov sa žiaci mohli oboznámiť len vtedy, ak súviseli s dejinami habsburského štátu. Najväčšou zmenou v dejepisnom vzdelávaní pre uhorských žiakov bolo, že vyučovanie dejepisu s uhorskou národnou tematikou bolo odsunuté do úzadia,¹⁷ čo korešpondovalo s centralizačnými snahami Viedne oslabiť v monarchii protirakúske živly po revolúcii 1848/1849.

¹³ „... als Vorbereitung des historischen Unterrichtes“. Entwurf, s. 31.

¹⁴ „Schluss der österreichischen Geschichte“. Entwurf, s. 31.

¹⁵ Entwurf, s. 31.

¹⁶ Entwurf, s. 31.

¹⁷ GÖZSY, Zoltán – DÉVÉNYI, Anna: *A történelem tanításának*, [online]: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/az_entwurf_hatsa_a_trtnelemtantsra.html#fn_305a.

Na vyšších gymnáziách cieľom dejepisu podľa Entwurfu bolo poskytnúť prehľad o najdôležitejších udalostiach a súvislostiach svetových dejín, vysvetliť historický vývoj antického Grécka a Ríma, a Habsburgovcov, t. j. habsburskej ríše, vrátane ich geografického kontextu, o ktorom už majú študenti „istú vedomosť“ z predchádzajúceho štúdia.¹⁸ V porovnaní s osnovami nižšieho gymnázia došlo na vyššom stupni k miernemu navýšeniu vyučovacích hodín spojeného predmetu geografia-dejepis, keď sa v prvom ročníku v osnovách zvýšila dotácia predmetu z 3 hodín na 4 hodiny týždenne. V ostatných ročníkoch zmeny nenastali, takže sa aj naďalej rátať s tromi hodinami týždenne pre výučbu geografie-dejepisu od druhého po štvrtý ročník. Hoci dejepisné vzdelávanie na vyšších gymnáziách obsahovalo rovnaké témy ako osnovy na nižších gymnáziách, v Entwurfe sa zdôrazňovalo, že dejepisná výučba nemá byť len opakovaním toho, čo sa učilo už na nižšom stupni štúdia, ale vedomosti z nižších ročníkov majú vytvoriť akési základy pre budovanie, t. j. rozširovanie poznatkov z dejín.¹⁹

Dejepisná výučba v prvom ročníku približovala dejiny od najstarších čias, t. j. od staroveku, po sťahovanie národov. V prvom polroku učivo obsahovalo grécke dejiny, v druhom polroku rímske dejiny. V centre výučby neboli len politické dejiny dvoch starovekých národov Grékov a Rimanov, ale rovnako sa kládol osobitný dôraz aj na vývoj ich náboženstva, umenia a literatúry. Ďalší ročník mal prehĺbiť vedomosti z európskeho stredoveku od sťahovania národov po koniec 15. storočia, osnovy tretieho ročníka prinášali témy z novších dejín až po vtedajšie súčasné dejiny. V poslednom ročníku sa študenti mali oboznámiť s dejinami Rakúskeho cisárstva so zreteľom na dejiny jeho jednotlivých častí, špeciálne s dôrazom na vlastné rakúske územia (Vaterlandes). Okrem toho v tejto triede sa súčasťou spojeného predmetu geografia-dejepis stala aj štatistika, keď sa na hodinách mali preberať najdôležitejšie informácie zo štatistík štátov, ktoré boli súčasťou habsburskej monarchie.²⁰

Spojený predmet geografia-dejepis nebol jediným predmetom, kde sa preberali historické témy. Ako už bolo vyššie uvedené, podľa Entwurfu dejiny židovského národa aj geografiu Palestíny mal vyučovať učiteľ náboženstva, čiže cirkevné dejiny sa stali súčasťou predmetu náboženstva. Špecifická pozornosť bola venovaná aj obdobiu staroveku. Nielenže sa staroveké dejiny Grécka a Ríma preberali samostatne počas celého druhého, resp. prvého roka nižšieho i vyššieho gymnaziálneho štúdia predmetu geografia-dejepis, ale s historickými antickými textami sa študenti stretávali aj na hodinách klasických jazykov – latinčiny a gréčtiny. V prvom a druhom ročníku vyššieho gymnázia v rámci vyučovania latinčiny sa chronologicky sledovali dejiny Rímskej ríše, v ďalších ročníkoch boli na čítanie antických textov vyčlenené

¹⁸ Entwurf, s. 31.

¹⁹ „Der Geschichtsunterricht im Obergymnasium darf nichts weniger sein, als eine Wiederholung des im Untergymnasium Vorgetragenen und Gelernten, vielmehr hat er das Gebäude der Geschichte auf den dort gelegten Grundlagen weiter auf- und auszubauen.“ Entwurf, s. 158.

²⁰ Entwurf, s. 32.

osobitne tri hodiny týždenne. Na základe nich mali možnosť dôkladnejšie spoznať obdobie antiky až do zániku Západorímskej ríše.²¹

Súčasťou Entwurfu sú samostatné inštrukcie, dnešnými slovami chápané metodiky, pre vyučovanie konkrétnych predmetov. Podľa nich nový návrh kládol dôraz na medzipredmetovú výučbu, interdisciplinárne vzťahy, keďže považoval za dôležité, že rôzne témy sa mohli vyučovať v rámci viacerých predmetov, pričom na každom predmete mala byť zvolená aj primeraná metodika vyučovania zohľadňujúca vek a vzdelanostnú úroveň študentov.²² V inštrukciách k dejepisnému vyučovaniu sa bližšie konkretizujú dôvody, ktoré autorov Entwurfu viedli k spojeniu predmetov dejepis a geografia do jedného celku. Dejepisnej výučbe na nižšom stupni gymnaziálneho vzdelávania malo predchádzať predstavenie geografického prostredia, pretože hlavné obrysy „scény“, na pozadí ktorej sa odohrávajú historické udalosti, musia byť žiakom dostatočne známe, aby sa pre nich stal dejepis ľahšie pochopiteľným. Táto teória vychádza z predpokladu, že žiak prvého ročníka nižšieho gymnaziálneho vzdelávania už disponuje istou sumou vedomostí o geografickom prostredí, v ktorom sa pohybuje, má oňho prirodzený záujem. Preto sú pre danú vekovú kategóriu oveľa ľahšie zrozumiteľné informácie z geografie ako historické učivo.²³ Dejiny sa stávajú komplikovanejšími, keď už prestávajú byť len izolovanými príbehmi o udalostiach a osobnostiach, pretože vo vyšších ročníkoch je potrebné zasadiť ich chronologicky do istého, pre žiakov častokrát, abstraktného historického kontextu. Jeho vnímanie je preto oveľa zložitejšie ako popis reálneho geografického priestoru, v ktorom žiaci fyzicky žijú a aj sa v ňom odohrávali historické udalosti.

Geografické rozčlenenie krajiny na povodia riek, pohoria, vysočiny, nížiny má podľa Entwurfu svoje miesto v rámci dejepisnej výučby, pretože práve tieto prírodné útvary častokrát, v minulosti aj súčasnosti, vytvárali prirodzené hranice štátov obývaných rôznymi národmi. Preto sa nevyhnutnou pomôckou na prvých hodinách geografie aj dejepisu stali nástenné mapy, ktoré poskytujú dostatočne „živý a ostro vykreslený“ obraz zemského povrchu.²⁴ Pre ďalšie dejepisné vyučovanie, ktoré sa má podľa Entwurfu uskutočniť vo vyšších ročníkoch gymnaziálneho vzdelávania, je potrebné uviesť do úzkeho vzájomného vzťahu dejepis a zemepis; v zemepise sa totiž vzťah človeka k Zemi stáva hlavným východiskom pre jeho ďalšie spracovanie, avšak tomuto vzťahu nie je možné lepšie porozumieť bez bližšieho skúmania dejepisu, a na druhej strane dejepis si pre svoje pochopenie vyžaduje konkrétnejší obraz o jednotlivých krajinách, než aký môže poskytnúť prvý náčrt opisu zemského povrchu, aký poskytuje predmet zemepis v prvom ročníku.²⁵ To znamená, že poznatky z geografie vytvoria akési základy pre ďalšie vyučovanie dejepisu. Geografia približuje opis zemského povrchu, krajiny, avšak na zachytenie príbehu ľudskej spoločnosti odohrávajúceho sa práve v tomto priestore v rôznych časových obdobiach slúži dejepisné

²¹ Entwurf, s. 27 -28.

²² Entwurf, s. 152.

²³ Entwurf, s. 153.

²⁴ Entwurf, s. 153.

²⁵ Entwurf, s. 154.

vyučovanie. Autori Entwurfu vychádzajú z predpokladu, že históriu nie je možné pochopiť bez poznania geografického priestoru, v ktorom sa historické udalosti odohrávajú.

Entwurf a v rámci neho najmä návrh nových učebných osnov pre dejepis bol radikálnou zmenou v porovnaní so situáciou pred rokom 1850 v Uhorsku. Do polovice 19. storočia sa na uhorských nižších a stredných školách vyučovali takmer výlučne uhorské dejiny, nový návrh ich vytlačil a zameral sa na dejiny celého Rakúskeho cisárstva s dôrazom na dejiny rakúskych korunných krajín. Práve to bol hlavný dôvod, prečo k novému školskému návrhu zaujali etniká obývajúce uhorský štát odlišný postoj. Maďari jeho uvedenie do praxe odmietali napriek tomu, že nový školský plán priniesol niekoľko významných, samotnými pedagógmi pozitívne vnímaných koncepčných zmien v stredoškolskom vzdelávaní, väčšina maďarských učiteľov sa postavila proti návrhu. Predmetom ich kritiky sa stalo predovšetkým nerešpektovanie zaužívaných tradícií v uhorskom školstve, najmä pokiaľ išlo o náboženské a dejepisné vyučovanie a hlavne práve vyššie opisované spojenie dejepisu s geografiou. Z tohto dôvodu vnímali návrh ako politický nástroj germanizácie, prejav absolutizmu, dokument s „cisárskym duchom“ so snahou eliminovať akékoľvek protirakúske myšlienky, s cieľom likvidovať myšlienky uhorskej nezávislosti.²⁶

Dôležité zmeny vyplynuli z Entwurfu aj v oblasti jazykového vyučovania. Pre Slovákov nový školský dokument priniesol možnosť vzdelávania na stredných školách prvýkrát v slovenskom jazyku, keď akceptoval materinský jazyk za hlavný jazyk stredoškolského vzdelávania. Podľa Entwurfu nebolo potrebné zdôvodňovať, že sa študenti mali vzdelávať v materinskom jazyku a ovládať v ňom písanú literatúru. Popri materinskom jazyku každé gymnázium malo povinne zaradiť do programu štúdium nemčiny ako hlavného jazyka habsburskej ríše. Entwurf popri materinskom jazyku umožňoval aj štúdium tzv. krajinských, resp. národných jazykov,²⁷ ktorými sa v danej časti habsburskej monarchie okrem materinského jazyka rozprávalo. Vyučovanie ďalších menšinových jazykov, ktoré používali ostatní obyvatelia monarchie, bolo len na slobodnom výbere žiakov a ich rodičov a záviselo od potrieb a finančných prostriedkov každého konkrétného gymnázia. To znamenalo, že o jazykovej výučbe na gymnáziách rozhodovali zástupcovia danej školy. Z uvedeného je zrejmé, že nemčina sa mala stať pevnou súčasťou učebných osnov a de facto povinným úradným jazykom najmä jazykom pre všetkých obyvateľov habsburskej monarchie. Entwurf zdôrazňoval tento krok odôvodnením, že bolo v samotnom záujme habsburskej ríše, aby sa „*aspoň vzdelaní ľudia zo všetkých jej častí dokázali navzájom dorozumieť*“, aby všetci úradníci ovládali najrozšírenejší jazyk používaný v ríši.²⁸ V konečnom dôsledku možno konštatovať, že Entwurf síce umožnil vzdelávanie

²⁶ HORÁNSKY, Nándor: 150 éves az Organisationsentwurf – A dokumentum és hatása gimnáziumi oktatásunkra. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 1999, roč. 49, č. 9, dostupné na internete: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00030/1999-09-mk-Horanszky-150.html>.

²⁷ „Landessprachen, welche im Kronlande des Gymnasiums neben der Muttersprache gangbar sind.“ Entwurf, s. 20.

²⁸ Entwurf, s. 6-7.

v materinskom, živom jazyku príslušného regiónu, avšak jeho používanie ako vyučovacieho jazyka sa viazalo na národnostné zloženie žiactva, resp. na rozhodnutie zriaďovateľa alebo sponzora školy, aké jazyky sa budú na konkrétnej škole vyučovať. V Entwurfe sa osobitne uvádza učebný plán pre slovanské jazyky ako materinské jazyky,²⁹ v ktorom sa uvádzajú základné inštrukcie aj pre výučbu slovenčiny. Školy so slovenským vyučovacím jazykom v Uhorsku sa mali riadiť ustanoveniami platnými pre český jazyk. Osobitosti vyplývajúce z odlišnosti slovenčiny od češtiny sa mali riešiť až neskôr.³⁰

Hoci sa toto nové nariadenie v Uhorsku vzťahovalo iba na katolícke školstvo, do nových školských pravidiel vkladali veľké nádeje aj slovenskí evanjelici a. v., keďže Entwurf mal za cieľ eliminovať maďarskú hegemoniu v uhorskom strednom školstve. Uhorským evanjelikom a. v. umožňovali jestvujúce uhorské náboženské zákony³¹ zakladať si školy autonómne, podľa svojej cirkevnej správy. Mali možnosť povolávať do svojich škôl vlastných kňazov a učiteľov, v náboženských a školských záležitostiach mali závisieť len od svojich vlastných predstavených a o vyučovacom jazyku mali rozhodovať výlučne zriaďovatelia školských inštitúcií. Podľa uvedeného sa môže javiť, že slovenským evanjelikom bolo umožnené v Uhorsku zakladať si vlastné školy. Opak bol však pravdou. V Uhorsku síce žilo v polovici 19. storočia najviac evanjelikov a. v. s materinským jazykom slovenským,³² avšak cirkevné vedenie bolo v rukách najradikálnejších podporovateľov maďarizácie usilujúcich sa o vytvorenie jednotného nedeliteľného uhorského štátu s jednotným nedeliteľným národom maďarským. Stupňujúca sa maďarizácia, ktorá sa už v predrevolučnom období v uhorskej evanjelickej cirkvi a. v. prejavila najmä zavádzaním maďarčiny ako hlavného bohoslužobného, cirkevného úradného a vyučovacieho jazyka, sťažovala slovenským evanjelikom mať vo svojej správe akékoľvek školy a na nich viesť vyučovanie v slovenskom jazyku. Zmeny prinieslo až porevolučné neoabsolutistické obdobie a Thunove vyššie spomínané nariadenia, ktoré umožnili súkromným zriaďovateľom škôl rozhodnúť o vyučovacom, slovenskou dobovou terminológiou povedané, „naukosdeľnom“ jazyku. Trvalo však viac ako 10 rokov od vydania Entwurfu a s ním súvisiacich nariadení v uhorskom školstve, kým sa slovenským evanjelikom podarilo založiť výlučne slovenské gymnáziá s vyučovacím jazykom slovenským.

Završením niekoľkoročného úsilia predstaviteľov slovenského národného hnutia o vznik slovenských stredných škôl v polovici 19. storočia bolo založenie prvých slovenských gymnázií, na ktorých sa hlavným vyučovacím jazykom stala slovenčina. Prvé slovenské gymnázium vzniklo v roku 1862 vo Veľkej Revúcej ako evanjelické a. v. patronátne gymnázium,

²⁹ Kapitola: Lehrplan für die slavischen Sprachen als Muttersprachen. Entwurf, s. 145 a n.

³⁰ Entwurf, s. 152.

³¹ Išlo o zákonný článok 26 z roku 1791, ktorý upravoval vzťah medzi štátom a evanjelickou cirkvou a. v. tak, že jej potvrdil autonómiu a náboženskú slobodu; zákonný článok 3 z rokov 1843/1844 a zákonný článok 20 z roku 1848 zaručujúci úplnú rovnoprávnosť všetkým štátom uznaným náboženstvám.

³² Podľa dobových štatistík bolo v Uhorsku v polovici 19. storočia spomedzi cca 830 000 evanjelikov a. v. približne 180 000 Maďarov, 200 000 Nemcov a 450 000 Slovákov. Viac pozri: VIRŠINSKÁ, Miriam: *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 27.

od roku 1868 vyššie gymnázium, ďalšie vzniklo v roku 1867 rovnako ako nižšie patronátne evanjelické a. v. gymnázium v Turčianskom Svätom Martine a posledné otvorilo svoje brány v roku 1869 ako nižšie patronátne katolícke gymnázium v Kláštore pod Znievom. Na nasledujúcich riadkoch sa zameriame na dejepisné vyučovanie na prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej, ktorého osnovy vychádzali práve z Entwurfu.

Pri založení revúckeho gymnázia zohralo dôležitú úlohu už spomínané nariadenie ministra L. Thuna, pretože umožňovalo súkromným zriaďovateľom určiť si vyučovací jazyk a samostatne nakladať s finančnými prostriedkami. Tento zákon „*spôsobil hneď nemalý ruch aj u evanjelických Slovákov a to vzhľadom na reč naukosdeľnú*“.³³ Vydanie tohto zákona bolo impulzom, na základe ktorého sa začali prvé prípravy na vznik prvej strednej školy v Revúcej s vyučovacím jazykom slovenským.³⁴

Rozvrh učebných predmetov, resp. učebné plány revúckeho gymnázia boli každoročne uverejňované v školských správach na príslušný akademický rok. Z rozvrhu sa dozvedáme stručné informácie aj o obsahu jednotlivých predmetov vrátane mien učiteľov, ktorí tieto predmety vyučovali. Na základe nich si vieme vytvoriť základný obraz o obsahu dejepisného vzdelávania na prvom slovenskom gymnáziu. Doplniť mozaiku o výučbe dejepisu si môžeme na základe poznámok a spomienok študentov, ktorí v Revúcej študovali.

Koncepcia a štruktúra dejepisného vyučovania vychádzala z Entwurfu, čo je zrejme práve z rozvrhov učebných plánov. Dejepis sa na revúckom gymnáziu nevyučoval ako samostatný predmet, ale ako súčasť spojeného predmetu zemepis-dejepis. Bol rozdelený do dvoch učebných cyklov, a to na zemepisno-dejepisné vyučovanie pre nižšie gymnáziá od prvého do štvrtého ročníka a zemepisno-dejepisné vyučovanie pre vyššie gymnáziá od piateho po ôsmy ročník. V každom ročníku, od najnižšieho po najvyšší, bola pre tento predmet zemepis-dejepis určená dotácia 3 hodiny týždenne, avšak rozsah vyučovacích hodín sa v priebehu existencie gymnázia častokrát menil, znižoval aj navyšoval, čo súviselo najmä s personálnymi možnosťami školy.³⁵

V prvom ročníku, podľa metodiky Entwurfu, bol do učebných plánov zaradený len samostatný zemepis, kde sa preberalo geografické učivo zamerané na výklad zemepisných pojmov a všeobecný miestopis zemského povrchu. V druhom ročníku, kde sa kládol dôraz na zemepisné vyučovanie, na „*nákres dejín starovekých vzdelanejších národov s ohľadom na zemepis krajín*“, tento predmet vyučoval Gustáv Schmidt a študenti mali k dispozícii ním vypracovaný rukopis namiesto učebnice.³⁶ Vzhľadom na skutočnosť, že sa prvýkrát vyučovalo na gymnáziu v slovenskom jazyku, väčšina predmetov sa vyučovala podľa rukopisov, keďže v tomto období nejestvovali učebnice v slovenčine pre viaceré predmety. Preto boli aj učitelia dejepisu nútení

³³ ŠKULTÉTY, August Horislav: *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s nim spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci*. Ružomberok : Tlačou Karola Salvu, 1889, s. 11.

³⁴ K prvým pokusom o založenie slovenskej strednej školy v Revúcej pozri: VIRŠINSKÁ, Miriam: Snahy o založenie slovenskej strednej školy v Revúcej v polovici 19. storočia. In: *Verbum historiae*, 2017, roč. 5, č. 1, s. 46-58.

³⁵ Informácie o počte hodín vychádzajú z jednotlivých školských správ na príslušné školské roky.

³⁶ ŠKULTÉTY, August Horislav: *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnasium veľko-revúckom na rok školský 1864/5*. Rožnava : Tiskom Michala Kováč, 1865, s. 20.

vypracovávať rukopisy namiesto využívania učebníc. Možnosť vyučovať podľa vlastných učebníc umožňoval učiteľom aj samotný *Entwurf*, podľa ktorého nebolo potrebné používať jednotné učebnice pre všetky typy gymnázií. Síce zákon stanovoval, že žiadny predmet, pre ktorý už existujú a sú schválené učebnice, sa nesmie vyučovať bez použitia schválenej učebnice, avšak zároveň povolil profesorom používať učebnice, ak požiadali o ich schválenie. Takéto učebnice museli spĺňať dve podmienky: jednak museli vychádzať z platných učebných osnov a jednak museli byť „presné a pravdivé“.³⁷ Definitívne povolenie udeľovalo potom ministerstvo kultu a vyučovania. Zákon okrem iného pripustil aj používanie viacerých typov učebníc na jednom predmete.

Celkovo vyučovalo dejepis na revúckom gymnáziu viacerých pedagógov: A. H. Škultéty, Rudolf Homola, Samuel Ormis, Gustáv Schmidt, Gustáv Lojko, Július Botto, Miroslav Kovalevský, Ľudovít Mičátek, Ľudovít Čulík a Karol Viest, ktorí si pripravovali vlastné učebnice. Informácie o ich obsahu a náplni dejepisného vyučovania prinášajú poznámky žiakov zachované v archívoch.³⁸

Súčasťou geografického vyučovania bolo aj vytváranie tzv. zemevidov, čiže máp, resp. glóbusov,³⁹ čo súviselo zrejme s nedostatkom pomôcok, s ktorými sa gymnázium od svojho vzniku potýkalo. Učiteľ G. Schmidt vypracoval „zemevid starého veku“, ktorý sa stal súčasťou gymnaziálnej knižnice.⁴⁰ Schmidt bol ako učiteľ medzi žiakmi mimoriadne obľúbený. Prišiel do Revúcej z Hodruše ako „neskončený banský akademik“,⁴¹ čo aj náležite vedel prakticky využiť vo svojej výučbe. Bol výborným kresličom máp, preto učil svojich študentov vyhotovovať mapy tak, že študenti si osvojili vedomosti zo zemepisu hlavne prostredníctvom týchto máp, „že sme zemepis mali v hlave“.⁴² V treťom ročníku gymnaziálneho štúdia začal spojený zemepis s dejepisom už s dôrazom na dejepisnú výučbu vyučovať samotný správca gymnázia August Horislav Škultéty. V dejepise sa zamerával na vyučovanie všeobecného stredoveku a novoveku, vyučovaného podľa vlastného rukopisu.⁴³ Vo štvrtom ročníku sa výučby dejpisu zhostil opätovne G. Schmidt. Dejepisné štúdium bolo venované najstarším uhorským dejinám jednak podľa učebnice J. L. Štepána so zameraním najmä na zemepisné súvislosti Uhorského kráľovstva⁴⁴ a jednak podľa rukopisu k „dejpisu Uhorska“.⁴⁵ Od školského roka 1866/67 sa dejepisné osnovy štvrtého ročníka

³⁷ *Entwurf*, s. 41.

³⁸ Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice sú uložené viaceré poznámky žiakov revúckeho gymnázia: napr. *Všeobecný dejepis starého veku*, rok 1864 – 1865, sign. MJ 55; *Všeobecný dejepis starého veku*, písal Ľudovít Rizner, Koloman Banšell, vypracoval 1864 – 1865. A. H. Škultéty, sign. MJ 182. Podrobný rozbor učiva je súčasťou ďalších pripravovaných publikácií autorky.

³⁹ Tamže, s. 19.

⁴⁰ ŠKULTÉTY, August Horislav: *Pamäti*, s. 137.

⁴¹ BODICKÝ, Michal: *Rozpomienky a pamäti*. Turčiansky Sv. Martin, 1933, s. 20.

⁴² Tamže.

⁴³ ŠKULTÉTY, August Horislav: *Zpráva o slovenskom evanjelickom*, s. 20.

⁴⁴ ŠTEPÁN, J. L.: *Zemepis kráľovstva Uhorského, veľkokniežatstva Sedmohradského, kráľovstva Chorvatského, Slavosnkého, Dalmatského a Vojanskej hranice*. Pešt : Tiskom Gustáva Emicha, 1864, 138 s.

⁴⁵ ŠKULTÉTY, August Horislav: *Zpráva o slovenskom evanjelickom*, s. 21.

rozšírili o zemepisný prehľad rakúskej ríše, novým vyučujúcim sa stal Gustáv H. Lojko.⁴⁶

Dejepisné vyučovanie pokračovalo s rôznymi obmenami aj v ďalšom, vyššom stupni gymnaziálneho vzdelávania, od piateho po ôsmy ročník. V piatom ročníku si študenti rozšírili svoje vedomosti k „dejinám starého veku“, ktoré opätovne vyučoval A. H. Škultéty podľa vlastného rukopisu. Avšak je zvláštnosťou, že dejepis nebol v roku 1866/67 súčasťou učebných osnov v šiestom, rovnako ako aj v siedmom ročníku. S dejinami sa žiaci v tomto roku oboznamovali na náboženstve, kde sa preberal cirkevný dejepis od „*prvopočiatku cirkve kresť. záverečne až na nové časy, s osobitným dodatkom dejepisu evanj. cirkve v Uhrách*“.⁴⁷ Podrobnejšie informácie o obsahu dejepisných osnov prináša správa na školský rok 1868/69. Vo štvrtom ročníku daného školského roka dejepis vyučoval nový učiteľ Mieroslav Kovalevský. V rámci dejepisnej výučby dominoval dejepis Uhorska od najstarších čias po posledných panovníkov habsbursko-lotrinského rodu. Žiaci mali získať vedomosti o všetkých kráľoch Uhorského kráľovstva od jeho vzniku.⁴⁸ V tomto školskom roku pokračovala dejepisná výučba v piatom ročníku, pričom sa zameriavala na rozšírenie vedomostí o staroveku. Na rozdiel od predchádzajúcich školských rokov sa dejepis vyučoval aj v šiestom ročníku. Všeobecné stredoveké dejiny prednášal A. H. Škultéty podľa svojho rukopisu. Hoci v siedmom ročníku samostatná dejepisná výučba absentovala, cirkevným dejinám od založenia cirkvi až po vývin reformácie v Uhorsku boli venované hodiny náboženstva.⁴⁹ Vyučovanie dejepisu pokračovalo v ôsmom ročníku dejinami a štatistikou Uhorského kráľovstva.⁵⁰

Okliešťovanie dejepisnej výučby na vyššom stupni gymnázia zrejme vyplynulo aj z faktu, že dejepis na revúckom gymnázii nefiguroval ako samostatný maturitný predmet.⁵¹ To však neznamená, že by študenti aj na maturitnej skúške nepotrebovali preukazovať vedomosti z dejepisu. Dejepisné poznatky študenti využili najmä pri písomných maturitných prácach z maďarského jazyka, keď v školskom roku 1868/69 témou písomnej práce z maďarčiny boli: Bitka pri Moháči a jej vplyv na duchovný vývoj Uhorska⁵² a Prehľad národohospodárskych myšlienok, ktoré boli aktuálne v časoch Karola V., Ľudovíta XIV. a G. Washingtona.⁵³

S pribúdajúcimi školskými rokmi a narastajúcim počtom žiakov revúckeho gymnázia sa postupne zvyšoval počet učiteľov, ktorí dejepis vyučovali, a narastali aj počty hodín dejepisu v rozvrhu pre jednotlivé triedy.

⁴⁶ HOMOLA, Rudolf: *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. gymnásium Veľko-revúckom na rok školský 1865/66*. Rožnava : Tiskom Michala Kovács, 1867, s. 14.

⁴⁷ Tamže, s. 16.

⁴⁸ ŠKULTÉTY, August Horislav: *Zpráva o slovenskom evanj. A. v. vyššom gymnásiume Veľko-revúckom a s ním dočasne spojenom semenisku učiteľskom na rok školský 1868/69*. Rožnava : Tiskom Michala Kovács, 1869, s. 17.

⁴⁹ Tamže, s. 19.

⁵⁰ Tamže, s. 20.

⁵¹ K prvej maturitnej skúške na revúckom gymnázii pozri: VIRŠINSKÁ, Miriam: Maturitná skúška v slovenskom jazyku na 1. slovenskom evanjelickom a. v. gymnázii vo Veľkej Revúcej. In: *Verbum historiae*, 2013, roč. 1, č. 1, s. 91-98.

⁵² A mohácsi vész hatása Magyarországon szellemi fejlődésére. ŠKULTÉTY, August Horislav: *Pamäti*, s. 82.

⁵³ ŠKULTÉTY, August Horislav: *Zpráva o slovenskom evanj. A. v. vyššom gymnásiume Veľko-revúckom a s ním dočasne spojenom semenisku učiteľskom na rok školský 1868/69*, s. 25.

Podľa školskej správy z roku 1872/73 učiteľmi dejepisu boli Samuel Ormis, Miroslav Kovalevský, Július Botto, Ľudovít Čulík a v tomto školskom roku sa dejepis ako súčasť vyučovacieho predmetu zeme-dejepis vyučoval v každom ročníku nižšieho aj vyššieho gymnázia, od prvého po ôsmy ročník. Na nižšom gymnáziu v prvom ročníku boli pre výučbu dejepisu vyhradené 2 hodiny, v druhom a treťom ročníku sa ich počet zvýšil na 4 a od štvrtého po ôsmy ročník bol dejepis stálou súčasťou rozvrhu v počte 3 hodiny týždenne.⁵⁴

Po latinčine a telocviku sa dejepis stal predmetom s treťou najvyššou hodinovou dotáciou počas celého štúdia a zaradil sa k najdôležitejším predmetom na prvom slovenskom gymnáziu v druhej polovici 19. storočia a stal sa pevnou súčasťou slovenského stredoškolského gymnaziálneho vzdelávania. Od vzniku gymnázia v Revúcej v roku 1862 sa naplnila vízia správcov a učiteľov, aby na tomto gymnáziu vyrástla nová generácia slovenskej inteligencie a aj prostredníctvom vedomostí získaných na dejepise prispela k zlepšeniu postavenia slovenského národa v Uhorsku, povedané slovami chyžnianskeho farára Samuela Tomášika pri posviacke novej gymnaziálnej budovy dňa 4. februára 1873: „*Však nás předně dejepis učí, že umění a věda pozdvihla již dávnověké národy na výši slávy a moci. – A v dějepisu vidíme jako v zrcadle život národův, kteří dávni před námi byli a žili, dějstvovali a se pomínuli z dějiště tohto světa. – Z dějepisu známe, že poměrně malé, nepatrné národy skrze umění a vědu vyšinuli se na vysoký stupeň slávy, a zastínili počtem síce ohromné, ale v nevědomosti, jakoby ve snách a v spánku smrti pohřbené národy...*“⁵⁵

Podľa Entwurfu prevzalo učebné plány aj ďalšie evanjelické gymnázium, ktoré vzniklo v roku 1867 v Turčianskom Sv. Martine. Výučba dejepisu sa začínala v druhom ročníku ako súčasť spojeného predmetu zemepis-dejepis, pričom v prvom ročníku bol do rozvrhu zaradený samostatný zemepis. Dejepis bol zameraný na „zemepisné poznávanie staro-historických krajov Azie, Európy a Afriky“, okrem týchto vedomostí si študenti mali osvojiť aj učivo o „starovekých národoch až do rozpadnutia sa državy rímskej“. Tretí ročník sa venoval zemepisnému poznávaniu „krajov stredo- a novoveku“ a stručným dejinám stredoveku a novoveku. Študenti posledného štvrtého ročníka sa oboznamovali so zemepisom Rakúskeho cisárstva, s dôrazom na Uhorsko, v druhom polroku mali nadobunúť vedomosti o dejinách Uhorského kráľovstva podľa domácich dejepiscov. Okrem prvého ročníka hodinová dotácia zeme-dejepisu predstavovala 4 hodiny týždenne. Dejepis vyučoval Jozef Nedobrá. Po latinčine bol tento integrovaný predmet s druhou najvyššou hodinovou dotáciou počas celého štúdia.⁵⁶ Podobne ako aj na revúckom gymnáziu sa dejepis zaradil k najdôležitejším predmetom.

Na poslednom matičnom gymnáziu, ktoré vzniklo v roku 1869 v Kláštore pod Znievom, sa situácia odlišovala, pokiaľ išlo o výučbu dejepisu. V prvom roku existencie gymnázia nebol dejepis zaradený do učebných

⁵⁴ ORMIS, Samuel: *Zpráva o slovenskom ev. a. v. vyššom gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na školský rok 1872/73*. Turč. Sv. Martin : Kníhtlačiarско-účastinársky spolok, s. 15.

⁵⁵ Tamže, s. 23.

⁵⁶ INSTITUTORIS, Jozef: *Zpráva o ev. a. v. gymnásiume v T. Sv. Martine na školský rok 1870 – 1871*. Turč. Sv. Martin : Kníhtlačiarско-účastinársky spolok, 1871, 9-12.

plánov.⁵⁷ Zmena nastala až v ďalších školských rokoch, keď sa dejepis začal vyučovať až v treťom ročníku gymnaziálneho štúdia. V školskom roku 1873 – 1874 sa dejepis vyučoval 2 hodiny týždenne, pričom študenti mali získať vedomosti najmä o dejinách staroveku a z uhorských dejín sa venovali obdobiu od príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny až do roku 1301. Vyučovacím jazykom bola maďarčina, slovenčina len pomocným jazykom, dejepis vyučoval Gabriel Zaymus podľa učebnice *Vaszary története III. osz. számára*. Vo štvrtom ročníku mal dejepis v rozvrhu taktiež 2 hodiny týždenne. Učiteľ Samuel Zachej opätovne v maďarčine preberal dejiny Uhorska „za kráľov z miešaných domov a z habsburského domu“ v kontexte so všeobecnými dejinami.⁵⁸ Ako sa uvádza v samotnej správe, ani výučba dejepisu v maďarčine „v uhorskom-národnom smere“ nezabránila úradom obviniť školu z panslavizmu a následne pristúpiť k jej zatvoreniu.⁵⁹

Vyučovanie dejpisu v polovici 19. storočia prešlo významnými zmenami. Podľa novej školskej reformy z roku 1849, tzv. Entwurfu, sa dejepis spojil so zemepisom a takto bol ako integrovaný predmet zeme-dejepis zaradený do učebných plánov. Dôraz vo výučbe sa okrem najstarších antických dejín kládol najmä na dejiny Rakúskeho cisárstva s dôrazom na prepojenie so všeobecnými dejinami. Cieľom dejepisu sa stalo získanie vedomostí o zemskom povrchu a prehľadu o osobnostiach a udalostiach z národných dejín, konkrétne z rakúskych dejín. Podľa Entwurfu sa zaviedlo vyučovanie tohto spojeného predmetu aj na prvých slovenských gymnáziách, pričom dejepis sa na evanjelických gymnáziách v Revúcej a Kláštore pod Znievom zaradil k predmetom s najvyššou týždennou hodinovou dotáciou.

⁵⁷ Prvá zpráva patronátneho samostatného katol. Reálneho gymnasia v Kláštore pod Znyovom v školskom roku 1869 – 70. Turč. Sv. Martin : Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, 1870, s. 18-19.

⁵⁸ Piata zpráva patronátneho samostatného katol. Reálneho gymnasia a Alumnea v Kláštore pod Znievom v školskom roku 1873 – 74. Turč. Sv. Martin : Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, 1874, s. 23-24.

⁵⁹ Tamže, s. 3.

Premeny slovenského dejepisu (Akou cestou kráčame po roku 1989?)*

Anna Bocková

Abstract: Transformations of Slovak school history (What path are we following after 1989?)

After 1989, school history has undergone several changes in the Slovak school system. The paper explains the reasons for the changes and reflects on the perspectives for the direction of history as a school subject. By analysing the basic documents determining the position of school history and history teaching in the period under review, the developmental contexts of the curricular changes are also clarified. Conclusions drawn from the analysis of curricula, syllabuses, RE recommendations, empirical measurements, history textbooks and our own educational experience, open the way for raising further questions about the meaning and direction of history in the twenty-first century. The new school reform under way has the ambition to restructure the existing education system and to streamline the internal harmonisation of educational fields, including the educational field: 'Man and Society'. The picture of the transformations of Slovak history is presented in this paper in a framework, with an attempt to capture certain developmental milestones and contexts shaping the objectives, content and performance standards of this subject.

Keywords: Slovak school history, school reform, educational area, European dimension of education.

Pred rokom 1989 bola v Československu prioritou (stručne povedané) jednotná škola, polytechnické vzdelávanie, spoločné dokumenty i učebnice. Rok 1989 však odštartoval výrazné zmeny v celej spoločnosti. Okamžite bolo potrebné reagovať na zmenené pomery reformou celého školského systému, hlavne v oblasti spoločenskovedných predmetov.

Pokyny k zmenám prichádzali v priebehu niekoľkých dní a týždňov. Už 5. decembra 1989 bol vydaný „Metodický pokyn pre základné a stredné školy“, ktorým bola rušená výučba v duchu marxizmu-leninizmu. Žiakom mali byť v dejepise vysvetľované najmä pojmy demokracia, dialóg a tolerancia.¹ Naštartovali sa procesy, ktoré vzdelávaciu politiku výrazne dodnes ovplyvňujú. Jedným z nich bolo aj vyradovanie učebníc obsahujúcich učivo z najnovších dejín a ďalšie texty, ktoré boli opreté o ideológiu komunistického režimu.²

Ministerstvo školstva, mládeže a telesnej výchovy SSR v krátkom čase vydalo dočasné učebné texty na vyučovanie dejepisu pre posledné ročníky základných a stredných škôl. Autori³ D. Kováč a L. Lipták sa žiakom

* Štúdia vznikla v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0711/19 – *Historická veda a moderný školský systém na Slovensku – teória historického poznávania v premenách slovenského dejepisného vzdelávania 19. – 20. storočia*, riešeného na Katedre histórie PdF UK.

¹ JIREČEK, Miroslav: *Vývoj vyučovacieho predmetu dějepis v letech 1918 – 2013*. Brno : Masarykova univerzita, 2014, s. 206.

² CAMBEL, Samuel a kol.: *Dejepis pre 3. ročník gymnázia*. Bratislava : SPN, 1987. 320 s.

³ KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír: *Kapitoly z dejín pre stredné školy*. Bratislava : SPN, 1990. 80 s.

stredných škôl prihovárali nasledovnými slovami: „*Kapitoly z dejín, ktoré beriete do rúk, nie sú takou učebnicou dejepisu, na aké ste boli doteraz zvyknutí. Texty, ktoré vám predkladáme, mali by podľa nášho názoru slúžiť ani nie tak na učenie, ako skôr na uvažovanie o dejinách. Mali by vás inšpirovať k otázkam a diskusiám a možno podnietiť váš záujem o niektoré otázky našich, či svetových dejín. Predkladáme vám veľa nesporných faktov, nie však hotové a nemenné pravdy. Myslíme si, že práve dejepis by mal byť na našich školách tým predmetom, ktorý by mal učiť vnímať veci v širokých súvislostiach, učiť politicky myslieť a umožniť žiakom formulovať svoje názory, diskutovať.*“

Dňa 1. júna 1990 bola vydaná novela školského zákona z roku 1984. Zrušila sa povinná školská desaťročná dochádzka, okrem štátnych škôl bolo možné zriaďovať školy súkromné a cirkevné, mohli sa zavádzať viacročné gymnáziá, nielen štvorročné. V roku 1991 vyšli nové, stručne formulované osnovy dejepisu pre základné a stredné školy.⁴ Odstránené bolo preťažovanie tém preferovaných v predchádzajúcich štyroch desaťročiach. Zjavné je tiež rovnomernejšie rozvrhnutie pozornosti na jednotlivé časti sveta. Podľa osnov z roku 1991 (ešte centrálnych – pozn. autorky) bol kladený dôraz aj na dejiny našich národov v kontexte so svetovými dejinami. Postupne dochádzalo aj k rozšíreniu voliteľných a nepovinných predmetov aj k poskytnutiu možnosti obsadiť 30 % času témami, ktoré si zvolí učiteľ.⁵ Dlhodobý návyk väčšiny učiteľov dejepisu prezentovať učebnú látku podľa jednotných učebných osnov a učebníc nebolo ľahké meniť. Marxisticko-leninský výklad dejín zaručoval pre učiteľa i žiakov jednoduchý a ľahko pochopiteľný systém. Mnohým učiteľom začalo chýbať „vodítko“, ktorým by sa mohli riadiť.⁶ Nový trend v tvorbe učebníc dejepisu roku 1991 začala učebnica pre 5. ročník základných škôl – *Dejepis. Pravek a starovek I. a II. diel.*⁷ Učebnica, na rozdiel od predchádzajúcich, bola spracovaná podľa najnovších didaktických parametrov, s bohatým zastúpením ikonických textov a v tom čase ešte požadovaným členením učiva na základné a rozširujúce. Učebnica bola vydaná v jazykových mutáciách.

V takýchto rámcoch bola začatá cesta vyučovania dejepisu v samostatnej Slovenskej republike. Na báze silnej tradície československého vzdelávacieho systému sa po roku 1993 vytvorili dva (nie tak celkom) samostatné modely školského historického vzdelávania. Na Slovensku i v Českej republike sa v prvom rade radikálne riešil výber učiva nielen z hľadiska ideologického (na čo sme už upozornili vyššie), ale aj z hľadiska silnejšieho zastúpenia vlastných národných dejín. V tomto kontexte došlo k výraznejšiemu obojstrannému redukovaniu dejín druhého národa bývalého spoločného štátu. Gymnáziá na Slovensku v 90. rokoch využívali ešte v prvých

⁴ JULÍNEK, Stanislav a kol: *Základy oborové didaktiky dějepisu*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 41-42.

⁵ JIREČEK, Miroslav: *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis*, s. 208.

⁶ JULÍNEK, Stanislav a kol: *Základy oborové didaktiky dějepisu*, s. 41.

⁷ MICHOVSKÝ, Václav: *Dejepis. Pravek a starovek*. Bratislava : SPN, 1991.

dvoch ročníkoch zotrúvávajúce (československé) učebnice dejepisu.⁸ V treťom ročníku gymnázia sa už od roku 1991 používali (vyššie spomínané učebné texty) Kapitoly z dejín. Začiatkom 90. rokov sa pod gesciou D. Kováča tvorili učebnice dejepisu pre základné školy. Slovenské aj všeobecné (svetové) dejiny boli v nich spracované osobitne, čo viacerých učiteľov zúádzalo k praktizovaniu asynchrónnej výučby svetových a národných dejín.⁹ K učebniciam dejepisu pre základné školy bola roku 1994 vydaná aj Metodická príručka.¹⁰ Jedinou alternatívnou učebnicou dejepisu v doterajšej slovenskej praxi bola učebnica pre 8. ročník základných škôl.¹¹

V asynchrónnom, „oddelenom“ podávaní informácií (okrem učebnice dejepisu pre 1. ročník) pokračovala od roku 2000 aj tvorba nových učebníc dejepisu pre gymnáziá pod vedením J. Bartla. Súbežne sa tvoril aj súbor učebníc pre stredné odborné školy a stredné odborné učilištia pod vedením E. Chylovej.

Aj keď sa na Slovensku utúáral samostatný, inštitucionálny model dejepisu, podľa M. Tonkovej, slovenský dejepis bol dlho priamo závislý na československom vzdelávacom systéme a unitárnej vyučovacej tradícii, podobne ako bola na „československej“ historiografii závislá historiografia slovenská. Je však povšimnutiahodné, ako sa novobudované slovenské vzdelávacie moduly v (nielen) humanitnom vzdelávaní vlastne až do súčasnosti inšpirujú reformnými českými modelmi.¹²

Roku 1997 boli schválené Ministerstvom školstva Slovenskej republiky Učebné osnovy pre dejepis, povinný učebný predmet. Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy¹³ a Učebné osnovy pre gymnáziá štvorročné štúdium¹⁴ hneď vo svojej 1. časti uvádzajú pre školský dejepis podstatnú kategóriu historické vedomie. Táto všeobecná cieľová kategória sa mala preukázať v schopnosti žiakov pochopiť minulosť a prítomnosť krajiny v ktorej žijú, chápať situáciu Slovenskej republiky, ako aj jej postavenie v Európe a zároveň si uvedomovať potrebu mierového spolunažívania národov. Tento všeobecný cieľ sa v učebných osnovách ďalej špecifikoval v štruktúre cieľov, ktoré sa chápali vo vzťahoch nadradenosti a podradenosti, ako aj ich vyústenia do schopností logického myslenia vo vzťahoch a súvislostiach.

⁸ JÍLEK, Tomáš a kol.: *Dejepis pre 1. ročník gymnázia*. Bratislava : SNN, 1984 a ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dejepis pre 2. ročník gymnázia*. Bratislava : SPN, 1986.

⁹ Pozn.: takýto postup však podľa učebných osnov a metodiky nebol opodstatnený.

¹⁰ KRATOCHVÍL, Viliam – CANGÁR, Ján – KOVÁČ, Dušan: *Metodická príručka k dejepisu pre základné školy*. Bratislava : Orbis Pictus Istropolitana, 1994.

¹¹ LETZ, Róbert: *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 8. ročník základných škôl*. Bratislava : SPN, 1997.

¹² TONKOVÁ, Mária: Dejepis na Slovensku v čase kultúrnej transformácie: problém historickej vedy i problém teórie vyučovania. In: *Verbum historiae*, 2014, č. 2, s. 153.

¹³ Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 9. ročník základnej školy. Schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 3. 4. 1997.výmerom číslo 1640/1997 – 151 s platnosťou od 1. 9. 1997.

¹⁴ Učebné osnovy gymnázia, štvorročné štúdium. Dejepis povinný učebný predmet. MŠ SR 24. 2. 1997 pod číslom 1252/96 –15 s platnosťou od 1. 9. 1997.

V taxonómii cieľov pre základnú školu boli rámcovo rozpracované hlavne tie ciele, ktoré vytvárajú tzv. poznávaciu oblasť. V 2. štruktúrnej časti učebných osnov pre základnú školu bol rámcovo rozpracovaný obsah vyučovacieho predmetu dejepis. Rozpracovaný bol podľa štátneho učebného plánu nasledovne: v 5. ročníku do jednej vyučovacej hodiny a od 6. po 9. ročník do dvoch vyučovacích hodín týždenne. Špecifickým znakom vyučovania dejepisu v 5. ročníku bolo tematické vyučovanie, s cieľom pripraviť žiakov na geneticko-chronologické a synchrónne vyučovanie svetových a národných dejín. Rámce obsahu vo vyšších ročníkoch boli zostavené chronologicky do tematických celkov pozostávajúcich z národných a svetových (skôr európskych) dejín. Najslabším článkom rozpracovania učebných osnov bola 3. štruktúrna časť učebných osnov – proces. Pätnásť riadkov zostalo akoby v „tieni“ obsahu a cieľov vyučovania, čo sa preukázalo aj v zotrvávaní tradičného vyučovania v školskej praxi.

Na stredných školách gymnaziálneho typu sa dejepis podľa štátneho učebného plánu vyučoval v prvých troch ročníkoch po dve hodiny týždenne. V 3. a 4. ročníku si mohli žiaci zaradiť do svojho rozvrhu voliteľný dvojhodinový predmet – seminár z dejepisu. Taktiež si žiak mohol zvoliť maturitnú skúšku z dejepisu ako voliteľného maturitného predmetu. Adekvátne s požiadavkami na historické vzdelávanie stredoškolskej mládeže sa v učebných osnovách platných od školského roku 1997/1998 primerane rozpracoval všeobecný cieľ vyučovania dejepisu. Žiaci mali porozumieť premenám Slovenska, Európy a sveta, poznať globálne problémy ľudstva v oblasti politickej, sociálnej, ekonomickej, ekologickej a kultúrnej. Ako občania by mali získať všeobecné historické vzdelanie, ktoré im umožní hlbší pohľad na najzávažnejšie problémy ľudskej spoločnosti a mali by byť schopní spolupodieľať sa na riadení jednotlivých oblastí života. Tieto všeobecnejšie ciele sú ďalej v Učebných osnovách podrobnejšie rozvetvené.

Aj keď uvedené učebné osnovy vytvárali podmienky na prechod k modernej výučbe dejepisu a mnohí učitelia zmenili svoje vyučovacie návyky a spravili dosť pre „otvorenosť“ výučby, samo o sebe to nestačilo. Pre hlbšie metodické a metodologické uchopenie dejín boli naši žiaci ešte slabo pripravení. O tom nás presvedčili aj výsledky empirického výskumu realizovaného v rokoch 2004/2005.¹⁵ Prezentovala sa v ňom nízka schopnosť žiakov s faktmi pracovať, využívať rôzne zdroje informácií, odpovedať na štruktúrované otázky a diskutovať o nich v širších súvislostiach. Sme presvedčení, že tento stav bol práve prejavom pomerne nízkeho „vedomia funkčnosti faktografie“ – tzn., nevyváženosti vedomostí, porozumenia a zdôvodnenia významu podávaných informácií pre budovanie vlastného hodnotového systému. S týmto konštatovaním je prepojená aj skutočnosť, že

¹⁵ Empirický výskum vnímania úlohy dejín a dejepisného vyučovania stredoškolských študentov *Súčasné historické vedomie dospelajúcej mládeže* na vzorke 1922 respondentov slovenských gymnázií realizovala Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 2005 – 2006.

sa nevytvárali dostatočné pracovné podmienky pre posilňovanie intelektuálnych, emocionálnych a praktických aktivít žiakov. Teda na rozhraní storočí sa udržiavala silnou zotrvačnosťou hlavne výkladovo-reproduktívna metóda výučby, ktorá poukázala na zaužívané praktiky stredoškolskej dejepisnej výučby. Pri zisťovaní, ako obvykle prebiehala vyučovacia hodina dejepisu na gymnáziách, výsledky výskumu odkryli pretrvávajúce tradičné vyučovanie dejepisu v tomto období. V priebehu hodiny žiaci najčastejšie počúvali učiteľovo rozprávanie (73,4 %) a získavali vedomosti o hlavných historických faktoch (83,6 %). Oveľa menej diskutovali o rôznych výkladoch historických udalostí (28,9 %), pracovali s historickými prameňmi, napr. dokumentmi, obrazovým materiálom, mapami (18,1 %) alebo počúvali zvukové nahrávky a sledovali historické filmy (3, 0%). Učebnice alebo pracovné listy sa používali striedmo (32,4 %) a rôzne činnosti, ako napr. tvorba myšlienkových máp, projektov, dramatizácia a návštevy múzeí sa využívali minimálne (3,6 %). Pomerne v malom percentuálnom zastúpení sa žiaci venovali aj posudzovaniu historických udalostí z rôznych hľadísk, napr. z hľadiska morálneho – čo znamenali udalosti pre ľudské práva (36,6 %) alebo z hľadiska využívania dejín na vysvetľovanie súčasnej svetovej situácie a zisťovanie tendencií spoločenských zmien (21,4 %). Neuspokojivé výsledky sa viazali aj na spôsobilosti žiakov vnímať a posudzovať hodnoty kultúrneho a historického dedičstva, chápať dôležitosť uchovávanía charakteru, tradícií a pamiatok vlastného národa a spoločnosti (33,7 %), ako aj hodnotenia ich ochrany (13,3 %). Z metodického hľadiska možno teda konštatovať, že učiteľovo rozprávanie a žiakove aktivity na našich školách dosiahli najvyššiu a najnižšiu meranú hodnotu. Sústredenosť na tvorivé aktivity žiaka bola minimálna.

Výskum stavu výučby dejepisu na stredných školách sme s odstupom času (v roku 2012) realizovali aj prostredníctvom respondentov – vysokoškolákov, študentov histórie na našej katedre Pedagogickej fakulty UK v Bratislave.¹⁶ To je odrazom aj zjavnej krízy didaktiky dejepisu, ktorá akcentovala tézu, že didaktický systém školského dejepisu vzniká transformáciou systému historickej vedy. V. Čapek vo svojich teoretických úvahách ponímal dejepis ako akúsi „malú vedu“, ktorá predstavuje vedecký systém, používa vedecké postupy, žiaci sú zoznamovaní so základnými postupmi historikovej práce.¹⁷ Táto koncepcia sa zotrvačnosťou pomerne dlho v praxi udržiavala, hoci už nezodpovedala reálnej potrebe žiakov, ani moderným víziám dejepisného vzdelávania mladej generácie v Európe.

Európska dimenzia bola vo výučbe dejepisu v 90. rokoch jednou z politických priorít. Kľúčovú úlohu dejepisu s ohľadom na európsku

¹⁶ BOCKOVÁ, Anna: Ako reflektujú slovenskí študenti dejepis a históriu? In: *Verbum historiae*, 2014, č. 2, s. 108-148.

¹⁷ LABISCHOVÁ, Denisa – GRÁCOVÁ, Blažena: *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2009, s. 27.

dimenziu by sme mohli vidieť práve v procese porozumenia zmenám, ktorými si Európa počas svojho vývoja prešla.¹⁸ Práve dejiny Európy (presnejšie: akcentácia spoločnej kultúrnej minulosti európskych krajín) získali v humanitnom vzdelávaní detí a dospelých v takmer každom európskom štáte dovtedy nezvyklý priestor (i význam). V krajinách východnej, juhovýchodnej a strednej Európy sa však čoskoro po prijatí rovnakých vzdelávacích cieľov ukázali mnohé problémy celého trendu. V pozadí dôrazu na výučbu európskej kultúrohistorickej problematiky stojí zdanlivo skôr politický (politicko-spoločenský) než odborný tlak a výsledky vnútorného vývoja vlastnej historickej vedy ako celku. [...] ... väčšina vytváraných projektov sa zameriavala predovšetkým na moderné dejiny, na dejepisné stvárnenie histórie 19. a špecificky 20. storočia. Je však tiež skutočnosťou, že práve pri tejto konceptualizácii sa vytvorilo niečo, čo sa stalo akýmsi síce „nepredpísaným“, ale „zdieľaným európskym kurikulumom“. ¹⁹ Rada Európy považuje vzdelávanie za investíciu do budúcnosti Európy. Odporúča výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia.²⁰

*

Roku 1998 schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky aj alternatívny model vyučovania dejepisu na gymnáziu so štvorročným štúdiom ako Alternatívny učebný plán gymnázia.²¹ Podľa tohto plánu mohla byť posilnená výučba ktoréhokoľvek školského predmetu – teda aj dejepisu. Alternatívny učebný plán rozširoval doterajšie možnosti diferenciacie vzdelávania podľa záujmov a potrieb žiakov prostredníctvom väčšej voliteľnosti učebných predmetov. V prvých troch ročníkoch štúdia mohli žiaci získať kvalitné štandardné všeobecné vzdelanie, ktoré si mohli diferencovane prehĺbiť a rozšíriť vo vybraných voliteľných predmetoch v poslednom, už profilovom roku štúdia – maximálne v rozsahu osemnástich vyučovacích hodín za celé štúdium. Uvedený alternatívny model platil do roku 2008, keď sa „spustila“ nová, rozsiahla školská reforma. Dovtedy platné učebné osnovy boli nahradené novými Štátnymi vzdelávacími programami. Pre obec dejepisárov sa školská reforma stala „povestnou“ práve tým, že dejepis na základnej škole stratil v Učebnom pláne hodinovú dotáciu v ročníkoch 6. – 8. (teda pokles v uvedených ročníkoch z dvoj-hodinovky na jedno-hodinovku).

¹⁸ PINGEL, Falk: *The European community: social segregation, national traditions and economic integration; the presentation of Europe in school textbooks*. In: BARR, Ian – HOOGHOFF, Hans (eds.): *Report on the Third International Dillingen Symposium „The European Dimension in Education“*. Enschede : National Institute for Curriculum Development, 1991, s. 27.

¹⁹ TONKOVÁ, Mária: *Dejepis na Slovensku v čase kultúrnej transformácie*, s. 150.

²⁰ Rada Európy: *Odporúčanie Rec (2001)15 výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia*. Bratislava : Informačná kancelária RE, 2001.

²¹ Listom zo dňa 6. 4. 1998 zaslalo Ministerstvo školstva SR všetkým gymnáziám so štvorročným štúdiom alternatívny učebný plán schválený pod č. 813/1998-152 s platnosťou od 1. septembra 1998 začínajúci 1. ročníkom štúdia. Spolu s alternatívnym učebným plánom zostáva naďalej v platnosti aj učebný plán gymnázia č. 3597/1990-20, upravený pod č. 2622/1998-152 s platnosťou od 1. 9. 1996. Rozhodnutie o tom, ktorý učebný plán sa bude v príslušnom gymnáziu od 1. ročníka používať, uskutoční po prediskutovaní v pedagogickej rade riaditeľ školy.

Pre 9. ročník boli ponechané 2 hodiny. Školy síce mali príležitosť prideliť z disponibilných hodín aj dejepisu, avšak stalo sa tak ojedinele. Prioritne sa posilňovali predmety: matematika, slovenský jazyk a literatúra a cudzie jazyky.

V súčasnosti je každému jasné, že si štúdium dejepisu ako školského predmetu vyžaduje osvojenie si nevyhnutného súboru historických faktov. Nejde však o to, naučiť sa čo možno najväčšie množstvo faktov naspamäť, ale naučiť sa prostredníctvom nich premýšľať o minulosti, vedieť sa v nej orientovať a v perspektíve poznatky využiť. Dôležité je rozvíjať aj konceptuálne poznanie výberom faktografických poznatkov z rôznych časových období a rôznych oblastí života spoločnosti v takej kombinácii, aby podnecoval úvahy o historických javoch v širších súvislostiach. Za najdôležitejší prínos dejepisu sa považuje to, že nás učí o premenách myslenia a správania ľudí, nachádzať podstatu udalostí, všímať si rozdiely a spoločné črty rôznych systémov a kultúr. Učí nás historicky myslieť.²² V 90. rokoch 20. storočia a začiatkom 21. storočia sa už konštatovala nezmyselnosť kumulácie učebnej látky podporovanej „faktomániou“. Zatažovala žiakov a v takejto zotrvačnosti fungoval aj školský systém hodnotenia, ktorý zaväzoval učiteľov k príprave žiakov na „testy rýchlostného psychopamätového charakteru“.²³

Aj analýza výsledkov ďalšieho empirického výskumu²⁴ upozornila na nedostatočnú anticipáciu cieľov výučby, čo sa považovalo za najväčšiu slabinu našej školskej praxe. Učitelia systémovo nepracovali s taxonómiou cieľov, pristupovali k nim formálne, čiže viac-menej ich len deklaratívne uvádzali vo svojich školských plánoch. Nežadávali však žiakom dostatočné spektrum rôznorodých úloh v rôznych úrovniach náročnosti. Teda tradičné vyučovanie si udržiavalo v 90. rokoch minulého storočia silnú pozíciu. Podľa vtedajšej koncepcie (ako sme už vyššie spomenuli) mal dejepis a aj ďalšie spoločenské vedy zoznamovať žiakov s vedeckými poznatkami a tiež aj so základmi metód, pomocou ktorých možno tieto poznatky dosiahnuť.

Ale prelom tisícročia bol už novým prelomom v teórii dejepisnej výučby. Svoj podiel na tom nesie predovšetkým didaktika dejepisu a zmena chápania jej úlohy, ako aj internacionalizácia odborových didaktík. K dispozícii bolo množstvo kvalitných komparatívnych štúdií a empirických výskumov, ktoré aj v našich podmienkach nadobudli na význame.²⁵

²² BADA, Michal – BOCKOVÁ, Anna – KRASNOVSKÝ, Branislav – LUKAČKA, Ján – TONKOVÁ, Mária: *Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2011, s. 16.

²³ BOCKOVÁ, Anna: Výučba dejepisu ako pedagogický problém (Pohľad na funkčnosť dejepisného vzdelávania a funkčnosť faktografie). In: *Verbum historiae I*. Bratislava : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, s. 24.

²⁴ BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír – KUČEROVÁ, Stanislava – KURELOVÁ, Milena a kol.: *Středoevropský učitel na prahu učící se společnosti 21. století: Vzdělávací situace, profesní činnosti a podmínky učitelů České, Slovenské a Polské republiky: závěry akčního srovnávacího výzkumu*. Brno : Konvoj, 2000. 251 s.

²⁵ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena: *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě 2009, s. 12.

Moderná didaktika dejepisu je slovami Zdenka Beneša vymedzená skôr ako teória sociálnej a osobnej historickej kultúry. Nestačí ju definovať len ako teóriu, a už vôbec nie ako metodiku dejepisného vyučovania. Jej definícia už musí byť širšia: Didaktika dejepisu je hraničnou vednou disciplínou o sociálnej komunikácii historických informácií využívaných pre edukačné účely, leží na pomedzí historických vied, ktoré sú ich materským poznatkovým odborom a vied pedagogických a psychologických. Centrom ich pozornosti je školská historická edukácia ako proces odovzdávania zachovávaní a kultivovania historického vedomia.²⁶

Vláda Slovenskej republiky si v roku 1998 dala do Programového vyhlásenia úlohu vypracovať Národný program výchovy a vzdelávania. V roku 2001 bol vypracovaný Národný program výchovy a vzdelávania na obdobie 15 – 20 rokov.²⁷ Dôvod bol nasledovný: školstvo nevyhnutne potrebuje zmenu. Projekt bol predstavený ako projekt zmien, premien, zlepšenia výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike, zdokonalenia školského systému, v ktorom nejde o to, aby sa zmenili len „firemné tabule“, kde nejde o formálne zmeny pre zmeny, ale zmeny podstatného charakteru celého školského systému. V tom istom roku (2001) Ministerstvo školstva prijalo už vyššie spomínané Odporúčanie Rady Európy, Výboru ministrov členským štátom o vyučovaní dejepisu v Európe 21. storočia. Obidva dokumenty mali ambíciu modernizovať, skvalitňovať, decentralizovať školský vzdelávací systém a otvoriť ho pre širšiu medzikultúrnu komunikáciu. Sama podstata tejto premeny dejepisu spočíva v tom, že v prvom rade bolo treba uvažovať o relevantných sociokultúrnych východiskách a z nich vyplývajúcich dôsledkov v sfére porozumenia ľudských práv a demokracie. Prostredníctvom vzdelávacích programov dejepisu v jednotlivých krajinách sa odporúčalo v tomto kontexte eliminovať predsudky a zdôrazňovať pozitívny vzájomný vplyv medzi rôznymi krajinami a myšlienkami v historickom vývoji Európy. Ministri prehlásili, že vyučovanie dejepisu by malo byť založené na pochopení, znalosti a objasnení národného a svetového kultúrneho dedičstva a malo by vyzdvihnúť jeho cezhraničnú povahu. Odporúčania tézovito „vyhmatli“ oblasti problémov, resp. potrieb výučby dejepisu v európskych krajinách: zneužitie histórie, európska dimenzia vo výučbe dejepisu, učebné metódy (využívanie zdrojov, osobný výskum, skupinový výskum, medzidisciplinárny a multidisciplinárny prístup), školenie pre budúcich a výkonných učiteľov dejepisu, informačné a komunikačné technológie. V obsahovej zložke sa okrem iného prízvukovala hlavne väčšia koncentrácia na dejiny 19. a 20. storočia pre lepšie porozumenie problémom súčasného sveta. V oblasti

²⁶ BENEŠ, Zdeněk – GRACOVÁ, Blažena: Didaktika dějepisu: mezi socializací jedince a jeho individuální výchovou. In: STUHLÍKOVÁ, Iva – JANÍK, Tomáš et al.: *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*. Brno : Masarykova univerzita, 2015, s. 297.

²⁷ Milénium – Národný program výchovy a vzdelávania na Slovensku na najbližších 15 – 20 rokov. Bratislava : Vydavateľstvo Iris, 2001, 186 s.

metodiky sa zase zvýraznila multiperspektíva v dejepisnom vzdelávaní. Multiperspektívnosť ako metodika štúdia, stratégia porozumenia a pochopenia, si vyžaduje schopnosť a ochotu dať jednotlivé perspektívy do vzájomnej súvislosti. Mnohostranné prístupy, ktoré sú obvyklé v historiografii, vo výučbe dejepisu sa javia ako náročné tak v príprave učiteľa, ako aj v študijnej činnosti žiaka. Touto metódou by si mal žiak overovať interpretačné modely, závery a úsudky o probléme. Ide o spôsob myslenia, spôsob selekcie, štúdia a používania dôkazového materiálu pochádzajúceho z rôznych zdrojov, čím sa môže, či chce objasniť komplikovanosť situácie, historickej skutočnosti. Napriek tomu, že sa na slovenský trh uviedla odborná literatúra k danej problematike,²⁸ učitelia zaujali k praktickému využitiu tejto metódy dosť odmietavý, laxný postoj. V kontexte histórie a vyučovania si aplikácia tejto metódy práce vyžaduje dosiahnutie troch základných cieľov.

Pri systematickej práci s multiperspektivitou vo vyučovaní dejepisu, by sme teda žiakov mali viesť k ochote akceptovať myšlienku, že existujú aj iné možné nazerania na svet, než to moje, pričom môžu byť rovnocenné alebo rovnako čiastkové ako tie vlastné. Zároveň podporovať aj snahu vcítiť sa do situácie toho druhého a pokúsiť sa pozrieť na svet jeho očami – teda učiť sa empatii.

Vzhľadom na odporúčania vytvárať väčší priestor pre výučbu dejín 19. a 20. storočia sa rozvíjajú diskusie o potrebe zaradiť kontroverzné témy do výučby dejepisu. Prinášajú so sebou aj veľké otázky nielen nad tým, či takéto témy máme vyučovať, ale ako ich máme vyučovať. Každá krajina má a rieši vlastné kontroverzné a citlivé otázky. Môžu rozdeľovať celé skupiny, spoločnosť, národy alebo aj susedné štáty. Vyzývajú ľudí, aby sa pridali na „jednu“ alebo „druhú“ stranu alebo vyvolávajú v nich predsudky. Právom sa historici i učitelia dejepisu obávajú takýchto tém, pretože diskusie o tom kto začal, prečo sa to stalo, kto mal pravdu, kto pristupoval k výberu dôkazového materiálu príliš selektívne atď. často neprinášajú konsenzus a málokedy sa na mnohých aspektoch dejín aj samotní historici zhodnú. Pri tom všetkom však musíme brať do úvahy, že kontroverzné otázky majú najmä pri výučbe dejín 19. a 20. storočia svoje opodstatnené miesto. Preto je dôležité študentov naučiť aj touto cestou chápať prítomnosť a ukázať im, ako sme sa dostali do dnešnej situácie a stavu riešenia problémov. Naučiť ich, ako používať isté procesné pracovné postupy a spôsoby nazerania na historickú kontroverziu ako kritickú analýzu dôkazového materiálu.

R. Stradling pri kontroverzných témach vo výučbe dejepisu, odporúča nasledovné stratégie:

- dištančnú (ak sa problematika ukazuje ako vysoko citlivá, napätie triedy sa

²⁸ STRADLING, Robert: *Vyučovanie európskej histórie dvadsiateho storočia*. Bratislava : Metodické centrum mesta Bratislavy, 2002. 219 s.; STRADLING, Robert: *Multiperspektíva v dejepisnom vzdelávaní*. Bratislava : Metodické centrum mesta Bratislavy, 2007. 56 s

dá odbúrať smerovaním na hľadanie analógií a paralel alebo hľadaním koreňov problému, o ktorom sa hovorí),

- kompenzačnú (ak zastávajú študenti názory prameniace jednoznačne z neznalosti, zo „zastrašovania“ alebo z prevažujúcej jasnej zhody výlučne v prospech jedinej interpretácie udalosti, zvyrazňujú sa protirečenia, stiera sa nános mýtu, stavajú sa argumenty pre a proti, výmena rolí...),
- empatickú (ak sa preberaná problematika týka skupiny alebo národa, ktoré nie sú väčšinou študentov obľúbené alebo sa týkajú skrytej diskriminácie...Dajú sa úspešne využiť už spomínané metódy, prípadne diskusie o rôznych osudoch ľudí prostredníctvom rozboru „oral history“, filmov, dokumentov...),
- bádateľskú (ak chce učiteľ využiť danú problematiku ako prostriedok na rozvíjanie analytických zručností a študent skúma širšie súvislosti prostredníctvom seminárnych prác, štúdiom denníkov, listov, rozhovorov s priamymi svedkami udalosti atď.).²⁹

Získavanie porovnávacích kritérií je veľmi dôležité, ale takéto porovnávanie je v našej školskej praxi stále nedoceňované. Možno sa ani niet čo čudovať.

Cesta spájať informácie do širších (aj medziodborových) súvislostí, národné dejiny so širším teritoriálnym pohľadom na niektoré historické procesy je cestou novo utvárajúcej sa reality. Ako sa slovenská výučba vyrovnáva s týmto ďalším problémom? Postoj k takémuto vzťahu ovplyvňuje interpretáciu množstva najrozmanitejších historických problémov. Je tu však požiadavka, aby sa tieto širšie súvislosti vysvetľovali s priamym ohľadom na potreby a možnosti konkrétneho – národného prijímateľa. (Slovensko ako člen Steeringovho komitétu Rady Európy podpísalo záväzný protokol, ktorý si ako hlavný cieľ explicitne stanovil zaradenie takýchto aspektov dejinného vývoja do výučby a stredoškolských učebníc). K „technickým“ problémom – otázkam o formách a spôsoboch osvojovania historických poznatkov pribudla „záľudná“ otázka – ako multipolaritu historického poznania sprostredkovať nielen učiteľskej verejnosti, ale aj v príprave našej mládeže do ich praktického života. Práve problém novo prípustnej multipolarity pohľadov sa pred nami týči v celej svojej zložitosti o to viac, že mnohí zo súčasných vyučujúcich dejepisu si ju uvedomujú málo, hoci už problémy so „správnou“ interpretáciou historických tém, období a udalostí zažili a spôsobujú im práve v súčasnosti možné ideovo protikladné postoje k nim.³⁰

Jedným z pokusov flexibilnejšieho nazerania na súčasné problémy sveta schválilo Ministerstvo školstva SR aj Alternatívny model vyučovania dejepisu

²⁹ Tamže, s. 79.

³⁰ TONKOVÁ, Mária: *Historická pamäť, historická veda a vyučovanie dejepisu. Slovenská stredoškolská mládež pri vnímaní európskeho kontextu slovenských dejín*. Referát na medzinárodnom pracovnom seminári: Stredoškolská mládež – jej historická pamäť a orientácia v európskom priestore. Bratislava 21. – 22. 10. 2005.

na gymnáziu so štvorročným štúdiom.³¹ Podľa tohto alternatívneho modelu, pre ktorý sa mohli gymnáziá rozhodnúť, sa sústredila výučba s dvojhodinovou dotáciou na novoveké a moderné dejín 19. a 20. storočia. V prvom ročníku sa po úvodných témach o práci historika a základoch metodológie štúdia histórie, začala výučba novovekých dejín. V druhom a treťom ročníku sa koncentrovala pozornosť na 19. a 20. storočie. Staršie dejiny – pravek, starovek a stredovek, sa podľa tohto modelu mohli vyučovať vo voliteľnom predmete dejepisný seminár v treťom ročníku. Vo voliteľnom predmete dejepisný seminár vo štvrtom ročníku sa mali prehĺbovať už nadobudnuté poznatky o moderných a súčasných dejinách, ako aj zručnosti pracovať s rôznorodými informačnými zdrojmi a komunikovať o nich. Tento alternatívny model však platil len do nastúpenia školskej reformy v roku 2008.

Potrebné premeny nášho historického vzdelávania sa realizovali v nových podmienkach školskej reformy v roku 2008. V rýchllosti sa začali tvoriť nové záväzné Štátne vzdelávacie programy,³² podľa ktorých jednotlivé školy vypracovali vlastné školské vzdelávacie programy. To znamená, že sa štátom určilo rámcové minimum, čo by mali žiaci vedieť a zvyšok ostal na projekcii školy. Základné školy mohli pracovať s pridelenými piatimi disponibilnými hodinami, ktoré sa podľa zváženía školy priradili k niektorým existujúcim vyučovacím predmetom alebo sa využili na vytvorenie nového vyučovacieho predmetu. Štátne vzdelávacie programy na rozdiel od predchádzajúcich učebných osnov dejepisu z roku 1997 rámcovejšie vymedzili obsah, ale precíznejšie už vypracovali charakteristiku predmetu, predmetové kompetencie žiakov, prierezové témy a navrhli aj možnosť vytvorenia nových vyučovacích predmetov, napr. regionálna výchova, projektové vyučovanie, mediálna výchova a pod. Akcentovala sa v nich hlavne medzipredmetová komunikácia a aplikácia interdisciplinárnych súvislostí. Tvorba príslušných materiálov, vrátane učebníc pre všetky typy škôl a všetky vyučovacie predmety, vznikali v príliš krátkom čase, ktorý nezodpovedal náročnosti zadanej úlohy. Z toho hrozilo, že sa len preformulujú doposiaľ platné programy a ich náhradou môže byť pri realizácii súčasných prístupov len akási trieda informácií pospájaných aktualizáciami.

Školská reforma dôraznejšie požadovala zmeny v povahe a obsahu poznatkov, rozvoji schopností a zručností žiakov, ako aj učiteľov v súčinnosti s modernizáciou učebných metód a stratégií. Hlavnou zásadou školskej reformy mal byť „úplne iný“ prístup k vzdelávaniu. Prioritou sa stala tvorivosť žiakov. Kriticky prehodnotená učebná látka sa mala podávať žiakovi tak, aby

³¹ Schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 28. 2. 2006 pod číslom CD-2006-2771/5676-1:092 dokument *Alternatívny model vyučovania dejepisu na gymnáziu so štvorročným štúdiom*, ako metodický materiál pre výučbu dejepisu na gymnáziách so štvorročným štúdiom s platnosťou od 1. septembra 2006.

³² Štátny vzdelávací program pre druhý stupeň základnej školy (nižšie sekundárne vzdelávanie) – ISCED2 – dejepis, dostupné na internete : www.statpedu.sk a Štátny vzdelávací program pre gymnáziá – ISCED3A – dejepis, dostupné na internete : www.statpedu.sk. Rámcové vzdelávacie programy boli upravené k 1. 9. 2011.

mal príležitosť objaviť ju pre seba ako hodnotu, ktorá ho zaujme a ktorá stojí za trochu námahy pri učení. Problémové vyučovanie dostalo „zelenú“. Úmerne k normatívnym požiadavkám sa však stupňovala nervozita učiteľov. Pre tvorcov nových programov výchovy a vzdelávania sa odporúčalo ako kľúčové – hľadať súvisť vzdelania a hodnôt, nepripúšťať rezignáciu na ciele výchovy, venovať viac pozornosti procesu osvojovania pracovných postupov, procesne orientovaným a reflexným metódam výučby dejepisu. Spôsobilosť získať, použiť a tvoriť nové poznatky sa pri reforme i dnes považuje za rovnako významné, ako samotný objem osvojených poznatkov.

V učebnom pláne bol dejepis uvedený ako povinný vyučovací predmet, ktorý je v štátnom vzdelávacom programe pre základné školy aj gymnáziá zaradený do vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť, spolu s geografiou a občianskou náukou. Podľa tohto dokumentu sa vzdelávajú žiaci aj v gymnáziách s 8 ročným štúdiom. V nasledovných tabuľkách sú uvedené počty hodín pre povinný predmet dejepis pre jednotlivé typy škôl:

Hodinová dotácia pre základnú školu podľa ročníkov (10/11 – 14/15 roční žiaci)

5.	6.	7.	8.	9.
1	1	1	1	2

Hodinová dotácia pre 8-ročné gymnáziá (11/12 – 18/19 roční žiaci)

Príma	Sekunda	Tercia	Kvarta	Kvinta	Sexta	Septima	Oktáva
1	1	1	2	2	2	2	0

Hodinová dotácia pre 4-ročné gymnáziá (14/15 – 18/19 roční žiaci)

1.	2.	3.	4.
2	2	2	0

Hodinová dotácia pre stredné odborné školy (14/15 – 18/19 roční žiaci)

1.	2.	3.	4.
1/2	0/1/2	0	0

Hodinová dotácia pre voliteľný predmet – seminár z dejepisu na strednej škole (14/15 – 18/19 roční žiaci)

1.	2.	3.	4.
0	0	2	2

V tomto období sa vytvorili skupiny kritikov i stúpencov reformného dejepisu. Na jednej strane stáli tí, ktorí videli hlavný cieľ dejepisnej výučby v tom, že študentov budú učiť o dôležitých udalostiach a dianí v národnej, európskej a svetovej histórii. Na druhej strane stáli zástancovia tézy, že hlavným cieľom dejepisnej výučby a vôbec historického vzdelávania je

osvojovanie si analytických pracovných postupov pri hodnotení a interpretácii historického materiálu. Obsah vzdelávacích programov je podľa nich iba prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa. Tento druhý postoj sa postupne udomácňuje od roku 2008, cez úpravy dokumentov v roku 2011 a ďalšie korektúry v roku 2013/2014. Stále sa precizujú základné štruktúrne prvky Štátnych vzdelávacích programov: charakteristika predmetu, ciele predmetu, predmetové kompetencie žiakov (spôsobilosti) a rámcové tabuľkové zloženie obsahového a výkonového štandardu:

Obsahové a výkonové štandardy z roku 2011 – výber ukážky z dokumentu pre 5. ročník základných škôl

Tematický celok	Obsahový štandard		Výkonový štandard
<i>Od blízkeho k vzdialenému</i>	<i>Témy</i> <i>Priestor a čas</i> <i>Pamiatky v priestore a čase</i> <i>Minulosť našej školy</i>	<i>Pojmy</i> <i>dom, byt, sídlisko, dedina, mesto, vyšší územný celok, Slovensko, Európska únia</i> <i>prírodný a historický čas</i> <i>kategórie historického času – meniny, narodeniny, dátum, letopočet, sviatky</i> <i>fotografia – obrazová spomienka, rodinný album, rodostrom</i> <i>historické pramene (písomné, obrazové, hmotné), múzeum, knižnica, archív, školská kronika</i> <i>dejepisná mapa glóbus</i>	<i>Spôsobilosti</i> <i>Žiaci:</i> <i>– vymenujú zmeny v mieste bydliska, ktoré sa udiali počas ich života,</i> <i>– rozpoznávajú, čo sa zmenilo a čo sa nezmenilo v mieste ich bydliska,</i> <i>– identifikujú rozdiel medzi prírodným a historickým časom,</i> <i>– zostavia tabuľku dátumov štátnych, cirkevných sviatkov a pamätných dní,</i> <i>– zaradia letopočty do príslušného storočia, z ľubovoľného storočia vyberú správny letopočet,</i> <i>– rozlíšia dátum a letopočet,</i> <i>– zakreslia do časového diagramu významné údaje zo života svojej rodiny,</i> <i>- rozpoznávajú pojmy pred Kr. a po Kristovi /pred naším letopočtom a po našom letopočte,</i> <i>– zostavia rodostrom svojej rodiny,</i> <i>– napíšu krátky príbeh zo života svojej rodiny,</i> <i>– položia adekvátne otázky fotografií ako zdroju historických informácií, atď.</i> <i>(poznámka: skrátili sme pôvodnú verziu výkonového štandardu)</i>

V takejto štruktúre bol vypracovaný obsahový a výkonový štandard aj pre stredné školy. V tomto období v školskom roku 2013/2014 sa realizujú korektúry obidvoch vzdelávacích programov pre výučbu dejepisu – teda pre 2. stupeň základnej školy, aj pre stredné školy – gymnáziá, s platnosťou od ďalšieho školského roku. Opäť sa používa rovnaký štruktúrny prístup, samozrejme s rozdielnymi úrovňami nárokov na prácu žiaka. Nasledovná tabuľka je výsledkom väčšieho zovšeobecnenia historických dejov v rámci tematických celkov a podradenia obsahového štandardu výkonovému. Ilustratívna krátka ukážka je vybraná z dokumentu pre gymnáziá.

*Tematický celok:*³³

Československo za železnou oponou

Výkonový štandard	Obsahový štandard
Žiak vie/dokáže	
✓ rozpoznať medzníky vnútropolitického vývoja ČSR v rokoch 1945-1948,	Národný front, Benešove dekréty februárový prevrat
✓ určiť medzinárodnopolitické postavenie ČSR,	industrializácia, kolektivizácia
✓ vymedziť hlavné príčiny a dôsledky reformného procesu v roku 1968,	politické procesy, rehabilitácia pražská jar, socializmus s ľudskou tvárou
✓ vysvetliť dôsledky obdobia tzv. normalizácie,	federácia
✓ zdokumentovať na konkrétnych príbehoch rôzne podoby každodenného života,	okupácia, „normalizácia“
✓ analyzovať školské historické pramene z daného obdobia.	Charta 77, dissent, tretí odboj

Konkretizácia rámcového vzdelávacieho programu je už v kompetencii každej školy. Učiteľ má k dispozícii v programe rozpracované východiskové normatívne rámce predmetu: charakteristika predmetu, ciele predmetu, predmetové kompetencie žiaka, ktoré vo svojej pedagogicko-odbornej práci stvárňuje do rôznorodých „obrazcov“ historického vzdelávania.

Učebnice dejepisu pre základné školy pre 5. – 8. ročník v súlade so ŠVP, sa tvorili pod gesciou R. Letza, učebnica dejepisu pre 9. ročník pod gesciou D. Kováča a učebnice dejepisu pre štvorročné gymnáziá a stredné odborné školy tiež pod gesciou R. Letza.

Dejepisné vyučovanie v poslednom desaťročí a hlavne v podmienkach dištančného vzdelávania radikálne poznačuje digitálna revolúcia, ktorá „prudko“ dopadla aj na platformu odborovej didaktiky dejepisu. Dnes už nemôžeme ani vo vzdelávacom procese obchádzať zmeny správania sa našej mládeže vo vzťahu k digitalizácii. Deti a mládež bežne využívajú aplikácie Instagram, Messenger a Youtube. Sociálne siete vs. tlačný materiál nás neupozorňuje len na presuny medzi zdrojmi informácií, ale aj na príklon k instantnej forme vzdelávania. Pozornosť študenta sa mení a mení sa aj jeho

³³ Inovovaný ŠVP pre gymnáziá so štvorročným a päťročným vzdelávacím programom. Dostupné na internete: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_g_4_5_r.pdf, s. 21.

sociálne správanie. Študent už nie je pasívnym prijímateľom podávaného obsahu, ale okamžite reaguje – či už vo forme lajkov, komentárov, zdieľaní alebo kliknutím na odber. Didaktika dejepisu sa musí s týmto fenoménom vyrovnávať. Aj získavanie výskumných dát digitálnou formou (e-dotazníky, kamerové záznamy, screeningové testovanie a pod.) môže vniesť do didaktiky dejepisu novú energiu.

Novú energiu do vzdelávania hodlá vniesť aj započatá nová školská reforma. Roky 2020/2021 sú rokmi priprav aj realizácie úvodných kurikulárnych krokov vo vzdelávacích programoch pre predprimárne a základné vzdelávanie žiakov. V postupnosti na ňu nadviaže reforma strednej školy. Cieľom je (všeobecne povedané): – harmonizovať vzdelávacie oblasti (VO) v ŠVP tak, aby sa stal vzdelávací program „živým programom” s výrazným akcentom na výstupy žiakov, – dať do synergie prvky VO od predprimárneho vzdelávania po ukončenie ZŠ prostredníctvom kľúčových kategórií, – vo vzdelávacích oblastiach sa predpokladá vytvorenie vnútornej integrity obsahov, výber hodnotových tém pre mladého vzdelávajúceho sa človeka.

V projekte sa VO Človek a spoločnosť zlúči s VO Človek a hodnoty (dejepis, geografia, občianska náuka, etika a náboženstvo). Vytváranie vnútornej integrity obsahov VO (predpokladáme), nebude „ľahkým orieškom“.

Základné vzdelávanie má prebiehať v 3 cykloch: 1. – 3. ročník/ 4. – 5. ročník/ 6. – 9. ročník.

V širokých kontextoch sa kurikulárne zmeny sústreďujú na:

Prispôsobenie obsahu a foriem vzdelávania potrebám 21. storočia	Presun ťažiska z odovzdávania vedomostí na rozvoj komplexných spôsobilostí žiaka	Podporu rozvoja potenciálu každého žiaka

Úvod do vzdelávacích oblastí sa v týchto aktuálnych dňoch predkladá na verejnú diskusiu. Ako dopadne v pretrase názorov, ukáže čas.

Tvorba wikipedických hesiel ako alternatívna forma úlohy (realizácia v prostredí vysokoškolského historického seminára)

Ivan Stodola

Abstract: Creating Wikipedia articles as an alternative form of assignment (done in the History seminar at university)

The presented article deals with writing *Wikipedia* articles as a *course assignment*. Nowadays, *Wikipedia* is an important and popular source of information which is created and maintained by a community of volunteer editors. Academics and teachers recognize that contributing to *Wikipedia* can be used as an effective teaching tool which benefits students and also the general public. Building on research, *Wikipedia's* policies and guidelines and teachers' experience we discussed ways to incorporate *Wikipedia* assignment into teaching and learning. We described our experience with *Wikipedia* assignment during which students created or enhanced *Wikipedia's* articles dealing with history. In order to get feedback about the assessment, the students were asked to complete an online survey. Students found the assignment as interesting and benefiting society.

Keywords: Wikipedia, Wikimedia, history, Slovakia

Internetová encyklopédia *Wikipédia* patrí dlhodobo medzi globálne najnavštevovanejšie internetové stránky, pričom ju väčšina návštevníkov využíva ako zdroj informácií. V školskom prostredí je oprávnene vnímaná pomerne kontroverzne, a to predovšetkým pre spôsob, akým sú heslá, ktoré obsahuje, tvorené; je to otvorená *on-line* encyklopédia, ktorej obsah môže tvoriť ktokoľvek. Faktor otvorenosti a voľného prístupu k participácii je však aj jej najväčšou výhodou a dôvodom, pre ktorý ide o najobsiahlejšiu encyklopédiu na svete, existujúcu vo viac než 300 jazykových verziách. Širokú diskusiu ohľadne využívania *Wikipédie* ako zdroja informácií v školách nechávame bokom a v predloženom texte sa zameriavame na aktívne vytvárania nových a rozširovanie už existujúcich encyklopedických hesiel študentmi s prihliadnutím na predmet dejepis a výučbu histórie. Vzhľadom na to, že v slovenskom prostredí absentovala reflexia spomenutej aktivity, v texte načrtávame jej spoločenský význam, edukačný potenciál, ako aj základné etapy jej realizácie vo svetle oficiálnych odporúčaní a skúseností zahraničných pedagógov. Následne približujeme aktivitu realizovanú na historickom seminári, v prostredí vysokoškolského vzdelávania aj so spätnou väzbou a hodnotením zo strany študentov, ktorú zasadzujeme do kontextu výskumov realizovaných v zahraničí. Aktivitu je možné využiť v rámci sekundárneho i terciárneho vzdelávania, odporúčania pre realizáciu aktivity sú v tomto ohľade univerzálne. Výskumy, ktoré v texte uvádzame, boli realizované výlučne v prostredí vysokých škôl. Z toho dôvodu sme do textu zaradili časť venujúcu sa špeciálne možnostiam využitia aktivity v rámci dejepisu sekundárneho stupňa.

Editovanie hesiel ako alternatívna úloha

Zapojenie škôl a študentov do vytvárania a upravovania *wikipedických* hesiel nie je novým fenoménom a v zahraničí sa intenzívne realizuje už dlhšiu dobu. Prvé pokusy uskutočňované na vysokých školách siahajú do roku 2003. Aktivitu realizovali predovšetkým pedagógovia, ktorí boli sami nadšencami, vtedy ešte nie tak známej encyklopédie a ich alternatívne zadania pre študentov prebiehali nezávisle na sebe. Častokrát pritom išlo o prenášanie textov seminárnych prác či študentských výskumov do *Wikipédie*, čo viedlo k frustrácii študentov, keďže ich texty nezodpovedali požadovaným nárokom a boli odstraňované. Problémom bolo najmä uverejňovanie originálnych výskumov a plagiátorstvo.¹ Potenciálny prínos škôl pri tvorbe encyklopedických hesiel a mnohostrannú prospešnosť tejto aktivity si postupne začala uvedomovať aj *Nadácia Wikimedia* (*Wikimedia Foundation*), ktorá spravuje *Wikipédiu*, ako aj ostatné *Wiki* projekty. S cieľom poskytnutia podpory učiteľom a študentom prevádzkuje od roku 2013 robustný vzdelávací program s názvom *Wikipedia Education*, do ktorého sa zapojili tisíce študentov a pedagógov zo stoviek svetových univerzít.² Aj v susednej Českej republike prebieha už niekoľko rokov projekt s názvom *Studenti píší Wikipedii*,³ do ktorého sa zapojilo a stále sa zapája množstvo vysokých škôl a ktorý podporil aj rektor *Univerzity Karlovej*. Na Slovensku, podľa dostupných informácií, v minulosti prebehol projekt s názvom *Wiki pre študentov, študenti pre Wiki*, na ktorom participovala *Katedra etnológie a muzeológie* na FF UK v Bratislave, *Katedra anglistiky a amerikanistiky* na UCM v Trnave a *Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny* na PriF UK v Bratislave.⁴ O inej realizácii editovania hesiel v rámci sekundárneho či terciárneho vzdelávania na Slovensku nevedeli ani predstavitelia *Wikimedia Slovensko*, ktorých sme s týmto cieľom kontaktovali. Výsledkami týchto projektov sú nové a obohatené články v rôznych jazykoch, optimálne vybavené odkazmi na zdroje a ďalšiu odporúčanú literatúru, ktoré boli vytvorené pod vedením odborníkov v konkrétnych oblastiach.

Dôležitým rozdielom v porovnaní s tradičnejšími formami zadania a úloh je, že percipientami vzniknutých textov nie sú len pedagógovia, prípadne spolužiaci, ale široká verejnosť. Dochádza k prepájaniu školského prostredia

¹ CUMMINGS, Robert – DILAURO, Frances. Student perceptions of writing with Wikipedia in Australian higher education. In: *First Monday*, 2017, vol. 22, no. 6. [online]. Dostupné na internete: <<https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/7488/6306>> [cit. 2021-04-28].

² *Wikipedia Education Program* [online]. Dostupné na internete: <https://meta.wikimedia.org/wiki/Wikipedia_Education_Program> [cit. 2021-04-28].

³ *Studenti píší Wikipedii* [online]. Dostupné na internete: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Studenti_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii> [cit. 2021-04-28].

⁴ *Wikipédia:WikiProjekt Wiki pre študentov, študenti pre Wiki* [online]. Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:WikiProjekt_Wiki_pre_%C5%A1udentov,_%C5%A1udenti_pre_Wiki> [cit. 2021-04-28].

s verejným *on-line* priestorom. Práve faktor prínosu pre spoločnosť sa vo výskumoch objavuje ako veľmi dôležitý vzhľadom na motiváciu študentov. V tejto súvislosti možno pripomenúť, že slovenská verzia encyklopédie patrí k významnému zdroju informácií populácie; stabilne sa nachádza v prvých desiatkach najnavštevovanejších slovenských internetových stránok, v rokoch 2017 a 2018 bola priemerná návštevnosť 417 tisíc zobrazení stránky denne. K 14. aprílu 2021 obsahovala 236 524 článkov, čo predstavovalo v tom čase 42. priečku v rebríčku rôznych jazykových verzií podľa počtu článkov. Kvalita, ako aj kvantita informácií, ktoré obsahuje, je závislá predovšetkým od aktivity dobrovoľných prispievateľov. Ich základňa je pritom len veľmi skromná, opierajúca sa rádovo o desiatky *aktívnych prispievateľov* (päť a viac úprav mesačne).⁵ Dôležitým faktorom určujúcim potenciálnu kvalitu a kvantitu hesiel je, samozrejme, aj množstvo ľudí ovládajúcich daný jazyk. V tomto ohľade má samozrejme slovenská verzia nevýhodu v porovnaní s jazykovými variáciami v svetových jazykoch, prípadne v jazykoch početnejších jazykových komunit. Aj z týchto dôvodov predstavuje každá výraznejšia intervencia, ktorej výsledkom sú nové a kvalitné texty, cenný vklad k informovanosti spoločnosti.

Z pedagogického hľadiska možno uviesť, že podľa publikovaných štúdií aktivita napomáha učeniu sa analytickému, resp. encyklopedickému spôsobu písania. Posilňuje sa ňou taktiež schopnosť študentov vyhľadávať spoľahlivé zdroje a hodnotiť ich kriticky. Vďaka aktivite získavajú študenti lepší vhľad do procesu tvorby *wikipedických* článkov a v budúcnosti ich budú hodnotiť kritickejšie. V procese tvorby študenti získavajú nové IT zručnosti a majú možnosť interakcie s komunitou prispievateľov.⁶

Napriek tematizovaným výhodám aktivitu nemožno dávať do protikladu voči iným, respektíve tradičnejším formám zadania a úloh a je potrebné vnímať jej výrazné obmedzenia, ktoré vyslovene bránia rozvoju niektorých dôležitých kompetencií. Môžeme pripomenúť, že encyklopedické heslo napríklad nedáva priestor na publikovania vlastného výskumu, rozvíjanie vlastnej perspektívy, argumentácie a podobne. Preferujú sa sekundárne zdroje informácií pred primárnymi.⁷ V prípade vysokoškolského vzdelávania predstavujú seminárne práce omnoho širšiu paletu možností a foriem zadania, než je tomu pri tvorbe hesiel.⁸ Editovanie *wikipedických* hesiel je teda možné vnímať skôr ako doplnok k iným aktivitám vzdelávacieho procesu, než ich nahradenie.

⁵ Slovenská Wikipédia [online]. Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Slovensk%C3%A1_Wikip%C3%A9dia> [cit. 2021-04-28].

⁶ KONIECZNY, Piotr. Teaching with Wikipedia in a 21 st-century classroom: Perceptions of Wikipedia and its educational benefits. In: *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 2016, vol. 67, no. 7, s. 41 [online]. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/25604992/Teaching_with_Wikipedia_in_a_21_st_century_classroom_perceptions_of_Wikipedia_and_its_educational_benefits> [cit. 2021-04-28].

⁷ Wikipedia: Policies and guidelines [online]. Dostupné na internete: <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Policies_and_guidelines> [cit. 2021-04-28].

⁸ KATUŠČÁK, Dušan: *Ako písať záverečné a kvalifikačné práce*. Nitra : Enigma, 2007, s. 73.

Odporúčania pri realizácii editovania hesiel

Všeobecné odporúčania pri realizácii aktivity sú rovnaké pre sekundárny aj terciárny stupeň vzdelávania a ich základom je dostatočná inštruktáž zo strany vyučujúceho. Na úvod je dôležité, aby boli žiaci či študenti (ďalej len študenti) oboznámení s *Wikipédiou* a jej konceptom. Možno začať diskusiou, v ktorej sa preskúma úroveň znalosti jej fungovania, ako aj spôsoby, akými encyklopédiu využívajú. Nasledovať môže analýza už existujúcich článkov za pomoci otázok zameraných na obsah a štruktúru hesiel.⁹

Veľká pozornosť by mala byť venovaná predstaveniu zásad a pravidiel publikovania textov na stránke. Ide napríklad o písanie z nestranného uhla pohľadu: fakticky a objektívne; reprezentujú rozličné pohľady na predmet článku, rešpektovanie autorských práv, používanie a uvádzanie dôveryhodných – predovšetkým akademických zdrojov a rešpektovanie ostatných prispievateľov. Vyučujúcemu, predovšetkým na sekundárnom stupni vzdelávania, sa v tejto fáze otvára možnosť širšieho predstavenia problematiky zdrojov a ich dôveryhodnosti v kontexte primárnych a sekundárnych prameňov, ako aj súčasných otázok digitálnej gramotnosti a kritického myslenia. Taktiež je dôležité študentom vysvetliť základy požadovanej encyklopedickej štylistiky, ktorá sa líši od ich foriem zadanií.

Dôležitým predpokladom je aj technická inštruktáž zo strany vyučujúceho, ktorý by mal mať aspoň základné skúsenosti s editáciou *Wikipédie*.¹⁰ Učiteľ by mal názorne ukázať základné spôsoby upravovania hesiel; vkladanie textu, obrázkov, odsekov a citácií. Tieto základné funkcie nie sú náročné a žiaci sú schopní si ich rýchlo osvojiť. Technicky a počítačovo zdatnejší sa môžu neskôr pustiť aj do zložitejších funkcií (tabuľky, grafy, infoboxy atď.).

Dôležitou súčasťou procesu je výber vhodných hesiel, ktorým sa budú študenti venovať. Základným kritériom encyklopedickej významnosti hesla je podľa slovenskej *Wikipédie*, aby téma bola „*predmetom aspoň jednej monotematickej, alebo viacerých netriviálnych uverejnených prác od zdrojov, ktoré sú spoľahlivé a nezávislé od témy alebo navzájom.*“¹¹ Témy si študenti môžu vybrať individuálne na základe vlastných záujmov a preferencií, alebo si učiteľ môže dopredu pripraviť súbor vhodných hesiel opierajúci sa o ich predchádzajúcu analýzu, na ktorých môže manifestovať napríklad ich encyklopedickú významnosť a zároveň dosiaľ nedostatočné spracovanie.

⁹ TARDY, M. Christine: Writing for the World. Wikipedia as an Introduction to Academic Writing. In: *English Teaching Forum*, 2010, no. 48, vol. 1, s. 18 [online]. Dostupné na internete: <<https://eric.ed.gov/?id=EJ914884>> [cit. 2021-04-28].

¹⁰ KONIECZNY, Piotr. Wikis and Wikipedia as a teaching tool: Five years later. In: *First Monday*, 2012, vol. 17, no. 9, s. 9 [online]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.5210/fm.v0i0.3583>> [cit. 2021-04-28], s. 9.

¹¹ *Wikipédia: Wikipedická významnosť* [online]. Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:Wikipedick%C3%A1_v%C3%BDznamnos%C5%A5> [cit. 2021-04-28].

Samozrejme, možná je kombinácia týchto spôsobov. Pokiaľ sú vybrané heslá spracované v prístupných cudzích jazykoch, môžu študenti a vyučujúci spoločne posúdiť ich štruktúru a úroveň spracovania.

Počas procesu koncipovania hesla je dôležitá vzájomná diskusia prebiehajúca nielen medzi študentmi a učiteľom, ale aj medzi študentmi navzájom. V prípade, že študenti narazia na vzájomne protirečivé informácie, otvára sa možnosť dôležitej diskusie o možnostiach, ako sa s problémom na úrovni encyklopedického hesla vysporiadať. Priebežne je potrebné venovať pozornosť zdrojom, štylistike, štruktúre hesla, ako aj pomôcť s prípadnými technickými problémami. Počas procesu získavania a hodnotenia informácií je vhodné vytvoriť si náčrt obsahu článku a jeho štruktúry aj s uvedenými zdrojmi, čo neskôr uľahčí samotné písanie.¹² Editovanie textu môže prebiehať priamo v *on-line* prostredí alebo najprv v textovom editore, z ktorého bude neskôr skopírovaný a upravený do príslušnej podoby na stránke.

Na záver by mali študenti prezentovať svoje publikované a teda zverejnené heslá pred spolužiakmi a učiteľom s možnosťou následnej diskusie. V prípade, že v čase po publikovaní nových textov došlo k úpravám, prípadne komentárom zo strany iných používateľov, ide o výborný prostriedok k reflexii aktivity. Študenti navyše dostávajú spätnú väzbu od používateľov, ktorí nemajú znalosť kontextu tvorby daného hesla. Samozrejme, nie všetkým študentom sa práca na prvýkrát podarí. Prípadný neúspech je však možné produktívne využiť k spoločným diskusiam o nedostatkoch a možnostiach ich náprav.

Využitie aktivity v dejepise

Keďže ide o aktivitu, ktorá zaberie viacero vyučovacích hodín, dochádza pri nej k prienikom s obsahmi iných predmetov a navyše sa do veľkej miery odohráva v internetovom prostredí za použitia výpočtovej techniky, možno ju zapracovať do výučby dejepisu na sekundárnom stupni vzdelávania v rámci prierezových tém. Jednou z možností je *Mediálna výchova*, ktorej cieľom je: „...získanie a rozvoj mediálnej gramotnosti a osvojenie mediálnych kompetencií – t. z. schopnosti prijímať, analyzovať, hodnotiť a komunikovať širokú škálu mediálnych obsahov.“¹³ Pri analýze Štátneho vzdelávacieho programu k prierezovej téme je zrejmé, že viaceré jej čiastkové ciele je možné aktivitou efektívne realizovať (produkcia vlastných mediálnych príspevkov využívajúc kreatívny potenciál žiakov, zručnosť obsluhovať technické zariadenia a nové technológie médií, schopnosť kooperovať s inými mediálnymi tvorcami v procese komunikácie atď.). Editovanie hesiel umožňuje realizáciu aj

¹² TARDY, M. Christine. Writing for the World: Wikipedia as an Introduction to Academic Writing, s. 17.

¹³ ADAMCOVÁ, Ivana. Štátny vzdelávací program Mediálna výchova. (Prierezová téma) Príloha ISCED 2. Štátny pedagogický ústav, s. 2. [online]. Dostupné na internete: <https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/medialna_isced2.pdf> [cit. 2021-04-28].

niektorých cieľov prierezovej témy *Tvorba projektu a prezentačné zručnosti*. Môže byť taktiež realizovaná na výberovom dejepisnom seminári, kde je na podobné aktivity väčší priestor a menší počet žiakov dovoľuje individuálnejší prístup.

Pri uvažovaní o voľbe tém, samozrejme, záleží na mnohých faktoroch (obsah preberaného učiva, ciele vyučujúceho atď.). Aby bola spoločenská prospešnosť vytvárania nových a zlepšovania už existujúcich hesiel v rámci predmetu dejepis čo najväčšia, bolo by vhodné voliť témy viažuce sa k slovenským, prípadne regionálnym dejinám. Zatiaľ čo významné témy z európskych a svetových dejín sú s veľkou pravdepodobnosťou spracované v čím ďalej, tým viac jazykovo prístupnej anglickej, prípadne českej verzii *Wikipédie* (obsahujúcej takmer dvojnásobný počet hesiel a s rádovo stovkami aktívnych redaktorov),¹⁴ existuje predpoklad, že témy súvisiace so slovenskými dejinami by mali byť najlepšie spracované v slovenskej verzii encyklopédie. V prípade voľby regionálnych tém možno taktiež predpokladať, že v lokálnych knižniciach a múzeách budú mať študenti možnosť zaobstarat' si potrebné zdroje informácií, ktoré by mohli byť v iných regiónoch menej prístupné. Aj niekoľko desiatok študentov pracujúcich na témach týkajúcich sa napríklad menšej obce má potenciál významne rozšíriť prístupnú *on-line* informačnú bázu viažucu sa k lokalite. V prípade regionálnych tém je taktiež jednoduchšie obohatiť *Wiki* projekty napríklad o vlastné fotografie (historické pamiatky a lokality, budovy, pamätníky atď.).¹⁵ Takýmto spôsobom by bolo možné zaujímavo a prospešne rozvíjať miestnu a regionálnu perspektívu školského dejepisu. Brožúra vytvorená *Nadáciou Wiki Education*, ktorá sa zaoberá editovaním hesiel s historickou tematikou, upozorňuje, že v článkoch častokrát absentujú alebo sú nedostatočne zastúpené informácie o marginalizovaných skupinách, ženách, pôvodnom obyvateľstve a ľuďoch z nižších spoločenských vrstiev, pričom nabáda na ich integráciu do textov.¹⁶

Počas prvej realizácie aktivity je možné odporučiť výber stručnejších hesiel s jasnejšou vnútornou štruktúrou, ktoré sa týkajú skôr jednotlivosti (osobnosť, pamätník, budova, umelecké dielo, exponát, obec atď.), než komplexných historických dejov prebiehajúcich v dlhom časovom horizonte a s veľkým množstvom rozmanitých interpretácií. Skúsenosti pedagógov uvádzajú ako vhodný rozsah pri oboznamovaní sa s aktivitou okolo 500 slov.¹⁷

¹⁴ Samozrejme je potrebné prihladiť na väčší počet česky hovoriacej populácie.

¹⁵ Potrebu obohatiť slovenskú verziu stránky o „heslá týkajúce sa slovenskej ľudovej kultúry, folklóru, folkloristiky, etnológie, hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky“ pritom vníma aj občianske združenie *Wikimedia Slovensko*, ktoré s týmto cieľom zorganizovalo *WikiEdit* v rámci ktorého účastníci dopĺňali už existujúce heslá prípadne zakladali nové. Podporiť zhromažďovanie a uverejňovanie fotografií bez licenčných obmedzení k lokálnym historickým a kultúrnym pamiatkam sa združenie snaží aj organizáciou pravidelnej fotografickej súťaže *Wiki miluje pamiatky*.

¹⁶ *Editing Wikipedia articles about History*. Wiki Education Foundation, s. 2. [online]. Dostupné na internete: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Editing_Wikipedia_articles_on_History.pdf> [cit. 2021-04-28].

¹⁷ TARDY, M. Christine: *Writing for the World: Wikipedia as an Introduction to Academic Writing*, s. 14.

Vzhľadom na to, že vypracovať čo i len stručné encyklopedické heslo v novom *on-line* prostredí je časovo náročnou úlohou, predpokladá sa potreba práce aj mimo vyučovacích hodín. V prípade, že žiaci nemajú prístup k potrebnej počítačovej technike, je potrebné, aby ho učiteľ zabezpečil napríklad v počítačovej učebni alebo školskej knižnici.

Deskripcia realizácie aktivity v prostredí vysokoškolského historického seminára

Naša realizácia aktivity prebiehala v rámci vysokoškolského seminára zameraného na dejiny Slovenska v rokoch 1780 – 1918. Jednotlivé úlohy boli študentom zadávané formou postupných krokov realizovaných z týždňa na týždeň spolu s inými úlohami, ktoré nemali vzťah k danej aktivite. Na rozdiel od niektorých zahraničných skúseností a foriem realizácie aktivita nenahrádzala seminárnu prácu a bola len jednou z mnohých priebežných úloh. Tomu sme prispôbili rozsah požadovaného textu: minimálne 200 slov. Keďže išlo o pilotnú realizáciu, skôr než kvantita pridaných informácií bolo cieľom predstaviť študentom učiteľských kombinácií túto aktivitu a následne od nich získať spätnú väzbu. Seminár bol realizovaný *on-line* prostredníctvom platformy *Moodle*. Prebiehal v období protipandemických opatrní, čo samozrejme výrazne ovplyvnilo predovšetkým možnosti inštruktáže k aktivite, ako aj možnosti interakcie medzi participujúcimi. Inštruktáž bola realizovaná formou písomných zadaní a video tutoriálmi pripravenými špeciálne pre túto príležitosť. Priebežná spätná väzba bola študentom dávaná prostredníctvom platformy, respektíve individuálnou komunikáciou cez e-mail. Na seminári bolo prítomných deväť študentov a každý mal za úlohu obohatiť, resp. vytvoriť jedno heslo.

Zadanie č. 1

V prvom zadaní, ktoré študentov informovalo o aktivite, dostali za úlohu identifikovať minimálne tri heslá súvisiace predovšetkým s témou ich seminárnej práce, alebo nami sledovaným obdobím, ktorá na slovenskej *Wikipédii* nie je dostatočne, alebo vôbec spracovaná. Mohlo pritom ísť o osobnosť, dielo, lokalitu, udalosť, prameň či objekt.

Priebeh

Študenti identifikovali pojmy, ktoré buď neboli dosiaľ vôbec založené, prípadne boli spracované nedostatočne. Analýza pojmov súvisiacich so zameraním seminára ukázala, že medzi pojmi, ktoré sa vo forme samostatných hesiel na *Wikipédii* vôbec nenachádzali, boli aj pomerne významné pojmy/heslá ako napríklad Slovenský prestolný prosbopis, Pavol Jozeffy, Zoltán Imrich Halmaj, Sarajevský atentát, Bernard Janeček či Nárečja slovenskuo alebo potreba pisaňa v tomto nárečí. Témy boli následne konzultované. Niektoré návrhy tém museli byť odmietnuté, keďže boli príliš

široké, respektíve nezodpovedali kritériám encyklopedického hesla (mužský meštiansky odev v období medzi rokmi 1820 – 1840, emancipácia slovenských žien, telovýchovné hnutie na Slovensku atď.). Po konzultácii, našej analýze úrovne spracovania hesla a zohľadnení preferencií študentov bolo vybraté jedno heslo pre každého študenta.

Zadanie č. 2

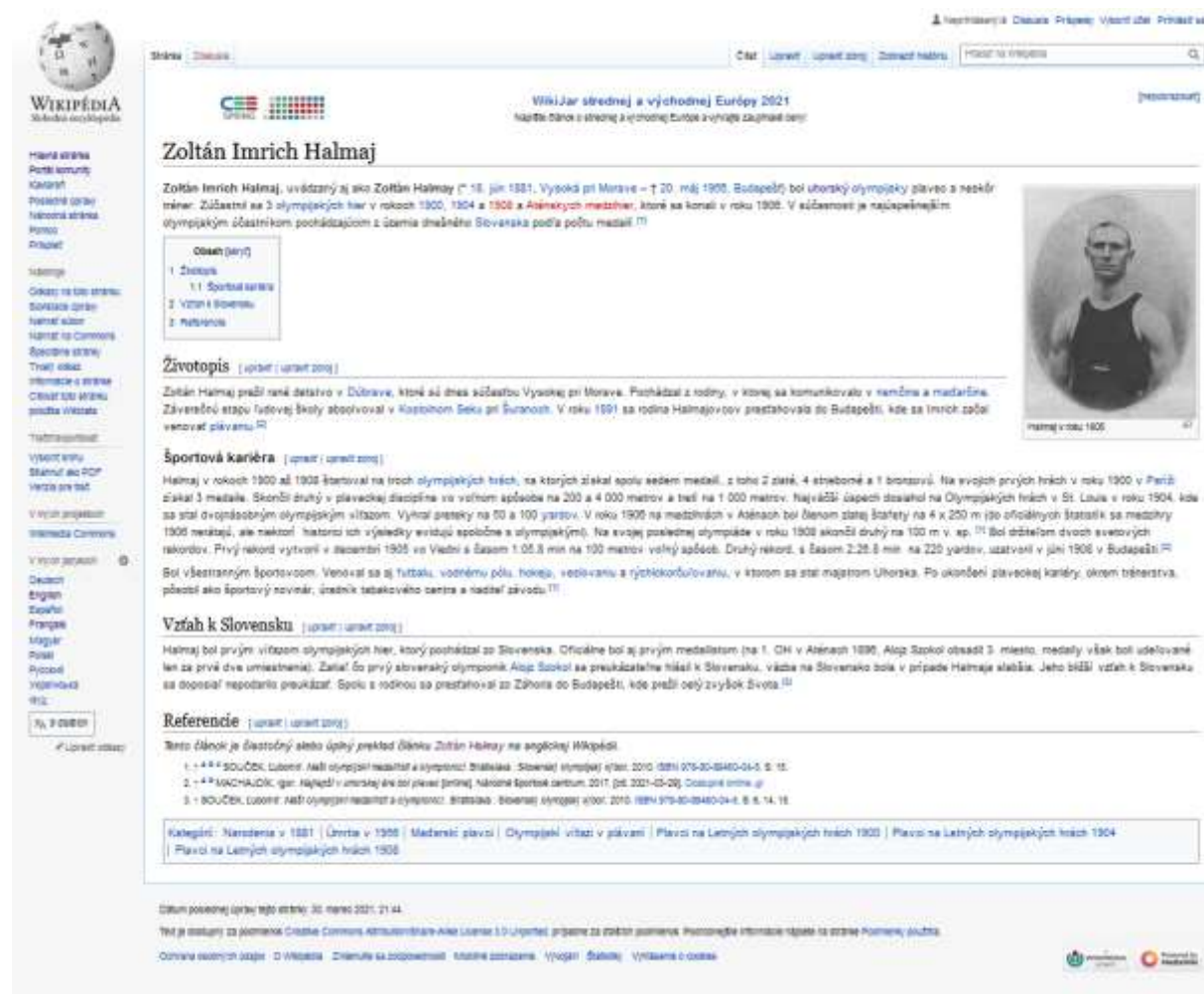
Ďalšie zadanie k aktivite nasledovalo o dva týždne. Úlohou bolo napísať stručný encyklopedický text v rozsahu minimálne 200 slov, ktorý mal byť súčasťou hesla na dohovorenú tému. Študentom boli pri tejto príležitosti pripomenuté základné zásady tvorby hesiel v prostredí *Wikipédie* (písanie v encyklopedickom/neutrálnom štýle, uvádzanie predovšetkým akademických zdrojov vo forme poznámok pod čiarou, dôsledné parafrázovanie atď.). Výsledný text mal byť poslaný na kontrolu v textovom editore. V prípade akýchkoľvek otázok, problémov, alebo nedostatku zdrojov bola študentom pripomenutá možnosť obrátiť sa na nás.

Priebeh

Študenti poslali texty dohovoreného rozsahu, ktoré mienili nahráť na *Wikipédiu*. Najčastejšie bolo potrebné korigovať predovšetkým formu textu (encyklopedický štýl), prípadne rozhodnúť či by bolo vhodnejšie vytvoriť samostatné heslo alebo pridať nové informácie do už existujúceho hesla.

Zadanie č. 3

Nasledujúci týždeň bola študentom zadaná úloha, aby text nahrali na *Wikipédiu*. S cieľom inštruktáže sme pripravili dva video tutoriály. Tie obsahovali základné inštrukcie ako nahráť text, vytvoriť nadpisy a vložiť odkazy na zdroje. Nahratie fotografie, prípadne ďalšie funkcie od študentov neboli vyžadované.

Obrázok č. 1.: Ukážka vytvoreného nového hesla študentom¹⁸

Priebeh

Všetci študenti nahrali svoje texty. Kvalitu pridaných nových informácií možno hodnotiť na základe rôznych kritérií. V tomto prípade bolo tým najpodstatnejším akceptácia nových textov *wikipedickou* komunitou a uvedenie zdrojov informácií. Študenti vytvorili tri úplné nové heslá a šesť hesiel bolo obohatených o nové informácie. Všetky nové heslá, ako aj doplnené informácie boli komunitou používateľov akceptované, hoci predovšetkým nové heslá až po intervenciách zo strany komunity.

Zahraničné výskumy a spätná väzba zo strany študentov

Všeobecne možno konštatovať, že štúdie venujúce sa rôznym aspektom editovania hesiel túto aktivitu podporujú.¹⁹ Pri stručnom prehľade štúdií a výskumov si všimame predovšetkým spätnú väzbu a hodnotenie aktivity zo strany študentov.

¹⁸ Zoltán Imrich Halmaj [online]. Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Zolt%C3%A1n_Imrich_Halmaj> [cit. 2021-04-28].

¹⁹ KONIECZNY, Piotr. Teaching with Wikipedia in a 21 st-century classroom, s. 41.

Študenti nórskeho a nemeckého univerzít, ktorí sa zúčastnili výskumu zameraného na motiváciu a učenie, realizovaného pomocou dotazníka s otvorenou otázkou, hodnotili tvorbu hesiel ako dobrú, motivujúcu a zaujímavú úlohu, pričom uznali jej zmysluplnosť a význam vzhľadom na širšiu verejnosť.²⁰ Štúdia, ktorú realizovali Amy Roth, Rochelle Davis a Brian Caver, využívajúc trianguláciu, uvádza medzi výhodami zadania vyššiu úroveň angažovania študentov, ako aj možnosť interakcie s komunitou mimo triedy. Autori zdôraznili, že uvedenie študentov do etablovanej komunity bolo možnosťou priučiť sa *on-line* etikete, spolupráci v novom prostredí a bolo taktiež možnosťou na zlepšenie ich technologických zručností. Medzi nevýhody, ktoré boli vnímané zo strany študentov, zaradili negatívne reakcie komunity prispievateľov a frustráciu z učenia sa novej technológii. Vo všeobecnosti, študenti participujúci na výskume preferovali túto formu zadania oproti porovnateľným alternatívam. Podľa štúdie vložili študenti do tohto zadania viac úsilia. Kvantitatívne dáta ukázali, že študenti boli motivovaní predovšetkým známkou a nezamýšľali sa nad pravidelným prispievaním.²¹ Štúdia, ktorej participantmi boli doktorandi, využívajúca dotazník s otvorenými otázkami, ako aj s Likertovým škálovaním konštatovala, že vnímanie a používanie *Wikipédie* študentami sa po zadaní v rámci kurzu zmenilo, pričom sa im páčilo a videli jeho potenciál vzhľadom na akademické a profesionálne účely.²² Rozsiahly výskum iniciovaný nadáciou *Wiki Education* s 1 627 participujúcimi študentmi, využívajúci zmiešaný výskumný dizajn ukázal, že študenti vnímali prácu na *wikipedických heslách ako aktivitu* užitočnú pri rozvoji schopnosti písania textu určeného pre širokú verejnosť. V porovnaní s tradičnejšími aktivitami ju študenti vnímali ako hodnotnejšiu pri rozvoji digitálnej gramotnosti či pri posudzovaní spoľahlivosti *on-line* zdrojov. Aktivitu uznali ako hodnotnú pretože bola užitočná pre verejnosť a prispela k diskusiám mimo triedy. Tieto atribúty úlohy prispeli k ich väčšej motivácii.²³ Výskum realizovaný v Austrálii, ktorý obsahoval dva dotazníky adresované študentom (pred a po aktivite), fokusovú skupinu a interview sa zameriaval na vnímanie *Wikipédie* študentmi a na

²⁰ CHEN, Weiqin – REBER Rolf. Writing Wikipedia articles as course assignment. In: HIRASHIMA, T. (ed.): *Proceedings of the 19th International Conference on Computers in Education*. Chiang Mai, Thailand : Asia-Pacific Society for Computers in Education, 2011, s. 4. [online]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/267297479_Writing_Wikipedia_Articles_as_Course_Assignment> [cit. 2021-04-28].

²¹ ROTH, Amy – DAVIS, Rochelle – CARVER, Brian. Assigning Wikipedia editing: Triangulation toward understanding university student engagement. In: *First Monday*, 2013, roč. 18, č. 2 [online]. Dostupné na internete: <<https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4340/3687>> [cit. 2021-04-28].

²² CALHOUN, W. Daniel – LAFRANCE, Jason. Student Perceptions of Wikipedia as a Learning Tool for Educational Leaders. In: *International Journal of Educational Leadership Preparation*, 2012, vol. 7, no. 2, s. 1 [online]. Dostupné na internete: <<https://eric.ed.gov/?id=EJ973790>> [cit. 2021-04-28].

²³ MCDOWELL, J. Zachary – STEWARD, Mahala. *Student Learning Outcomes using Wikipedia-based assignments Fall 2016 Research Report*. Wiki Education Foundation, 2017, s. 1 [online]. Dostupné na internete: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/45/Student_Learning_Outcomes_using_Wikipedia-based_Assignments_Fall_2016_Research_Report.pdf> [cit. 2021-04-28].

vplyv editovania hesiel na zlepšenie ich akademického písania. Autori v závere štúdie uviedli, že študenti zostali po aktivite neutrálni, pokiaľ išlo o legitímnosť informácií na Wikipédii a skeptickí ohľadne hodnoty aktivity vzhľadom na ciele kurzu zameraného na písanie.²⁴ Alexioso Brailas realizoval výskum zameraný na vplyv editovania hesiel na gramotnosť v používaní samotnej *Wikipédie*. Študenti ocenili aktivitu a vyjadrili sa dokonca, že by mala byť súčasťou výučby už na sekundárnom stupni vzdelávania. Autor v závere štúdie skonštatoval, že zatiaľ čo študenti boli pred prácou na heslách iba konzumentmi obsahu encyklopédie, po aktivite, počas ktorej sa stali producentmi obsahu, sa ich vnímanie radikálne zmenilo. Študenti si napríklad podľa informácií z fokusovej skupiny ešte v roku 2011 mysleli, že *Wikipédia* je ako bežná encyklopédia a že informácie, ktoré obsahuje boli napísané odborníkmi.²⁵

Ako vidieť pri prehľade realizovaných štúdií, ich autori využívali na získanie spätnej väzby od študentov rôzne metódy a výskumné dizajny. Počas realizácie sme sa rozhodli uskutočniť prieskum²⁶ pomocou dotazníkov. Jeho hlavným cieľom bolo zistiť hodnotenie aktivity zo strany študentov, zistiť názor študentov na porovnanie tejto formy úlohy s tradičnejšími formami (referát, prezentácia) a zistiť či aktivita realizovaná na seminári mala vplyv na potenciálne participovanie na vytváraní hesiel študentami v budúcnosti. Dotazník obsahoval trinásť položiek; otvorených, zatvorených, ako aj so škálou odpovedí. Administrovaný bol prostredníctvom *Formulára Google* s dvojtýždňovým odstupom od ukončenia aktivity realizovanej v letnom semestri školského roku 2020/2021 na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Oslovených bolo všetkých deväť účastníkov seminára, ktorí boli v druhom a treťom ročníku bakalárskeho štúdia učiteľských kombinácií s dejepisom. Dotazník vyplnili všetci účastníci seminára, pričom boli informovaní, že dotazník je anonymný a nemá žiadny vplyv na priebeh a hodnotenie seminára.

Výsledky

Osem z deviatich študentov (88,9 %) vedelo, že články na *Wikipédii* môže upravovať každý používateľ internetu. Dvaja študenti (22,2 %) mali skúsenosť s upravovaním hesiel aj pred zadaním v rámci seminára. Zaujímalo nás aj, aký dlhý čas študenti na úlohách pracovali. Modálny interval trvania práce na celej aktivite boli dve až tri hodiny.

²⁴ CUMMINGS, Robert – DILAURO, Frances: Student perceptions of writing with Wikipedia in Australian higher education.

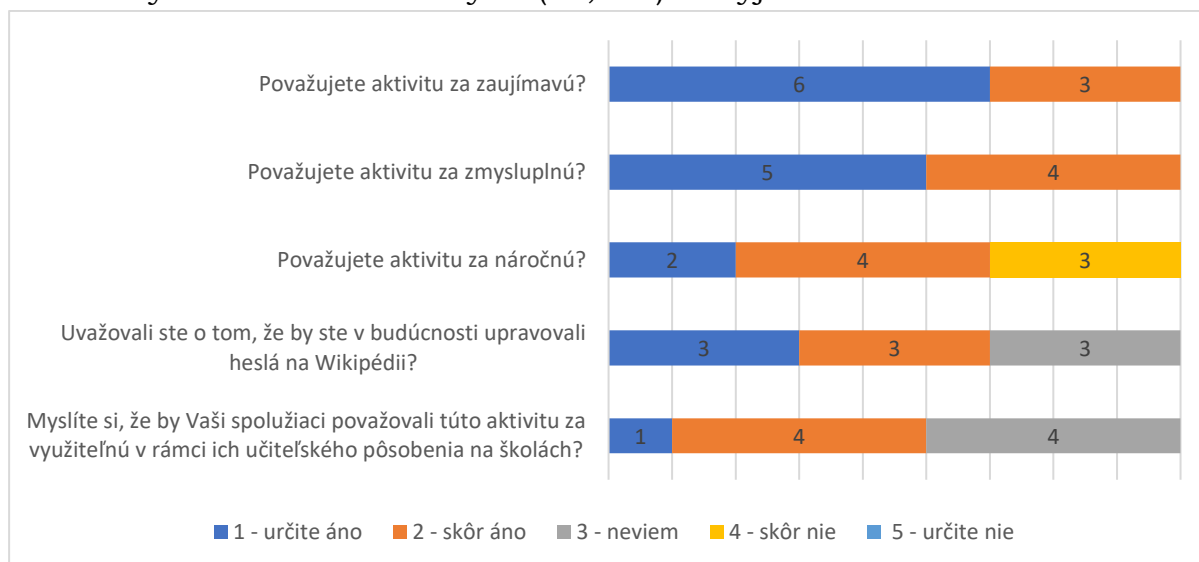
²⁵ BRAILAS, Alexios. Using Wikipedia in a course assignment: Implications for Wikipedia literacy in higher and secondary education. In: *Conference: Never Waste a Crisis! Inclusive Excellence, Innovative Technologies and Transformed Schools as Autonomous Learning Organisations*, 2011, s. 116-121 [online]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/216424089_Using_Wikipedia_in_a_Course_Assignment_Implications_for_Wikipedia_Literacy_in_Higher_and_Secondary_Education> [cit. 2021-04-28].

²⁶ GAVORA, Peter (ed.): *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. [online]. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010. Dostupné na internete: <<http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>> [cit. 2022-01-22].

Odpovede na otvorenú otázku zameranú na voľné zhodnotenie aktivity („Zhodnoťte vlastnými slovami aktivitu s wikipedickými heslami v rámci seminára.“) sme obsahovo analyzovali. Na základe frekvencie výskytu kategorizovaných pojmov možno uviesť, že študenti ju charakterizovali predovšetkým ako zaujímavú a s významom pre spoločnosť. Jeden z participantov vo svojej odpovedi vyjadril najpresnejšie názor, ktorý sa objavoval aj u iných študentov: *„Zaujímavá aktivita, ktorá mi dala užitočnú prax, keďže cieľom učiteľa by malo byť vzdelávanie širšej verejnosti. Určite budem chcieť v budúcnosti upravovať články Wikipédie a takáto praktická úloha mi pomohla.“* Z hľadiska, ktoré možno chápať ako emocionálne, sa objavovali taktiež prevažne pozitívne stanoviská: *„Veľmi zaujímavá aktivita – páčila sa mi – je príjemne vedieť že svojim doplnením hesla môžem niekomu pomôcť.“* Ďalšia účastníčka sa vyjadrila podobne, pričom akcentovala aj rozvoj iných zručností: *„Táto aktivita sa mi páčila, pretože zverejnenie článku na Wikipédii pre mňa bolo nové. Niečo som sa naučila a dozvedela o práci na počítači, no a pri príprave som sa veľa dozvedela aj k danej téme. Bola to pre mňa užitočná skúsenosť a páči sa mi aj to, že to bola zmena oproti každotýždennej práci s prameňmi.“* Menšia časť študentov hodnotila aktivitu ako skôr náročnú z hľadiska realizácie: *„Dost' zložité, hlavne keď sa vytvára nové heslo.“* V otázke explicitne zameranej na porovnanie s tradičnejšími formami úloh podobnej náročnosti (referát, prezentácia) bola väčšinou participantov ako hlavná výhoda opäť zmieňovaná prínosnosť pre širšiu verejnosť: *„Referát a prezentácia je niečo, čo robíme veľmi často a dozvedia sa z nej o nových informáciách iba spolužiaci, ktorých to častokrát až tak veľmi nezaujíma. Pri Wikipédii môže táto úloha osloviť oveľa širší záber ľudí a pomôcť im.“* Iný študent sa vyjadril v podobnom zmysle: *„Preferujem tuto aktivitu práve kvôli pocitu, že nepíšem zbytočne, ale môžem text uverejniť pre všetkých.“* Jeden participant vnímal aktivitu podobne ako my, čiže nie ako nahradenie tradičnejších foriem, ale ako vhodný doplnok: *„Myslím si, že využívanie referátov alebo prezentácií má svoje opodstatnenie vo výučbe, ale táto aktivita má oproti nim niekoľko výhod, napr. ak máme v našom hesle chyby, tak nás ostatní používatelia upozornia a heslo môžeme kedykoľvek zmeniť alebo doplniť, tiež je výhodou, že aktivita nie je prínosná len pre nás ale i pre širšiu verejnosť.“* Iný študent dokonca uvažoval nad aktivitou ako prípadnou náhradou seminárnej práce: *„Kľudne by som prijal, namiesto seminárnej semestrálnej práce, takúto semestrálnu prácu, kde by sme počas celého semestra rozširovali nami zvolené heslo. Bola by to veľmi príjemná zmena, pretože seminárne práce tvoríme všade. Viem si predstaviť že by toto niekoho nemuselo baviť, nikdy sa predsa nevyhovie všetkým, ale za mňa je to výborná a originálna alternatíva.“* Na základe obsahovej analýzy odpovedí a frekvencií výskytu pojmov možno konštatovať, že študenti hodnotili aktivitu vo väčšine prípadov ako „zaujímavejšiu“. Všetci participanti považovali aktivitu za určite,

alebo skôr zmysluplnú a zaujímavú aj v škálových otázkach, ktoré nasledovali zámerne až za všeobecnejšími a otvorenými otázkami. Dvaja participanti (22,2 %) považovali aktivitu za určite náročnú, štyria (44,4 %) za skôr náročnú a traja (33,3 %) za skôr nenáročnú. Všetci považovali nami poskytnuté inštrukcie za dostatočné. Otvorená otázka bola zameraná aj na potenciálnu prácu v skupinách (*Pri budúcej realizácii by ste uprednostnili pracovať jednotlivo, v dvojiciach alebo v skupinách? Zdôvodnite prečo*). Väčšina študentov by v prípade ďalšej realizácie opäť preferovala pracovať jednotlivo: „Jednotlivo. Je to síce náročnejšie, ale všetko je v mojich rukách, som plne zodpovedný za moje výsledky a nemusím sa spoliehať na niekoho iného.“ Viacerí s možnosťami polemizovali: „Na jednu stranu – viac hláv, viac rozumu, ale na druhú stranu ak má každý autor iný štýl písania, mohol by výsledný text pôsobiť disharmonicky. Takže ťažko povedať.“ Za prácu v skupinách sa vydarili dvaja participanti: „V skupinách, pretože by sme sa mohli ešte pred uverejnením dohodnúť a spoločne ten článok vytvoriť.“ „Aspoň v dvojiciach a heslo by bolo rozsiahlejšie – na jedného človeka celkom náročné, hlavne preto že každý týždeň pribudla nová úloha.“

Šesť študentov na základe skúsenosti získanej na seminári uvažovalo o tom, že by v budúcnosti upravovali heslá na Wikipédii (66,6 %). Či k tomu však skutočne dôjde, by bolo potrebné s istým časovým odstupom overiť. Traja participanti (33,3 %) sa vyjadrili neutrálne. Študentom sme položili aj projektívnu otázku zameranú na využiteľnosť aktivity v rámci ich potenciálneho učiteľského pôsobenia („Myslíte si, že by Vaši spolužiaci považovali túto aktivitu za využiteľnú v rámci ich učiteľského pôsobenia na školách?). Jeden študent (11,1 %) označil aktivitu za určite a štyria (44,4 %) za skôr využiteľnú. Taktiež štyria (44,4 %) sa vyjadrili neutrálne.

Graf č. 1: Otázky s odpoveďami na škále.

Záver

Na základe analýzy spätnej väzby od študentov možno aj v prípade realizácie aktivity konštatovať, že bola hodnotená pozitívne. Charakterizovaná bola predovšetkým ako zaujímavá, užitočná a ako jej dôležitý aspekt, aj v porovnaní s inými formami úloh, bol uvádzaný význam pre širšiu spoločnosť. Na základe aktivity začali o participovaní na vytváraní hesiel uvažovať aj študenti, ktorí s tým dovedy nemali skúsenosť. Naše výsledky korešpondujú s výsledkami iných výskumov, ktoré konštatovali pozitívne prijatie aktivity študentmi a taktiež zdôrazňovali ako dôležitý aspekt aktivity jej prínos pre spoločnosť. Pri spätnom pohľade pokladáme za najväčšiu chybu samotnej realizácie aktivity príliš krátky rozsah textu, ktorý bol od študentov požadovaný – 200 slov. Pri ďalšej realizácii by bolo taktiež potrebné klásť väčší dôraz na vysvetlenie encyklopedického spôsobu písania, keďže ten sa ukazoval ako problematický pri viacerých textoch študentov. Na základe preštudovaných výskumov, našej skúsenosti, ako aj spätnej väzby možno aktivitu odporučiť ako vhodný doplnok vysokoškolských seminárov.

DOKUMENTY

Denník Jána Nošíka – vojaka z 1. svetovej vojny

Pavol Makyna (ed.)

Dňa 24. apríla 1916 musel ani nie osemnásťročný Ján Nošík z Lysej pod Makytou¹ na slovensko-českom pohraničí nastúpiť do armády, aby sa pripojil k miliónom ďalších vojakov, ktorí bojovali na frontoch dovtedy najväčšieho konfliktu v dejinách ľudstva. Postupne prešiel výcvikom a krvavými bojmi na rumunskom, talianskom a západnom fronte. Napriek obrovským ľudským stratám a tragédiám okolo neho sa mu akoby zázrakom podarilo prežiť bez vážneho zranenia až do 14. decembra 1918, keď sa z vojny vrátil domov. Práve týmito dátumami je ohraničený denník, do ktorého si priebežne zapisoval svoje zážitky a ktoré neskôr spísal strojopisom. Vďaka tomu sa nám po viac ako 103 rokoch „otvára“ až naturalistický obraz vojnového konfliktu v Európe prebiehajúceho medzi rokmi 1914 – 1918, počas ktorého trpeli milióny jej obyvateľov a v rovnakých číslkách možno hovoriť o množstve obetí.² Na konci 1. svetovej vojny zanikli stáročné monarchie a na ich troskách vznikli nové štáty, medzi nimi i Česko-Slovensko. O jeho vzniku sa Ján Nošík – pisateľ nasledujúcich riadkov, dozvedel niekedy na prelome novembra a decembra 1918. Následne sa do bojov už nezapojil a po návrate domov sa oženil, narodili sa mu dve deti a pracoval v rodnej obci ako mlynár. Tragicky zahynul 8. augusta 1972 na následky vnútorného krvácania potom, ako spadol zo strechy domu. Vojnový denník Jána Nošíka bol prepísaný podľa dostupného originálu slovami autora: „...tak ako sa skutočne všetko odohralo i s uvedením skutočných mien.“ Niektoré slová sme v malej miere upravili podľa súčasných pravidiel spisovného jazyka, iné sme nechali v pôvodnom znení, z dôvodu zachovania čo najautentickejšej podoby originálneho textu. Doplňili sme poznámky približujúce súčasnému čitateľovi lokality, kde sa Ján Nošík vyskytoval, a vysvetlivky niektorých zastaralých a slangových výrazov.

NOŠÍK, Ján: DENNÍK vojaka z 1. svetovej vojny.³

ROK 1916

Narukovanie: Dňa 24. apríla 1916 bol som odvedený na vojenskú službu ako malý chlapec, mal som práve 17 rokov a 8 mesiacov. 29. mája t. r. som narukoval do Trenčína k doplňovaciemu veliteľstvu, odkiaľ som bol zadelený

¹ Narodený 28. decembra 1898 v obci Lysá pod Makytou, vtedy nazývaná aj Fehérhalom.

² Viac o období rokov 1914 – 1918 v Púchovskom okrese, kde leží aj rodná obec J. Nošíka, pozri: MAKYNA, Pavol. Púchov roku 1918 a oslavy Dňa slobody v okrese do roku 1938. In: LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (eds.): *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy*. Martin : Matica slovenská, 2020, s. 114-135. Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy.

³ Archív autora, Denník vojaka z 1. svetovej vojny – napísal Ján Nošík, 35 s. Za poskytnutie denníka ďakujem Petre Pobežalovej z Púchova a rodine J. Nošíka.

ešte v ten istý deň do Nových Zámkov⁴ k 4. delostr. pluku. Tam sme ešte boli ubytovaní v Komárňanskej ulici v jednej pustej budove. Bola tam 1.-3. čata, mňa dali k 1. čate. Ako poddôstojník našej čaty bol Slovák menom Záhradník Ondrej – čatár. V čate poddôstojníkov u druhej robil Maďar Róbf Frant. a v tretej tiež Maďar Füury Julius. Slobodníci vo všetkých troch čatách boli Maďari a to: Fekete Pavel, Bekö Ján, Németh Jozef. Veliteľ náhradnej batérie 4 bol kapitán Penc Rudolf, npor.⁵ Küngl Frant. a službu vedúci Pollák Oskar rotm.⁶

Začiatok vojenskej služby: Z baraku Komárňanskej ul. po troch týždňoch rozdelili nás na polovice, z dolných žúp na dovolenku a my z horných žúp na poľné práce a až o mesiac nám sľúbili dovolenku. Tak nás poslali kosiť štátne lúky a pasienky do Veľkej Mane⁷ (Tekovská župa). Bolo nás všetkých 40. Kosili sme len v krátkych spodkoch oblečení po členky vo vode stojac. Seno plávalo po vode, množstvo pijavíc nás otravovalo až hrúza. Čiastočne som vyšpekuloval ako sa uliať z kosenia, a to tým spôsobom, že mnohí chlapi nevedeli vôbec nakúvať kosu (boli to remeselníci, ktorí ani kosu v ruke nemali), a tým som pod agátom nakúval kosy. Kosenie pokračovalo ďalej, napriek tomu nastali ďalšie dažde. Po lúkach sa miestami až po pás chodilo vo vode, niektorému sa prilepila pijavica, až tak vyskočil. A tu sme strávili 8 dní do 28. júna. Ďalej sa ozaj robiť nedalo, ušli sme a odmietli kosiť v tejto situácii. Pridelili nás k súkromníkovi na majer, do žatevných prác. Mináž⁸ sme mali z kasární, len olovrant nám dával veľkostatkár, a to chleba s cibuľou. Povadili sme sa s ním, že za takú namáhavú prácu nedá nám poriadne jesť, tak nám začal dávať každému ku chlebu 1 korunu. Boli sme tu od 30. júna do 20. júla.

Prvá dovolenka: Dostali sme sľúbenú dovolenku na 4 týždne. Doma som sa cítil znamenite po prestálej ťažkej práci. Ešte dobre, že som si neuvedomoval ako bude ďalej a užíval som voľných dní ako som najlepšie vedel i keď smutno bolo v dedine. Z každého domu niekto chýbal i dvaja-traja, všetko narukované.

Po dovolenke: 21. augusta som sa vrátil k svojej čate. Stále sme čakali, čo s nami. Pri obsluhu diel to nebolo tak najhoršie, až naraz bol výber do poddôstojníckej školy. Naš čatár mňa vymenoval do nej, ale kamaráti ma odhovorili v poslednej chvíli, že načo si hlavu lámať a mať nejaké starosti, keď na fronte je lepšie byť obyčajným vojakom. Poslúchol som ich, čo som neskôr oľutoval. Dva týždne sa nič nové nedialo, až zas bol výber ku koňom. Mne sa

⁴ V čase 1. svetovej vojny aj Érsek Újvár.

⁵ Nadporučík.

⁶ Rotmajster.

⁷ V roku 1962 bola Malá Maňa s Veľkou Maňou zlúčená do jednej obce Maňa. Veľká Maňa sa v čase 1. svetovej vojny volala aj Nagymánya.

⁸ Zastaralo i menáž – spoločná vojenská strava.

ani nesnívalo, že by som sa mal hlásiť, ale zas moji kamaráti, aby sme boli všetci spolu, sa prihlásime. Moji priatelia boli: Piško Emil z Púchova⁹, Drienik Jozef z Lúka¹⁰ a Filuš Tomáš z Pov. Bystrice¹¹. Tak nás bolo vybratých 50. Vzali nás do maštali a prideliť kone na opatrovanie. Ale nám plán nevyšiel, ja som bol pridelený s Filušom do 4. maštali, Drienik do druhej a Piško do tretej, a tak nás rozdelili.

Od dela do maštale: Nastal pre nás nový poriadok. Ráno vstávať o hodinu skôr, teda o 4. hod. vyčistiť maštal, kone slamou orajbovať, obrok¹² koňom doniesť a dočkať, kým neboli nakrmené, až potom ísť na kávu – žbrndu. Sotva sme stačili vypiť, už sedlať kone. Bola to skúška pre každého. Bez vidieľ len rukami odhadzovať hnoj, protivila sa mi táto robota s koňmi a k tomu to strašné sekírovanie. Za 14 dní som ako-tak navykol. Ráno teda hneď do rajtovne až do 12. hod. Potom zas kone orajbovať, a tak to šlo každý deň. Napríklad kamarát Piško bol tak od sedla „orajtovaný“, že mu krv tiekla až cez nohavice a na maródke ho doktor neuznal a povedal mu: „*Na sedle sa vám to stalo, tam sa to i zahojí.*“ Ale on od veľkej bolesti nemohol si ani sadnúť na koňa, tak sa skryl do záchodu, keď sme šli do rajtovne. Ale zháňal sa po ňom rotm. Pavlovič a našiel ho skrytého v záchode.

Trestanie: Nešťastného Pišku dal Pavlovič vyviazať do maštale ku stĺpu na 2 hodiny. Úplne omdlieval. Vtedy ho sanitár povolil, nalial mu na hlavu vedro studenej vody a keď prišiel k sebe, nanovo ho vytiahol a pri zamdľovaní zas obliaľ, a tak to trvalo celé dve hodiny.

Pochvala: Rotm. Pavlovič prišiel raz za nami do „rajčule“¹³ kde sme cvičili na koňoch, vzal notes a zapisoval kto ako cvičí. Vybral z celkového počtu 50 vojakov 16 a medzi nimi i mňa. Sme sa zľakli, že nám dá ceduľku do magazínu pre šaty a na front. Ale nestalo sa. Prevzal sám nad nami velenie a šesťnásti sme chodili cvičiť všelijaké kúsky na koňoch ako napr. „nožnice“ a pod., potom prekážky preskakovať. Neobstáli piati, ostalo nás 11. To trvalo štyri dni ustavične ráno od 7. hod. do 13. hod., na obed. Každé dve hodiny nám vymenili nové kone a stále cvičiť a cvičiť. Piaty deň prevzal velenie nad nami nadp.¹⁴ Veselák, prísny ale dobrý. Hovoril nám: „*Chlapci keď ma budete poslúchať za tieto dva dni, na tretí deň bude prehliadka – príde generál – kádrový veliteľ a ktorý obstoíte nepôjdete skoro na front.*“ Počas jeho velenia zas dvaja neobstáli, ostalo nás 9 vojakov, ktorí sme pred generálom cvičili.

⁹ V čase 1. svetovej vojny aj Puhó.

¹⁰ V čase 1. svetovej vojny aj Alsórétfalu.

¹¹ Považská Bystrica v čase 1. svetovej vojny aj Vágbesztercze.

¹² Krmivo pre dobytok. Pravdepodobne ovos pre kone.

¹³ Zastaralo jazdiareň.

¹⁴ Nadporučík.

Dostali sme pochvalu a príkaz nás na front neposielať. A tak nás deviatich nechali v zázemí, ostatní šli na front medzi nimi i Piško. Kamaráti Drienik a Filuš vyhli sa odveleniu na front, lebo predtým boli pridelení na poľnohospodárske práce, keď namiesto nich došli do kasárni staršie ročníky, ktorí boli ešte v roku 1915 ranení na ruskom fronte a už po vyliečení z nemocnice ich poslali teraz na front.

Inštruktor: Nás deviatich ubytovali v Slovenskej ulici a boli sme inštruktormi nad novými vojakmi čo prišli. Tu nám bolo zasa na nejaký čas lepšie. A strávili sme tu i Vianoce.

Druhá dovolenka: Na Nový rok dostal som 3-dňovú dovolenku. Nebolo mi veselo ani doma. Už som si dobre uvedomoval, že sa frontu nevyhnem a je len otázkou času, kedy nás odvelia. A tak s obavami som sa vrátil naspäť po plačlivých rozlúčkach doma.

ROK 1917

Príprava na front: Po návrate z domu bol hneď výber do marš-kompánie¹⁵. Najskôr vyberali k poľnej batérii¹⁶, kde som bol i ja vybratý, potom k horskej delostreľbe, ostatných medzi nimi i Drienika i Filuša. Kde som bol ja pridelený nemal som žiadnych známych a bolo mi smutno medzi samými cudzími. Radšej som sa dal preložiť kde boli kamaráti, hoci tu bolo horšie pri malých delách zvaných „čim-boch-boch“, ale už mi bolo jedno, jak mňa smrť minie tak i tu ma obide. Dňa 6. januára sme sa obliekli do nových šiat, ale nakoľko nemali dostatok šiat, mali sme úmysel zatiaľ nejak domov ufujazdiť. Ale útek sa nám nepodaril. Chceli sme si z domu ešte nejaké potraviny vziať, lebo nás biedno chovali. Ubytovaní sme boli mimo kasárni, takže plán bol pripravený.

Útek: A tak všetci traja kamaráti, teda Drienik a Filuš so mnou, vyhli sme sa strážam pod bránou, pred polnocou prichádzal vlak od Budapešti do N. Zámkov, tak už sme boli pripravení, lenže sme museli všelikade obchádzať, aby nás pohotovosť nechytla. Na stanici sme čakali ukrytí medzi plotmi a spomenuli sme si na cestovné lístky. Nechcel nik ísť, tak som šiel ja rovno k oknu a pýtam si lístky, keď ma naraz osloví pán v civile a pýta odo mňa orlaubsien¹⁷. Bol to detektív. Až mi ostalo horko a vyšiel mi pot na čelo. Spamätal som sa a hovorím: „Kamarát má ho vonku, idem ho zavolať“, ale na peróne medzi ľuďmi som sa stratil. On sa však rozbehol, privolať ďalších píšalkou a nastala honba za mnou. Medzitým som však stihol dať vedomosť tým dvom schovaným priateľom konča nádražnej budovy (z jednej strany od železnice boli šopy a sklady a z druhej strany plot vysoký 3 m, pretiahnutý

¹⁵ Skupina vojakov s rozkazom odísť na front.

¹⁶ Vojenská jednotka ľahkého delostrelectva.

¹⁷ Správne „Urlaub sein“ – povolenie na dovolenku.

vrchom pichľavým drôtom, medzi tým ulička, ktorou sme sa dali na útek). Ale už sme boli u konca uličky na konci zastavanej a prenasledovatelia za nami. Nezbyvalo nám, len preliezť plot, dokrvavili sme ruky i nohavice Drienik roztrhnul, ale ticho sme ostali učupení pod plotom. V tme nás nemohli nájsť. O 15 min. prichádza vlak do nádražia. Nemeškajúc, zamiešali sme sa medzi ľuďmi a rovno skočili do vlaku. Za nami v päťách – detektív, chytil Drienika za rameno a pýta sa: „Hova utazig maga?“¹⁸ Drienik na to: „Galantára“. A on: „A dok én néket Galantát. Mars leféle!“¹⁹ Preklad: Kde sa veziete? Na Galantu! Dám ja Tebe Galanty, marš dolu!“ a zhodil ho z vlaku. Vtedy som už ďalej nečakal, skočil som z vlaku a dal sa do behu medzi ľuďmi smerom pod železničné mosty (bolo ich šesť, pod ne viedla cesta na Sihoť, kde bolo vojenské cvičište, Drienik za mnou a za nami prenasledovatelia, až na Sihoť, zasa nám tma pomohla skryť sa medzi vrby pri rieke Nitre, bez toho, že by sme boli jeden o druhom vedeli. Asi po hodine, keď sme už necítili nebezpečie, vyliezol som a pomaly sa vracal naspäť na ubytovňu. Býval som u jedného gazdu. Cestou som hrozne nešťastný, že sa nám nepodaril útek, utešoval som sa tým, že si žiaľ zalejem borovičkou, ktorú som dostal v balíku z domu deň pred týmto. Šetril som si ju, že až pôjdem na front, sa mi zide. Aké bolo však moje sklamanie, idem vybrať fľašku a tá prázdna. Boli 4 hod. ráno. Mal ten gazda prideleného Rusa zajatca a ten mi fľašku vyprázdnil. Keby mi prišiel v ten moment pod ruku istotne ho zaškrťm, aký som bol rozzúrený. Drienik prišiel o 6. hod. spolu sme sa utešovali a ukľudnili. Filušovi sa podarilo dostať sa domov, prešmeknul sa do vlaku medzi ľuďmi a po ňom už nepátrali. Hlavne, že sme boli na slobode! Filuš prišiel za dva dni, skočil i k našim domov, doniesol občerstvenie v balíku.

Odchod na front: 9. januára sme sedali na vlak a šli do Arádu²⁰ cez Budapešť – Cegléd – Szolnok – Segedín – Bekesczábú – Arad. Cesta trvala 5 dní. Potom sme 14 dní boli v Aráde kým sme všetko dofasovali: strelivo, karabíny, telefón. zariadenia atď. V Arad - Gaju²¹ sme sa naložili a odtiaľ pohli vlakom 28. januára na rumunský front. Šli cez Marosz-Vaszárhédy²² - Kerdivasárhély²³ do Maroshévizlu²⁴, kde nás vyložili a ubytovali v jednom deštennom²⁵ baraku si vraj odpočinúť. Bol to za odpočinok, zima s nami len tak lomcovala, ešte ako sme vyšli z Aradu, boli sme preziavnutí a nikde ani trocha tepla. Tu sme si políhali na holú zem, bolo nám do zúfalstva, ledva sme sa rána dočkali. Ráno 5. februára sme šli ďalej pešo do Belyboru - dediny vzdialenej 35 km, dorazili

¹⁸ Správne „Hova utazik maga?“.

¹⁹ Správne „Adok én neked Galantát. Mars, lépj le!“.

²⁰ Po podpísaní Trianonskej zmluvy v roku 1920 súčasť Rumunska.

²¹ Dnes je časť mesta Arád.

²² Správne Maros-Vásárhely – dnes Târgu Mureș v Rumunsko.

²³ Správne Kézdi Vásárhély – dnes Târgu Secuiesc v Rumunsku.

²⁴ Správne Maroshéviz – dnes Toplița v Rumunsku.

²⁵ Z drevených dosiek.

sme na smrť unavení o 22.00 hod. Všetko vyrabované, vypálené, nebolo kde hlavu skloniť. Konečne sme našli pre kone jednu búdu pri rozváľanej chalupe, no žiaľ sa pozerať. Každý skáče od zimy. Snehu vyše metra a neni sa kde zohriať. Nezbyvalo, len ľahnúť do mäkkej periny - snehovej a prečkať do rána. Že nám táto noc bola strašne dlhá netreba hovoriť. Ráno sme dostali trochu čiernej teplej žbrndy zvanej káva a komisár²⁶ a šli ďalej na jeden kopec 850 m výška. Do palebného postavenia. Delá sme museli po kuse rozobrať a povrazmi hore ťahať, lebo kone tam nemohli vystúpiť pre ľady. A s koňmi sme sa vrátili do dediny. Pri dennom svetle sme našli jeden polorozbitý dom, kde sa dalo ako tak bývať. Za 4 dni prišiel rozkaz, aby sme hneď šli s koňmi do prvej línie, všetci mladí. Ostali len starí nad 50 rokov, ktorí ledva nohy vláčili, tí patrili do druhej línie ako muničná kolónia. 10. februára sme boli postavení, predsa len na tom kopci i s koňmi, ktoré sme tam museli dotiahnuť. Bola tam z dosák narýchlo zbitá maštaľ so škárami na štyri prsty bez okien. Čakali sme, kedy nám donesú niečo pod zuby, od hladu a zimy ani sebe podobní. Koňom sme aspoň čečiny nanosili a každý deň medzi ne nové tyče dávať. Chůďatá kone najviac boli živé ohrýzaním dreva - tyčí a čečiny. Konečne na druhý deň doniesli nám jedlo, polievky, mäsa ako prst, večer a ráno trochu čiernej kávy a komisár. Niekedy nám dávali kukuričnej kaše, to bola bitka o ňu. Chlapi sa fackovali, lebo sa ťahali o kotol, kde niečo ostalo a chceli vyškrabovať. Tu sme boli až do 15. marca o tejto psote, bez toho, žeby sa bolo bojovalo, až sme dostali rozkaz, že pôjdeme do iného palebného postavenia. Tu sme zažili hladu, zimy, sekirácia²⁷ najvyššieho stupňa. V tej maštali kone pre hlad a zimu, museli sme dvíhať, aby stáli od zoslabnutia. Rozkazy na nás boli len pucovať a pucovať kone a tak bolo zima, že sa nedal česák v ruke udržať. Vojaci veru nemali vôle denne stále kone drhnúť. I stalo sa, že čatár Gabó a rotm. Kiss hlásili nadpor. Venés Pištovi, že nechceme pucovať kone. Ten dal rozkaz k vizite. Na druhý deň skutočne došlo k prehliadke koní. Ráno ešte po zime a tme, dať sa do pucovania. O 1 hod. na obed mala byť prehliadka. Ja som mal našťastie bieleho koňa, nebol ufúľaný, ale na hnedákoch a čiernych bolo prach vidieť, čo ako ich dreli. Na tú smolu cez obed vonku svietilo slnko a tak vyzerali kone, akoby na ne otruby nasypal. Nadpo. Venes držal hliadku, predomnou išli traja, zúrili a dali ich zapísať. Ja štvrtý, pozrel sa na koňa a hovorí: „*štram chlapec*“ koňa dobrý. *Šak ja vás naučím.*“ Zapísal 14 vojakov. Venes začal rečniť maďarsky, ako vždy všetko velenie v maďarčine sa dialo, len nadávky vedel i po slovensky, len tak hučalo: „*vy svine, hovadá, psohlavci,*“ atď. Každý na poučenie pre začiatok dostane 10 palíc, kto je za písaný. „*Čatár Szabó, menujte ich!*“ Prvý bol vyvolaný Mikuláš Pavol.

²⁶ Chlieb vo vojenskom slangu.

²⁷ Sekyrácia – neustále obťažovanie/otravovanie.

Palicovanie: „Mikuláš, nastúpiť!“ Ide, zohne sa, Vesz kričí: „Nadragodle! Nohavice dolu a tnite dobre, lebo ich vy dostanete rotmaj. Kiss.“ Tak teda udieral poriadne až z lieskovice triesky frčali, chudák sa od bolesti po zemi váľal. Druhý nasleduje Mikla, potom Róll, Šmikala Ján, Bitto Jozef, Ťurge Vincent. Na neho keď prišiel rad, hovorí Veneszovi: „Pán nadpor. Ja som slúžil 3 roky na ruskom fronte, kde som bol ranený a po uzdravení som sa dostal k tomuto pluku. Nikdy som nebol trestaný, prečo pre takú malichernosť mám dostať?“ „Fog meg a pofát! (Drž papuľu!) Kiss pridajte mu ešte päť.“ Dostal chudák 15 palíc. A idú ďalší: Filuš, Balogh, Žuffa, Bezák, Šimala, Drienik, Kocúr a Hornoš Ján. Po výplate Venesz hovorí, že: „To bolo na začiatok, keď sa nepolepšíte, budeme pokračovať na zvýšenie palíc. Rozchod!“ Hnus to bol prvého stupňa, niektorí od bolesti plakali a bedákali, iní kliali. Drienik mi hovorí, že do šesť napočítal, viac nevie koľko ich bolo. Za nejaký čas život zostal znechutený, nikomu nebolo do reči. A prišiel čoraz väčší hlad na nás ... nastal nový poriadok vo fasovaní. Dostávali sme 2 a pol komisára na 5 dní, čo sa zjedlo za dva dni a ďalšie dni veľkí hladoši kradli šetrnejším chlapom a páchateľ sa nezistil. Mne tak zmizli dva komisáre. Nakoniec sa predsa najväčší páchateľ zistil, bol to Vrábek Pavel od Kysúc, udali ho k raportu, dostal za krádež 25 palíc a pokradnutý chlieb vrátiť. Za 14 dní si nemohol sadnúť na zadnú časť tela. Dňa 16. marca sme teda šli do ďalšieho palebného postavenia 5 km naľavo, kde sme už delá doviezli koňmi. S koňmi sme sa potom vrátili do dediny.

Trest – vyviazanie na stromy: Raz sa stalo, čo sme bývali v dedine po zbúraných domoch, že sme si urobili vonku oheň a zohrievali sa, lebo ešte stále bola silná zima. Prišiel mi na um domov, vošiel som do baraku k mojej batožine napísať kartu, keď v tom počujem z vonku strašný krik. Mladý prapor.²⁸ Feidenger sopliak išiel na voze s vojakmi pre fasung. Chlapi pri ohni ho nezbadali, až bol pri nich. Spýtajte sa ich, či nevedia aká je povinnosť vojaka, keď ide dôstojník. Už vedeli, že je zle. Popísal si ich mená a hovorí: Zajtra ráno sa hláste u nadpor. Venesza k raportu. A tak ráno za tmy 12 km museli ísť za Veneszom vo fujavici. Tam svoje dostali. Za 1 hodinu museli byť vyviazaní po stromoch až im prsty na rukách poomrzali. Odtiaľ prišli večer, celý deň bez jedenia a v takej hrúze a hnusnom počasí. Bolo ich tam 6: Trimmel, Roll, Bezák, Balógh, Bitto a Šmikala. Na druhý deň ráno každý si opatril kone, jedine Trimmel nie, jeho kôň zostal opustený. Čatár ho zháňal, našiel ho ležať a s nadávkami mu vylepil facku. Trimmel rozzúrený ešte zo včerajška tak zmlátil čatára, že zostal ležať a zmiznul. Bol to Nemec od Viedne. Išiel na veliteľstvo sa sťažovať. Vyličil trestajúce spôsoby Venesza. Kým sa vrátil, už tu bol rozkaz od veliteľstva Veneszovi, že ak neprestane s takými

²⁸ Práporčík.

trestami, bude degradovaný. Inak sa mu nič nestalo. Ale nám sa poľahčilo. Od toho dňa bol koniec takýmto strašným trestom.

Premiestnenie: Na konci apríla sme dostali rozkaz stiahnuť sa doľava, čo bolo pri Bukovine²⁹ pred Dorna-Vatru³⁰. Tu sme zasa mali palebné postavenie a zdržali sme sa tu dlhší čas, stavali sme zákopy, bunkery, maštal', cestu serpentínovú na jeden veľký vrch. Keď to bolo hotové, prišiel rozkaz, že nastane ofenzíva – Rusi sa chcú prebiť a my sa musíme presťahovať. A tak 2. júla sme išli do Hološárki neďaleko Borseku³¹ bez oddychu v hlade, smäde a horúčave a hneď v noci vytiahnuť delá na vrch, lebo hneď ráno má začať útok. Tento sa ráno neuskutočnil a čakali sme, čo bude ďalej. Asi o 7. hod. večer – bolo až príliš ticho – zrazu sa strhne boj, Rusi zaútočili, granáty len tak hviždia okolo uší. Teraz útočia naši, podarilo sa útok odraziť. Rusi utrpeli ťažké straty, naši pešiáci, ktorí boli prví v útoku. mali straty, z nás však ani jeden nepadol. A už každý deň odohrával sa boj. Nie tak silný ale straty sú. Tu sme boli do 28. júla.

Blížšie k frontu: V Mároshhevízu sme sa naložili do vagónov, viezli sme sa noc a deň do Kézdivášarhely. Vyložili sme sa na pažiť a ráno pešo ďalej do Berecku³², odtiaľ cez vrch do Ojtozu³³, potom Šošmez³⁴. Šli sme 3 dni, cez noc sme nepochodovali, bol odpočinok. Po 80 km sme dali na miesta delá, s koňmi sme šli pre náboje a obrok koňom na stanicu. Útočné postavenie sme stavali medzi Slaniciami³⁵ a Šošmézom dňa 7. augusta. Do 4. hod. sme mali všetko povozené a ráno o 8. hod. začal útok. Bolo nás tam veľa. Nás 4 batérie, Nemcov tri, pred nami pešie pluky nemecké, uhorský pluk 14. a 15. a 7. pluk Ulánov (Poliaci) a iné delostr. pluky. Rumuni boli pred nami na vrchu Zungori, ktorý bol celý rozstrieľaný keď 24 batérií páliť do neho ráno od 8. hod. do šiestej večer radový oheň. Po šiestej večer bola paľba zastavená, dostali sme rozkaz ísť napásť kone. Asi 150 krokov pred delami bola pekná tráva, chudiatka kone už druhý deň nič nedostali ako aj my, keď zrazu sa začnú sypať šrapnele. Každý ostal ako pomätený, mužstvo i kone utekali do hory skryť sa kde kto mohol. I ja som bežal po ceste a guľky len fičali, črepina mi zasiahla líce len okrajom, čo mi zdrela kožu. Zranilo nám 12 koní, z nich 4 sme museli odstreliť. Kamarát Jancek bol zranený – guľka mu preletela cez krk, odviezli ho do nemocnice, po uzdravení bol poslaný za nami, ale vtedy sme už boli na talianskom fronte. Po tomto útoku sme ešte ostali na mieste a ráno sme sa

²⁹ Bukovina je historické územie ležiace medzi r. 1775 – 1918 v rakúskej monarchii, dnes rozdelená medzi Ukrajinu a Rumunsko.

³⁰ Dnes mesto Vatra Dornei v Rumunsku.

³¹ Mesto Borsec v Rumunsku.

³² Dnes dedina Brețcu v Rumunsku.

³³ Správne obec Oituz v Rumunsku.

³⁴ Správne Sósmező, dnes obec Poiana Sărată v Rumunsku.

³⁵ Asi dnešné kúpeľné mestečko Slănic – Moldova v Rumunsku.

pohli na vrch Zungoriu. Cesta, ktorou sme šli, bola posypaná mŕtvolami a ten zápach až nás pridúšalo, nie div, veď už tretí deň ležia v tej horúčave až sú čierni jako hlaveň. Tu vidieť v dekunku³⁶ 6, tam 10, tam sedí jeden, podídem k nemu či nepotrebuje niečo a on mŕtvy. Zamyslím sa nad sebou, či to nečaká dnes – zajtra i na mňa. Idem ďalej cez kopce mŕtvol a tu počujem hlas napravo a to náš nadpor.: „*Nechodte ďalej, tu bude palebné postavenie.*“ Ozaj príjemné miesto. Nuž ale musíme sa pripraviť na to najhoršie.

Silné boje: Všetko ide v čo najväčšej rýchlosti. Kopeme jamy, aby sme mali ako-taký úkryt do kríža, tu sa začne hneď zas streľba. V doline rachotia ručné granáty, guľomety a pušky. O chvíľu dostaneme tel. správu, aby sme útočili, že nás chcú obkolesiť. Boli sme v takom mieste, že sme dostávali z dvoch strán „šúsy“. Boli sme presvedčení, že ani jediní nevyviazne živý. A predsa Pán Boh robil divy, až na malé poranenia sa nám nič nestalo vážneho, ale museli sme v tom bezútešnom prostredí zotrvať do druhého večera. Keď sme sa pohli ďalej, nedalo sa pre mŕtvolky, museli to z pod nôh odpratať, aby kone mohli prejsť s delami. Došli sme na vrch Kozna neďaleko mesta Okni³⁷. Prechádzala celá trupa vyšších dôstojníkov s mapami a potešovali nás: „*Nebojte sa chlapci, už budeme postupovať, len vytlačíme nepriateľa po mesto Okni, tam už sú roviny, budeme sa mať lepšie.*“ Lenže sa zmýlili. Nepriateľské vojská mali také opevnenia na vrchoch, že sa nedali z nich vyhnúť. Tak sme prišli do nového palebného postavenia, delá sme rozložili a vrátili sme sa s koňmi pre náboje na Zungori. Kone len tak plantali nohami od slabosti. Drienikov kôň spadnul, dostal nejaké krče, nechali sme ho tam i s Drienikom v tom množstve mŕtvol. Prosil ma, aby som hneď poslal nadpor. – lebo bez povolenia jeho nesmel sa kôň opustiť a ani odstreliť. Trvalo mi to deň i noc, kým som uprosil nadp., aby sa šiel pozrieť. Zatiaľ som sa staral o Drienika, aby hladom nezahynul. Druhýkrát, keď som mu niesol jesť, nepriateľ ma zbadal a spustil na mňa z guľometu. Našťastie – či Osud – ani jedna do mňa. A to bola predzvesť k útoku. Nemecká pechota útočí na vrch Pravidlo, už sú na polovici vrchu, keď tu Rumuni z vrchu zaútočili (z lepšej pozície). Nemci vidia svoje nerovné žiadajú delostr. odrezanie útoku, keď zrazu ktorási batéria zo zadu začne páliť do Nemcov, nastal zmätok. Nemci cívli natrvalo a mnoho ich padlo. O hodinu neskôr dostali posilu, znovu útočila pechota spoločne i s nami, takže sa im podarilo dobyť cieľa. Ja som odišiel od Drienika, ale už som stretol nadpor. Išiel ho pozrieť. Odstrelil koňa a Drienik sa vrátil so mnou. Bolo to 12. augusta.

³⁶ Úkryt.

³⁷ Asi dnešné mesto Târgu Ocna v Rumunsku.

Prozreteľnosť božia? Na Kozne sme boli už pár dní, od útokov vyčerpaní, dostali sme rozkaz, že si môžeme niektorí odpočinúť. Potom zas ďalší. Odišiel som neďaleko hája, v ktorom sme boli rozložený asi 200 m a ľahol som si do trávy, nachvíľu som zaspal. V tom ako by som bol napomenutý Božou prozreteľnosťou, vstanem rýchle a bežím naspäť. Ešte som dobre nedošiel, počujem hvizdot granátov a jeden presne dopadnul na moje vyležané miesto, až mi mráz chrbtom prebehol. Ostala tam veľká jama. V ten deň ranilo poručíka do nohy a desiatnika Kapela pretrhlo na poly. Keď odnášali por.³⁸ sanitéri, hovorí nadp.: „*Dal bych 10 tis. keby ma takto zranilo, aspoň bych z toho pekla vyšiel.*“ A to sme si všetci priali. Menšie zranenie a preč, preč. Boli sme v takom mieste, ešte ikverové guľky nás navštevovali. Kuchára ranilo do brucha, telefonistu do boku, len sa vyvrátil a bol hotový a ďalších niektorých do nohy.

Hlad sa zväčšuje: Jedli sme trpké plané hrušky, čo sme tu našli na strome. Niektoré noci celé prší a schovať sa neni kde. V noci je pomerne ticho, vo dne strieľame na mesto Okni, spať sme si odvykli pre zimu a najmä hlad. Tak sme tu strávili do 4. septembra. Rumuni boli dobre opevnení pri meste. A 5. septembra sme dostali rozkaz vymeniť Nemcov na druhom vrchu cez Slanicu. Nemci s radosťou odtiaľ šli a dívali sa na nás priveľmi sústrastne, až nám bolo clivo. Postavili sme delá, vrátili sa popásť kone, kopali jamy pre úkryt. Len jedenia žiadneho, pochrúmal som kúsok starého komisára a k tomu trpkú hrušku.

Strašný deň: - najhorší na tomto rumunskom fronte. A to 9. septembra 1917. Ráno sme šli s Drienikom na trávu pre kone už o 4. hod., keď zrazu počujeme hvižďanie granátov, ukryť sme sa nemali kde, len sme ľahli na zem a celých nás zasypalo. Ledva sme sa vyškriabali a leteli sme do palebného postavenia, kone ženieme do hája. Naraz začujeme hučať lietadlá nad nami, kone sa vyplašili a rozutekali, granáty explodujú, šrapnele³⁹ trieskajú, lietadlá bombardujú. V háji sme sa prikvačili tesne k zemi, keby bolo čím, vyhrabeme si jamu. A už začali sa sypať plynové granáty, išlo nás zadusiť. Na šťastie začal vietor smerom na nepriateľa. Ten musel prestať útočiť plynom, aby nepodusil vlastných. Pred našimi delami explodovali granáty, nebolo možné k nim pristúpiť. Ešte dobre, že náš vrch tak ostrý a kratšie časované náboje ostali na vrchu a časované dlhšie padali nižšie nás pod kopec. Asi o 5. hod. jeden granát vrazil blízko mňa do stromu, o ktorý bol uviazaný nadpor. kôň. Odtrhlo mu hlavu a črepina cez neho preletela, hneď bol hotový. Ranilo piatich mužov, sanitéri ich odniesli. Trvalo to až do 9. hod. večer bez prestania. V noci, keď utíchlo, šli sme odrať toho koňa a varili sme mäso až do rána. Neostalo z neho,

³⁸ Poručík.

³⁹ Druh delostreleckého streliva – strelivo prispôbené pre časovanú strelbu a obsahujúce drobné guľôčky, ktoré sa pri roztrhnutí rozprsknú.

len kopytá a vnútornosti. V takomto položení sme boli 4 dni, až na piaty sa boj utíšil. Nadpor. telefonicky volal majora, aby nás presunul, že tu nevydržíme. Odpovedal, že aj čo do jedného padneme, musíme vydržať. Avšak tretí deň prišiel plukovník a dal rozkaz nás presunúť. Tak už na druhý deň - v noci sme šli na vrch Pravidlo. Delá sme postavili a niekoľkí sme šli dolu do Slanice, kde boli ubytovaní Nemci, ukradnúť zemiakov a všeličo iné, lebo oni mali lepšiu mináž. Tu boli boje, ale oveľa menšie, dalo sa tu vydržať. V tomto mieste sme boli do novembra. Ešte 25. septembra. Dostal Drienik dovolenku na 24 dní, za ten čas som chodil pre fasung s kočišom na lanovú dráhu, tým spôsobom nám vrchy posielali fasung. Už sme ani tak nehladovali.

Výskyt červienky: Koncom októbra nastala epidémia červienky, mnoho chlapcov odviezli do nemocnice, mnohí pomreli. Ja som chvalabohu tomu obišiel. Videl som však na kamarátoch aké sú to ťažké bolesti, ako sa zvíjali a stonali od bolesti. Bolo mi tu dosť smutno, kamaráti v nemocnici a najlepší priateľ Drienik na dovolenke. Ale už 20. októbra prišiel Drienik a doniesol mi z domu pakeľ⁴⁰, rád som ho uvidel. Jeden deň som sa stretnul s Medňanským so Streženíc. Skamarátili sme sa a hneď mi bolo veselšie. V týchto dňoch sme videli ako zhorela vojenská nemocnica (predtým to boli kúpele rumunského kráľa zvané Carmen-Silva). Pacienti vyskakovali z okien ale mnoho ich zhorelo.

Vyznamenanie: Dňa 25. októbra dostali sme bronzové metále a válečný kríž za bojové zásluhy (za to peklo, čo sme vystáli pri útočení na mesto Oknu).

Idem na výlet: Raz prišiel poručík od našej batérie a vyzval nás, kto sa chce dobrovoľne prihlásiť na veliteľstvo pre rozkaz do Šošmezö. Ja som sa prihlásil, aby mi myšlienky sa trochu rozptýlili. Na druhý deň zavčas rána som vyšiel, cesta viedla cez veľkú bukovú horu, kde sa ešte sem-tam našiel nejaký zabudnutý mŕtvy z bojov. Na miesto som prišiel o 13. hod., ale do 16.00 hod. som musel čakať. Pochodil som po meste, zohnal 5 komisárov a v určenú hodinu som prišiel na veliteľstvo a dostal potrebné veci. V tom príde des.⁴¹ a hovorí mi: „*Načo by si šiel pešo v noci, budeme posielat' do prvých línii pre Vaše batérie fasung, zvezieš sa i Ty.*“ Za chvíľu už idú vojaci na vozoch s fasungom, na jeden voz som prisadol a šli sme asi 20 min. na stanicu lanovej dráhy. Tam vojaci fasung vykladali do košov, do jedného som si sadol ja a už sa nesiem. Pochvaľoval som si ako fajn, nemusím v noci pešo sa namáhať. V tom lanovka ostala stáť – rozmýšľam prečo asi – som vo výške asi 100 m medzi nebom a zemou, práve sa zotmievalo. Pozrel som dolu, hlava sa mi zatočila, viackrát som sa nedíval pod seba. Trvalo to vyše hodiny, veselo mi

⁴⁰ Zastaralo balíček.

⁴¹ Desiatnik.

nebolo, kým sa dala mašinéria do pohybu. Čas som si krátil uhrýzaním komisáru, len keď ma zima drvila. Konečne som sa dostal hore na stanicu. Ďalej som v noci nešiel, však prídu naši pre fasung vozmi, zveziem sa. Tak sme si urobili ohne, piekli sa zemiaky a noc ubehla. Ráno dovezli nemeckého vojaka raneného, na rýchlu prepravu lanovkou dolu. Naložili ho na k tomu usposobený kôš i s posteľou a tu vidíme v jednom mieste, asi 150 m výške, sa utrhnul stĺp lanovej dráhy, drátami trhlo a všetky koše spadli a vojak rovno zletel na peň. Na mieste bol mŕtvy. Vtedy som si uvedomil aké vozenie je lanovkou. Na miesto som prišiel šťastne. Bola tu novota, došli pešiáci v zálohe doplniť chýbajúce mužstvo, cvičili ručnými granátmi, pričom sa jeden roztrhnul a 13 chlapov bolo na mieste zabitých. Mali slávnostný pohreb, dve kapely hrali, kamaráti si ich náležite uctili.

Ďalšie nešťastie sa stalo: V noci sa chytili horieť sklady vedľajšej batérie s potravinami, ktoré pred pár dňami dovezli, vojaci chceli zachrániť čo sa dalo, skákali do ohňa za konzervami, keď por. Zimaný palicou začal šľahať vojakov, ktorí si zachraňovali jedlo. Jednému prerazil líce, až prišli nemeckí vojaci a dôstojník nášmu por. vynadal do maďarských psov, takže prestal a ukrutne sa jedoval, ľahol si na dosku a hryzol si pery.

Ďalšie premiestnenie: Dňa 2. decembra sme sa sťahovali na nové palebné postavenie cez Ojtoz do Berecku, odtiaľ vlakom do Čik-sent-Martona⁴², tam sme boli dva dni a dve noci ubytovaní po gazdoch. Ja s Drienikom sme boli u takého skupáňa gazdu, dával nám len v šupe uvarené zemiaky, ale v komore mal plno udeného mäsa. V noci sme ustriehli, odrazili bodákom zámok a vzali celú lopatku a k tomu na prídavok vrece zemiakov z pod posteľe, na ktorej spal. Zaniesli sme to pod most, kade sme ráno mali prechádzať. Z dobrej vôle sme to nekradli, veru nás len hlad k tomu dohnal. Ráno sme šli pešo 40 km v takej tuhej zime, že i tie ukradnuté zemiaky nám zamrzli. Ale i také nám pochutnali. Spali sme pod holým nebom, v deke zakrútený, div že sme nezmrzli. Ráno sme šli ďalej Čobánoščsku dolinu na vrch výška 2000 m zvaný Šöoveyeš, tam sme zakúsili. Delá sme nechali v polovici vrchu v palebnom postavení, ktoré mali za cieľ tie končiare nadstreľovať a s koňmi sme šli nazad do Uz-volgyu⁴³ 50 km pešo, čo sme už raz urobili. Tam sme boli v druhej línii, keď prišiel rozkaz od nadpor. aby 5 koní s vojakmi prišlo hore do prvej línie, treba vodu voziť do kuchyne, lebo je ďaleko pod vrchom a tiež telefonistom dovážať stravu. Prihlásili sme sa my traja verní kamaráti (ja, Drienik, Filuš) potom Móc a Mokrý. Bývanie sme mali také, že na baraku bola strecha z jedľových kôr deravá. Mali sme i kachle, čo z toho keď ráno sme sa našli snehom zaviatí. Ráno sme skrehnutí vypili čiernu žbrndu a hybaj rezať drevo

⁴² Správne Csíkszentmárton, dnes obec Sânmartin v Rumunsku.

⁴³ Správne Úzvölgye, dnešné údolie Valea Uzului v Rumunsku. Nachádza sa tu veľký vojenský cintorín obetiam 1. a 2. svetovej vojny s viac ako 1 300 obeťami.

a vynášať dobrý kus cesty z doliny hore. Na vođu sme chodili so súdkami. Zo začiatku len toto bolo našou povinnosťou. Ale prišiel i na nás rad chodiť na strážu. Pri jednej službe som skoro trafil telefonistu - kamaráta Rittera. Bola snehová metelica, tma jak v pytli. Počujem šuchorenie neďaleko, namieril som, len na môj dotaz kto tam, sa ozval – spájal dráty. Chvíľu sme debatovali, len sme mali strašný hlad. A tak prišli ďalšie Vianoce vo vojne. Na štedrý večer sme dostali čaj s rumom, makové rezance a 2 dcl vína! To bolo radosti. Po sviatkoch sa vrátil život do starých koľají i s hladom.

ROK 1918

Tretia dovolenka: 27. januára dostal som konečne dovolenku. Po 13. mesiacoch bol som doma aj s cestami 28 dní. Ani neopisujem ako bolo doma radosti, že vôbec žijem a zdravý, rozprávaniu a dotazovaniu nebolo konca. Tiež som navštívil kamarátových rodičov, známych.

Znova na rumunskom fronte: Po návrate bola zmena, vystriedal nadpor. Venesza nadp. Čič Juraj, tiež Maďar a praporč.⁴⁴ Rutkač, to bol Slovák. Koňa som tiež mal už iného, banoval som za mojím bielym, chudák posiel mi verný druh. S novým koňom som nebol spokojný, mal vši (ktorých sme mali všetci dosť) bol vyziably a slepý. Hneď prvýkrát idem s ním na drevo po svahu zľadovatenom, ešte zadumaný nad domovom, ani som nezbadal ako vysoko som sa serpentínami dostal. Ťahám ho chudáka k sebe, aby nešmykol a on sa len odťahuje čo najďalej. Naraz sa vzoprel, ešte skoro mňa stiahnul, tak som musel ho pustiť. Bol to hrozný pohľad jak sa chudák kotúľa, nezastavil sa až dolu pri baraku celý dolámaný. Čo teraz počať? Rozmýšľam, čo asi sa mi stane za trest. Idem smutný k našim dekunkom, pri delách bol praporc. Povedal som mu, čo sa mi stalo. Strašil ma, že budem potrestaný. Idem do baraku, nebolo mi do reči, kamaráti sa ma vypytovali, kde mám koňa. Choďte sa reku pozrieť pri baraku leží. Aj sa smiali, aj ma ľutovali. Príde nadpor. spytuje sa ma ako to bolo, rozpovedal som mu, mávol rukou a hovorí, čo sa dá robiť – a bolo po súde. Pešiáci mali mäso z koňa, uvarili čo bolo súde. Na tomto mieste sme boli do 3. marca. Teraz sme sa vrátili nazad do Čiksent-királynu⁴⁵, tam sme boli ubytovaní po gazdoch, boli k nám priateľskí a dobre sme sa cítili. Strávili sme tu i Veľkú noc a boli sme tu celkom 4 týždne. Dôstojníci nám spravili radosť - tanečnú zábavu. Bavili sme sa do polnoci pokojne, keď tu príde telefonát, že ihneď ideme preč, bolo po nálade. Za ten čas, čo sme boli v tomto mieste, sme vyfasovali chýbajúce veci, kone, masky, šatstvo atď. Tiež i v mužstve nastali zmeny. Ja som prešiel k obsluhu diel, nakoľko kone sa mi zunovali a bolo treba doplniť stav u obsluhy diel, lebo hodne mužstva chýbalo. Nahovoril som i Drienika. Ja som sa dostal k 1. delu a on k 2. delu, batéria

⁴⁴ Práporčík.

⁴⁵ Správne Csíkszentkirály, dnes obec Sânkraieni v Rumunsku.

pozostávala zo 4 diel. Chodili sme na cvičenie s delami za dedinu, ja som si prebral zamerovanie, či som to ešte nezabudol. Tu sme dostali nové číslo pluku namiesto 4. boli sme 37. Odtiaľto niektorí odišli na dovolenku, medzi nimi i Filuš na 28 dní. Vtedy sme ešte nevedeli, že pôjdeme preč. Z Nových Zámkov prišlo mužstvo v počte 40, medzi nimi i nový prapoc. Szabó, lebo Feitinger nenávidený medzi vojakmi, šiel na školenie do Budapešti. Po veľkej noci sme odchádzali. Dievčence nám ovenčili delá, podávali kytice a plačom sa s nami lúčili, mali nás tam radi, že sme sa čestne chovali k nim. S ťažkým lúčením sme opúšťali Rumunsko a šli ďalej, čo nás čaká? Prišli sme na stanicu pred večerom, v noci sme do vagónov všetko pripravili a na druhý deň cestovali na:

Taliansky front:

Mestá, cez ktoré sme prechádzali: Kolložvár⁴⁶ - Veľký Varaždín⁴⁷ – Segedim⁴⁸ - Zombor⁴⁹ na Zagreb - Laibach⁵⁰ cez alpské tunele do Górice⁵¹. Tu sa objavila pekná rovina Benátska, ale vojnou hodne zničená. Ďalej vlakom cestujeme cez rieku Taglimento⁵² na Udinu⁵³, cez Fonta-Nafredu⁵⁴, Sacile a Pordenone kde sme sa vyložili z vagónov po 8-dňovej ceste. Tu som sa zišiel s krajanom Okrajkom Martinom, dal mi plné kapse suchých sliviek, viac sme sa nevideli až po vojne doma. V Pordenone sme zostali do 3. júna, bolo to prekrásne mestečko, parky krásne, samá vôňa – u nás nevidieť. Sem prišli pre nás nákladné autá, odviezli nám všetkú bagáž⁵⁵, batoh mužstva, delá za autami zapli, len mužstvo a kone šli pešky, ale bez záťaže. Ja som mal v ten čas vred na nohe, čo som hlásil nadpor. Mal zľutovanie a vzal ma s dôstojníkmi do osobných aut, na určený cieľ. Šli sme asi 30 km, cez mesto Viktoriu⁵⁶ do Sant-Pietru⁵⁷, kde v jednom dvore to bolo všetko poskladané. Čakali sme mužstvo kým dôjdu. Zatiaľ sme sa ubytovali. Ja som sa dostal do domu, kde gazdiná s dcérou boli samé a hneď ma ponúkli „palentou“⁵⁸, už som sa trochu vedel za dlhší čas, v Perdenone dosť som naučil od Talianov, nezdá sa mi tá reč ťažká. Tiež mi tieto ženy požičali noviny Coriede-dela-séra⁵⁹ a z tých som sa naučil čítať, učili ma výslovnosti. Ostatní prišli na druhý deň. Odtiaľto bolo počuť už kanonádu až sa zem triasla. Na tretí deň sme šli ďalej asi 7 km do dubovej

⁴⁶ Maďarsky Kolozsvár, dnešné rumunské mestu Cluj (Kluž).

⁴⁷ Maďarsky Nagyvárád, dnešné rumunské mesto Oradea.

⁴⁸ Správne Segedín, maďarsky Szeged.

⁴⁹ Mesto Sombor v dnešnom Srbsku – autonómnej oblasti Vojvodina.

⁵⁰ Dnešné hlavné mesto Slovinska – Ljubljana.

⁵¹ Mesto na dnešných slovinsko-talianskych hraniciach, taliansky Gorizia.

⁵² Správne Tagliamento.

⁵³ Udine – mesto v dnešnom severnom Taliansku.

⁵⁴ Správne Fontanafredda.

⁵⁵ Zastaralo batožina.

⁵⁶ Pravdepodobne dnešné talianske mesto Vittorio Veneto.

⁵⁷ Správne San Pietro.

⁵⁸ Kašovité jedlo, najčastejšie z kukuričnej múky.

⁵⁹ Správne Corriere della Sera je taliansky denník, ktorý vznikol v roku 1876 a vychádza dodnes.

hôrky bližšie k Pijave⁶⁰ a čakali sme na ďalší rozkaz. Na druhý deň pred obedom, mali sme dostať mináž, objavili sa talianske lietadlá. Naši delostrelci strieľali po nich, trosky a črepy padali tam na nás. Jeden črep vletel do kotla, hneď bola v ňom diera a náš obed po zemi. Museli sme koľkokrát utekať sa schovať - prichodí nám zasa ten trpký život. Tu sme boli pod holým nebom, či v suchu, alebo lejaku, ktorých tu bývalo často. Šiatre sme nesmeli stavať skrz lietadlá. Boli sme tu do 9. júna.

Cesta bližšie k bojisku k rieke Piave: Nastúpili sme cestu večer a cez noc sme išli cez Barbisanelo – to bolo pekné mestečko na štvorcovom námestí chodníky kryté klenbami. Už cestou sme boli postohovaní šrapnelami a granátmi. Na miesto sme sa dostali o 4. hod. ráno. Palebné postavenie sme mali pri hlavnej ceste v križovatke, cesty viedli na štyri smery. Dávali sme delá na miesto, keď v tom sa začnú sypať po nás granáty, guľky a šrapnele. Skryli sme sa do vykopaných jám. Keď to utíchlo pokračovali sme v práci ďalej a jamy pre úkryty sme kopali hlbšie. Prišiel večer. Už v tme nám doviezli mináž mizernú, potom sme si políhali do trávy blízko zákop – muničná kolóna nám doviezla na 40 vozoch muníciu, ktorú tam poskladali na hromadu ohromne tempom, aby nedostali výprask, keď na chvíľu bolo ticho. Ticho bolo do rána. Ráno sme dostali rozkaz bedne s nábojmi roztriediť a rovnako pripraviť ku ďalšiemu delu. Boli tam náboje rozličného druhu: šrapnele, ekrazit⁶¹, plynové, značky A, B, C. S odznakom čierny kríž na bedne tie boli najjedovatejšie. Na šťastie celý deň bolo ticho, kľud. Večer čakáme na mináž a zrazu taký lejak, všetci sme do nitky zmokli. Trvalo to dve hodiny a s jedivom nechodili a nechodili. Až o deviatej prišiel rozkaz nechať tam dvoch vojakov na stráž pri delách, tým sa donesie jesť a ostatní si idú pre jedlo do Barbisanéla. Ideme teda premočení, usušiť sa neni kde, kuchyňa bola v jednom roztrepanom dome, pojedli sme a zohrievali sa pri ohni, keď začne treskot a len taký fikt granátov. Dôstojníci boli vopchatí v bunkeri, ani hlavu von nevyťahli. Sme tu v dedine do rána, aspoň sme sa usušili. Ráno obzeráme okolie, dedina, resp. mestečko dostrieľané, zo školy urobená poľná nemocnica. Ešte v ten istý deň bola granátmi rozbitá a mnoho vojakov tam prišlo o život. A zas ostalo ticho. K našej skupinke ako sme stáli, prišiel poručík, že nám poradí, kde si pospíme. Zaviedol nás do jedného domu, po tme sme si políhali na zem a v izbičke ako sme boli oblečení, tesne vedľa seba a zaspali sme do polnoci. Tak od večera do polnoci bol kľud. Lebo zobudíme sa na hvizdot granátu, treskol vedľa mňa do domu. Viac sme nečakali, rozutekali sme sa každý kade ľahšie. Asi šiesti sme utekali dolu ulicou – bola tam škarpá⁶², kde sme sa skrčili a čakali, čo bude ďalej. Nikomu sa nechcelo ani slovo prehovoriť. Tu

⁶⁰ Rieka Piava je dlhá asi 220 km, pramení v Alpách a vlieva sa do Jadranského mora v Benátskom zálive.

⁶¹ Trhavina, zmes dusičnanu amónneho a kyseliny pikrovej, ktorá potrebuje rozbušku.

⁶² Malá priekopa.

sme boli schovaní do 4. hod. ráno. Po celý čas pršalo. Vôkol nás samé výbuchy, tak sa všetko trasie. Niektoré padli blízko nás, hlina sa na nás sype, je nám úzko okolo srdca, ale predsa nás Pán Boh zachránil. Z našej batérie boli traja ťažko ranení a jeden mŕtvy. Ráno bolo zasa ticho. Schádzali sme sa jeden k druhému, každý hovorí o noci, kde a ako ju prežil. Teraz už ani kuchyne nemáme, museli s ňou vrátiť sa nazad.

14. júna 1918: Odpoľudnia, vojsko nastupuje, pechota, delostrelectvo, všetko zaujíma svoje miesta. Stále až do polnoci sa pripravuje ofenzíva. My sme boli v tej dedine až do večer, a keď sme museli ísť ďalej pre mináž. Potom hneď do palebného postavenia. Vojska všade plno, všetko pripravené, čakáme na určenie času – keď sa začne zúrivý boj. Kamaráti sa lúčia jeden s druhým, žiadajú o oznámenie rodinám, keby sa ktorému čosi stalo, nechávajú adresy domov, ktorísi plačú – asi majú tušenie, že sa už skoro rozlúčia so životom. I ja sa lúčim s Drienikom, i ďalšími kamarátmi a už som musel ako mierič ísť k delu, osudná hodina sa blíži.

15. júna 1918: Je pol tretej ráno. Padnul prvý výstrel a potom hneď dva. To bol signál k streľbe. A už sa to začalo sypať. Tisíce diel strieľa rozličnej veľkosti od 8 cm – 30,5 cm. Napravo – naľavo – zo všetkých strán to chrlí, zem sa trasie akoby celý svet horel. Taký hukot, že človek svojho hlasu nerozumie, občas explodujú nepriateľské náboje, ale pre hukot ani ich nepočuť, len hlinu na nás hodilo. Tak silno sa strieľa, že na delách hlavne sú rozžeravené, už o 8. hod. sa na 4. dele od veľkého žiaru hlavneň pokazila, nedalo sa viac z neho strieľať. Streľba trvala nepretržite do 10. hodiny. Až potom bola zastavená paľba, pechota postupovala cez rieku Piavu na druhú stranu. Bol chvíľu oddych, kým prišli kone, potom sme zapriahli a šli k rieke Piave. Boli sme asi 2 km od nej, keď sme stretli koľko zajatcov Talianov, že sme museli z cesty uhnúť, kým neprešli. Zásobení boli dobre. Mali plné chlebníky suchárov a konzerv. Už sme mysleli, že všetci prešli a s kým budeme bojovať? No ukázalo sa neskôršie, že veru ešte dosť ich zostalo.

Ako vypadá z blízka Piava? Prídeme k nej, je to rieka asi 1 km široká, voda ide dvoma stranami, v prostriedku asi 200 m široká sihoť. Mosty pontónové (na člnoch trámy) ide nás mnoho, pod nami sa tieto ponorujú do vody, ktorá špliecha do člnov. V každom člne stojí pionier s vedrom a vylieva vodu. Piava je rieka silno prudká, ideme rýchle, lebo paľba neprestáva, ba zostruje sa. My sme šťastne prešli, ale za nami ešte stále sa valí vojsko nepretržite po mostoch pontónových. O chvíľu sa objavilo talianske lietadlo, zakrúžilo nízko nad mostami a vzdialilo sa.

Bojovali sme na Piave: O 4. hod. popoludní príde celý rad lietadiel asi 15 a roztrepali mosty so všetkým, čo na nich bolo. Tie odišli a hneď tu boli ďalšie

a po mužstve. Strašné! Každý sem-tam behá, hľadá skrýšu, po obidvoch stranách je mužstva a koní a po nich pália z lietadiel. Chaos. Ja som sa vopchal do jedného výmoľu od vody, ale len do pol pása, nohy mi trčali von. Žiadal som si, abych do nich dostal, aspoň by mali do nemocnice. Za chvíľu (snáď sa chcel ku mne schovať) pribehnul des. Lengyel, v tom dostal do hlavy kus šrapnela a padol mi na nohy mŕtvy. Neďaleko mňa na zemi ležal z našej batérie, dostal črep do brucha, mu ho roztrhlo. Už som myslel, že nebude tomu koniec. Trvala tá hrúza od 16. do 20. hodiny večer. Keď to utíchlo, vyšiel som z úkrytu a rozmýšľal, že sa tu nepozbierame dokopy, tak to bolo rozlietané. Napodiv už o hodinu sme mali batérie pohromade, až na mŕtvych a ranených. Zabilo nám našich 9 koní. Bola tma, keď sme sa pohli od Piavy na niekoľko metrov do vrchu Montelo⁶³ serpentínovou cestou, tam bola taká pahorkovitá rovina. Bolo ráno vidieť veľké lány obilia, ale klasy riedko, všetko rozmlátené granátmi. Cesta ako glej, blativá, samá jama, delá každú chvíľu dvíhame z jamy, keď mal niekto voľné bagandže, tak mu v blate ostali. Tak sme šli 3 hodiny celí zmorení. Konečne oddych. Dostali sme: dvaja jednu konzervu a štyria jeden rozmočený chlieb. Poschodili sa dôstojníci a vravia si medzi sebou: „Čo myslíš, koľko sa nás vráti domov? Mám predtuchu, že ani jediný.“ Pekná vyhládka! Boli 4 hod. ráno keď sme prišli na miesto. Naša 1. palebná batéria mala paleb. postavenie pred nevelkým agátovým hájom. 2. batéria bola asi 200 m napravo a tretia pri jednom dome cca 400 m od našej. Delá sme dali na miesto a s koňmi odišli nazad do nížiny. Tu sme ako vo vyhnanstve. Za nami priviesť nemôžu stravu ani pre nás, ani pre kone a tiež muníciu delám. Streliva máme málo, len čo sme sebou priviezli. Nám dali každému hrst suchých sliviek a ½ l rumu! S týmto prídelom – čo je podčiarknuté – sme boli vybavení na celých 8 dní, ktoré sme tam zotrvali. Sme tu vo vyhnanstve, za nami nič doviesť nemôžu, mosty rozbité, akonáhle pionieri nejaký zhotovia, hneď ho lietadlá rozbijú. Ani minútu nie je ticho. Taliani bijú nazad až za Piavu na zálohy, na druhý deň už bližšie k nám, a tak to postupovalo zo dňa na deň. Keď prišli po nás, nemali sme ani jediného náboja. Každý deň nám sľubovali – už privezú. Ale kdeže, ako?

18. júna 1918: Už sme tu 4 dni, pešiaci nemajú streliva, žiadajú pomoc od nás, ale čo keď ani my nemáme náboje do diel. Konečne ide boj až na bodáky. Hovorím raz podvečer Drienikovi: „*Pod', ideme pozrieť talianske dekunky, či by sme niečo nenašli pod zub.*“ Mali sme ukrutný hlad. Prídeme do jedného a tam pár suchárov, ďalej sme našli kuchyňu poľnú a v nej vo vreci trochu ryže, paradajkovú konzervu. V jednom bunkri zas sme našli bielizne, krásne kapesníky s monogramom. Do bielizne sa prezliekli a kapesníky a nejaké iné veci sme zabalili, že ak sa náhodou domov dostaneme – na pamiatku.

⁶³ Správne Montello – vrch v tvare fazule široký 5 km a dlhý 13 km, vysoký 371 m od nivy rieky Piava, ktorá ho obteká zo severu a severovýchodu, teda na pravom brehu.

Vychádzame z dekunku o niekoľko krokov ďalej, začali takú delostreleckú paľbu Taliani, až sa zem trasie. Vrátili sme sa späť do dekunku a trvalo to asi hodinu. Až potom sme sa mohli vrátiť na naše pôsobisko. Boli sme často celí premočení. Často pršovalo. Našli sme s Drienikom plechovú platňu a dali sme ju na štít koliby, aby na nás tak nezatekalo. Dlho sme sa netešili, granát vletel do agátu, ten sa vyvalil a strhol našu plotňu a zasypalo nám kolibu. Vyťahujeme sa z nej a spytujeme sa: „Nič Ti nie je?“, jeden druhého. Granáty nám rozbili i delá, ale mužstvo pri nich nebolo, keďže sme nemali streľiva, chlapi boli ukrytí v takej kotline na briežku.

20. júna 1918: Šiesty deň ráno prišiel náš major s ďalšími neznámymi dôstojníkmi a hovoria: „*Niet inej pomoci, musíme použiť talianske delá, do tých tu nechali náboje.*“ Boli štyri, chlapi ponosili náboje z kaverny⁶⁴ ku každému delu, bolo ich jak špalkov. Dôstojníci nás poučili s nima narábať, nakoľko mali iný spôsob ako naše delá. Ja som mal za úlohu časovanie nábojov. To bolo zostavené praktickejšie ako naše. V špici náboja bol medený kotúč veľkosti stredného gombíka, to bolo upevnené na šrubku, ktorým sa to regulovalo. Delá boli 12 cm kalibru. Keď bolo všetko hotové, pripravené k paľbe dôstojníci odišli a pri nás zostal len praporč. Ruttkay. O 8. hod. večer mala začať paľba. Tento deň vrátil sa z dovolenky (odišiel ešte z rumunského frontu) v noci cez pontónový most – ktorý ráno zas bol rozbitý. Nadávali sme mu – volá sa Szabó Michal, načo sa vrátil, v tomto chaose nik o ňom nevie. Zrejme to bol jeho osud. Na druhý deň okolo 4. hod. črep zo šrapnela mu vytrhla celý bok aj s vnútornosťami.

Bojujeme s talianskymi delami: Večer sme začali strieľať z tal. diel, trvala paľba celú noc až ráno do 8. hod., kedy sme už zas nemali nábojov. Po skončení poslal prapor. Drienika s hlásením na veliteľstvo. Doniesli ťažko ranených telefonistov. Okolo 10. hodiny začína boj na život a smrť.

21. júna 1918: Taliani bijú po celom vidieku až sa zem chveje. Naša 3. batéria je rozbitá, ani jeden chlap neostal. Nad hlavou a kolo uší samé hvižďanie, na všetky strany výbuchy. V povetrí len tak sa to všetko mieša dohromady. Napravo chodníkom idú splašení vojaci. V tom počujem vo vzduchu hučanie, bol to ekrazitový granát, dopadol na tých vojakov, ani jeden neostal, pomiešali sa ich telá s hlinou, ktorá bola vyhodená až do 50 m výšky na okruh do 100 m. Zostalo až tma. Na nás sa sype hlina jak krupobitie. O chvíľu počujeme ďalší hukot, každý sa chveje strachom. Ten dopadol tiež v tej diaľke ako prvý, len viac doprava a potom ešte dva v tom smere. Cieľ mali dobrý, práve do vzdialenosti, kde sme boli v postavení, len s tým, že padli v pravú stranu. Zachránila nás Božská moc, nebo by z nás ani jeden ostal živý. Ja som si ľahol

⁶⁴ Dutina v zemi alebo skale.

pod tú plotňu, zrak upieral k výšinám odkiaľ by mi pomoc prišla. V tom akoby sa mi bolo ozvalo: „*Vzývaj mňa v deň súdenia, vytrhnem Ťa a budeš ma oslavovať!*“ A so žalmistom, ktorý oslavuje Pána Boha všemohúceho „*Keby sa mi dostalo ísť cez údolie stínu smrti, nebudem sa báť zlého, lebo Ty so mnou si.*“ Upokojil som sa a necítil som žiadny strach. Díval som sa ako to všade hučí, stonanie, krik. Naši chlapi sú prilepení k zemi na úbočí, keď v tom príde odkiaľsi praporč. Szabó (ako zásobovací dôstojník, lenže teraz nemal čím zásobovať) a nervami bol úplne vedľa. Behal sem-tam, hľadal kde by sa ukryl. Nadpor. Čič bol človek rozumný, smelý a veľmi hrešil, že čo má chlapov povzbudzovať, je celý posr... Mal snáď tušenie, lebo ešte v ten deň ho zabil šrapnel, bolo po ďalšom dôstojníkovi našom. V takom položení sme boli celý deň. Ja som ostal s Čičom sa prechádzať. Večer streľba ustala, už len ojedinele výbuchy aj noc bola dosť pokojná.

Sme tu už ôsmy deň za Piavou: Až do dnes nás dôstojníci uisťovali, že príde posila, ale dnes prišli plukovník s ďalším štábom dôstojníkov s tým, že musíme ustupovať. Myslíme si, kde? Cez rieku nie sú mosty, rieka prudká a hlboká, kade? Po poludní nám dal rozkaz nadpor., aby sme vytiahli jediné dve delá s palebného postavenia a pripravili na odchod, i koní len pár ostalo. Mužstva hodne chybovalo. Dostali sme sa pod Montelo k rieke a schádzajú sa aj ďalšie roztrepané batérie a pechota – pochodujeme späť. Boli sme už pri rieke, keď nejaký blázon hlási majorovi, že sme tam zabudli muníciu (skutočne tam niekde ostalo 52 bedien, v každej bedne 3 ks samé granáty). Major dal rozkaz, že musíme ísť nazad vystrieľať tú muníciu a tým budeme udržiavať front. Aký sme mali vtedy pocit a náladu, to sa nedá ani opísať. Ale rozkaz je rozkaz – musí sa plniť. Tak sme späť hore na vrchu, prešli sme asi 1 km, dali na miesto delá, munícia šla za nami. S koňmi odišli a kopali zákopy, aby bol úkryt aspoň pred šrapnelmi. Občas sa ozvú aj Taliani a pošlú nám pozdrav granátmi. Je horúci sparný deň, mužstvo má smäd, na vodu sa žiadnemu nechce ísť pre strach, že ho tam zabije. Ja som sa odvážil, vzal som vedrá a nabral vody na rieke, ktorá bola mútna ako biela káva a smrdela ekrazitom. No do smädu musela byť i taká dobrá. Na spiatočnej ceste zišiel som náhodou s krajanom Plevákom Vinckom, požalovali sme sa jeden druhému a viac sme sa nevideli až doma. Prišiel som späť s vodou, keď sa chýlilo k večeru, pozerám Drienika a nikde ho niet. Na zotmení dostávame rozkaz k paľbe. Pechota pochoduje vedľa nás do prednej línie. Do rána piatej sme vystrieľali všetku muníciu, potom sme šli nazad, za celú noc sa nazhromažďovalo plno vojska, pri rieke, na úbočí Montela samé vojsko – všetko to postupuje pomaly na sihoť. Hýbeme sa slepačím krokom, behom troch hodín sme nepostúpili ani 200 metrov. Doteraz bolo aspoň ticho, ale už zas začínajú Taliani so streľbou a my sme najvyššie, tesne nad hlavami nám frčia strely, len sa prikrčame k zemi. Pri rieke dolu už vyvrchoľuje zkáza. Keď som to videl, vytratil som sa a odbočil

stranou, šiel som dobrý kúsok, keď som natrafil na polozborenú skrýšu s úmyslom, že sa schovám a dočkám až prídu Taliani a dám sa zajať. Ale pre úžasný smrad zabitých ľudí a koní, keďže sú horúčavy, nebolo mi možné tam vydržať, musel som dobehnúť našich. Konečne sa kýveme rýchlejšie, karavána vojska ide serpentínou dolu k rieke. Od Montela cez menšiu polovicu rieky je most opravený, prešli sme po ňom a dostali sa na sihoť. Tlačíme sa ďalej, tu je druhá polovica rieky a mnoho širšia ako prvá, po ktorej sme prešli a mosta žiadneho.

Ústup cez rieku Piavu: Vojaci hádžu do vody pušky aj guľomety s poznámkou na čo im je záťaž, keby mohli nejako sami sa dostať z rieky. Sú tu donesení aj ťažko ranení na nosítkach a je ich mnoho, bedákajú. A predsa sa objavili 4 pontóny. Pokúsili sa na druhej strane uviazať lano o agát a na našej strane držia vojaci a po tomto lane začali prechádzať držiac sa rukami. Prešli ťažko k prostriedku rieky vysilení a čľup do vody. Už sa nesú kričiac o ratu! Len máloktorým sa takto podarilo prejsť na druhú stranu. Pontón je čln maximálne pre 15 ľudí a trepe sa ich tu aj 30, pionieri im musia kolbou pušky udierať do ruky, tak sa silou držia pontónu, že ten sa nemôže hnúť. Keď prejde pontón na druhú stranu, je zanesený dolu vodou niekoľko metrov, tam ho ťahajú vojaci lanom. Rozličným spôsobom sa snažia vojaci dostať na druhú stranu, niektorí prešli na koňoch, napr. jeden menom Ďurička z Blatnice na prostriedku rieky bol prudkým tokom vody z koňa zhodený. Nestratil však duchapritomnosť, chytil sa koňovi za chvost a ten ho vyvliekol na druhý breh. Ale nech si nik nemyslí, že tento náš prechod bol v kľude! Taliani neustále ostreľovali, granáty len tak fičali, mužstvo i kone lietajú po síhote zjašene kde sa dá skryť pred smrťou? „Kamaráti, ratujte nás!“, volajú ranení vojaci, ktorí sa nemôžu hnúť. Ale tu neplatí rozkaz na velenie. Každý sa ratuj človeče ako môžeš!! Uvažujem ako sa dostať na druhú stranu, keď pontónom je vylúčené. Ale jak inak? Dohodli sme sa s des. Arnocim, a ešte s jedným vojakom, že musíme spolu držať a dohodnúť sa, aby jeden opatroval ruksaky a dvaja skočia k pontónu a nechajú miesto medzi sebou. Rád by som bol, aby mi ostal ruksak, kde som mal nejaké veci z tal. bunkeru domov na pamiatku. Dotlačil som sa k vode, ja skáčem prvý, za mnou Arnoci a tretí bude ponášať naše veci keď budeme ťahať pontón podľa rieky. Ako sme sa dohovorili, tak sme i spravili. Dotlačili sme sa k vode, pontón už ide z druhej strany – keď bol asi 8 m od brehu, skočil som prvý do vody, ale na tri kroky od brehu už bol som po pás vo vode. Lano mi pionier hodil, ktoré som uchopil, hneď sa pripojilo koľko ďalších a ťahali. Podarilo sa nám všetkým trom dostať sa do člna. Batožinu sme hodili na dno člna. Napchalo sa nás plno, ale už sme šťastne odrazili. Vpredu pionier s veslom stál, za ním čatár – tiež pionier s lanom, ktoré mal pripravené pre druhú stranu na ťahanie von. Keď sme v polovici rieky, počujeme hvízdanie granátov a jeden tesne vyše nás do vody a v tej vterine sme boli prevrátení. Plasknul som sebou na vode, šťastie, že som vedel

plávať, ťahám sa ku kraju, ale zaneslo ma najmenej 150 m dolu kým som sa dostal k brehu. Ale na moju hrúzu breh bol vysoký jak stena, boli však v brehu agáty, ktorých konáre viseli až dole do vody. Zachytil som sa konára a oddychnul. Ale teraz ako hore? Na šťastie zazreli ma vojaci a pribehli ma vytiahnuť. Zdalo sa mi, že so mňa spadla ťarcha celej prežitej hrúzy. Spomenul som si na nový ruksak a v ňom moje pekné veci. No, čo po ňom, i tak dobre, že som ho nemal na sebe. Naš čln sa dostal na druhý breh, ale málokto sa z neho zachránil. Arnociho tiež vyhodilo do vody, plával ešte nižšie mňa, tam ho z brehu vytiahli vojaci. Mnohých zavliekol prúd vody naspäť na Sihot.

24. júna 1918: Tri hodiny odpoľudnia keď som prešiel Piavu nazad. Navždy pamätný deň. V tejto ofenzíve 8-9-dňovej pri postupe a ústupe zahynulo vyše 250 000⁶⁵ (dvestopäťdesiat tisíc) nášho vojska, čo bolo úradne uverejnené. Čo sme zažili a čo sa tu dialo, bolo hrozné! Mnohí si dobrovoľne zdravie ničili, len aby sa odtiaľto dostali preč. Strieľali si do rúk, nôh a užívali kdeaké jedy. Tieto útrapy nepochopí len ten, kto v podobnej situácii bol.⁶⁶ Naša batéria pozostávala z 250 vojakov plus 15, ktorí boli na dovolenke a len 17 mužov sa nás vrátilo zdravých z Piavy! Ostatné mužstvo zabité a potopené. Česť ich pamiatke!

Cesta späť od Piavy: Z našich vojakov, ktorým sa nepodarilo dostať sa do Talianska a pripojiť sa tam k našim legionárom, a ktorých ostala hŕstka, pomaly sme sa vracali späť. To som medzi nimi aj ja. Zajedol som si trochu moruší a dal si na cestu, ktorá bola ťažká, topánky rozbité rozmočené, urážal ma každý kamienok. Išlo nákladné auto smerom na Barbisanelu a vzal ma šofér, prišiel som k druhému rajonu a Drienik tam. Od radosti sme sa vyobímali a vybozkávali, lebo sme o sebe dlhší čas nevedeli. Tu som vyfasoval všetko, čo mi chýbalo, ešte aj bielizeň a šaty, boli k nám z prvého rajonu prichodiacim úslužný, vedeli, čo sme zažili. Na druhý deň prišli po nás nákladné autá a viezli nás cca 70 km do Brugnera. Boli sme tu ubytovaní u civilov, lebo mnoho bolo domov poškodených. Odtiaľto som odišiel na 26-dňovú dovolenku.

14. augusta 1918 – Po návrate z dovolenky: ktorú som nastúpil 18. júla čakalo ma prekvapenie. Dostal som povýšenie na svobodníka a strieborný odznak za zásluhy a chrabrosť v boji. Za ten čas, čo som bol doma, sa ponavracali z dovoleniek ostatní chlapi. Tí to vyhrali, počas strašnej ofenzívy boli na dovolenke. Prišiel transport od náhradného pluku v počte 150 mužov doplniť náš stav, tiež delá, kone a všetko, čo chýbalo. Keď som sa vrátil, našiel som

⁶⁵ Uvedené číslo je značne nadsadené, ale oficiálne počty obetí ofenzívy pri Piave v dňoch 15.-24. júla 1918 sa veľmi líšia. Napr. TUCKER, C. Spencer: World War I.: Encyclopedia, Vol. I. Santa Barbara : ABC-CLIO, 2005, s. 919 uvádza 11 643 mŕtvych, 80 852 zranených a 25 547 zajatých na strane rakúsko-uhorskej armády.

⁶⁶ Správne: Tieto útrapy pochopí len ten, kto v podobnej situácii bol.

skoro samých neznámych. Jediný Kubaš z Lazov p. Mak.⁶⁷ bol trocha známy. Niektorí z nich ešte neboli na fronte. Dostali sme tiež nového veliteľa batérie menom Kazincy, Čič nadpor. odišiel na dovolenku.

26. augusta 1918: Dostali sme rozkaz, že pôjdeme na front. Prišli pre nás nákladné autá, šli sme cez Orsago, Gjarina do Santa-Lucie⁶⁸. Tu sme poskladali všetko z áut a čakali až ostatní k nám dôjdu. Čakali sme na nich deň. Potom sme sa rozdelili na dve polovice a šli do palebného postavenia. Ja som bol zadelený u tretieho dela, žiadali si od kapt.⁶⁹ Arnocy, keď sme sa v rieke Piave tak skamarátili, aby sme boli naďalej spolu. Šli sme k palebnému postaveniu na mestečko Conegliano⁷⁰ od Piavy asi 2 km. Tam bol 3-metrový násyp od rieky, pri ktorom mali zákopy pešiaci. Neďaleko jedného domu sme mali palebné postavenie, ktoré bol celý rozstrieľaný. Jediná naša skrýša pred guľkami bol bunker. Bunker – diera asi 120 cm vysoká a 1 m široká vyložená drevom do šikmej hĺbky, v spodu bola voda vyše ½ m. Taliani bijú do nás nepravidelne 3 x denne a to 30-40 x šrapnele a granáty, trpíme, že niektorí padne znova na nás pri dele, ujdeme sa skryť do bunkera. V noci nemáme ani chvíľu spokojnú. Striedame sa s Talianmi. Keď oni bijú, my sa skryjeme a keď ostanú oni ticho, ideme my na nich strieľať. Mináč dostávame vždy o polnoci a to všetko naraz: raňajky, obed aj večeru, vo dne nemôžu voziť pre lietadlá, všetko vozia v noci. Obyčajne pri jedení nás navštívia Taliani pozdravmi guľometov a diel, utekáme do bunkera, niektorým vypadne šálka z ruky od strachu. V bunkeri žijú aj potkany. V takomto položení trávime dni i noci, Taliani osvecujú v noci a keď niečo zbadajú, bijú až hrúza! Od obsluhy bez rozdielu hodnosti každý deň iný musí ísť k prvému oddielu k stotníkovi pre rozkazy, raz prišiel i na mňa rad. Išiel som hneď ráno úžľabinou asi 1 a ½ km. Všetko cestou vidím rozmlátené. Privítal ma Drienik, žaluje sa ako sa majú zle. Akoby sme to mali my lepšie. Podal som hlásenie stotníkovi, on mi hovorí, že práve sa vrátil prap. Feitinger a pôjde so mnou. To ma veru nepotešilo, lebo mužstvo a ani ja sme ho nemali radi, ešte keď bol s nami na rumunskom fronte veľmi nás buzeroval. Napr. keď mal niektorý gombík odtrhnutý už bolo zle. Ja som osobne s ním výstup nemal, len nerád som sa díval ako s inými vystrája. Teraz sa vracal z kurzu, niečo vyšvindloval a uhnul tak boju. Cestou som mu vyprával, čo sme všetko zažili, ale veľmi zvedavý na všetko hneď ostával stáť a vypytoval sa. Hovorím mu, ponáhľajme sa, lebo môžeme vyfasovať od Talianov pár guliek. Ideme kúsok cesty, keď uvidel veľké pekné hrozná. Posiela ma pre ne. Mne sa moc nechcelo, lepšie by bolo keby sa ponáhľali na miesto, lebo sa blíži hodina keď Taliani posielajú pozdravenie. Ani by som nebol ho poslúchol, len si myslím, sám sa sem trepeme na to

⁶⁷ Lazy pod Makytou, v čase 1. svetovej vojny tiež Laáz.

⁶⁸ Pravdepodobne dnes Santa Lucia di Piave.

⁶⁹ Kapitán.

⁷⁰ Správne Conegliano.

hrozno a treba sa nám ponáhľať. Tak idem pre hrozno a on si sadol na kameň, že ma počká. Ja však zo strachu a s vedomím, že prichádza poludnie, kedy sa hlásia Taliani, išiel som sa skryť do neďalekého bunkera. Boli v ňom skrytí guľometčici v zálohe. Prichádzam k nemu a už počujem začať hvižďanie guľiek, skočil som do krytu. O hodinu už bolo zasa ticho. Išiel som z krytu najesť sa hrozien, nabral som do helmice pre praporč. a idem späť rozmýšľajúc, kde ma čaká. Ležal v jarku, celý sa trasie. Pýtam sa ho či nie je ranený. Že vraj nie, nemôže vstať. Zdvihol som a milý chlapík mal plné gate. Že v živote nemal toľko strachu ako teraz (Mal byť na Piave a nie sedieť v tichu niekde v kurze – bol by videl). Prišli sme na miesto, vojaci ktorí ho poznali, sa zmračili. Ja som odovzdal rozkaz Rutkaymu a on sa hlásil k príchodu. Keď som prišiel s ním bol kľud, vojaci polihovali až do predvečeria. Navečer sa strhol rámus, zas lietajú šrapnele a guľky, prapor. prvý letí do bunkera nevediac, že je tam voda, ostatní skáču za ním, je nás tam ako myši a vzduchu málo. Zdá sa, že sa podusíme, lebo dve hodiny ten mrváš trval. Keď sme vyliezli bolo 10 hod. v noci a jedenia nevezú. Konečne! Zarachotí voz s minážou, každý sa ponáhľa so šálkou v ruke, keď v tom znova začne paľba od Talianov, jedného ranili do ruky. Všetko letí naspäť do diery i chlapi do kuchyne. To je už na nevydržanie takýto život. Denno-denne sa to opakuje. Ráno hlásia telefonisti z pozorovateľne, že rýchle máme páliť. Vypálili sme 35 rán šrapnelov, keď sme dostali príkaz zastaviť. Po poludní zasa Taliani na nás režu, už viacerí neutekáme schovať sa do bunkera, sa nám to zunovalo. Nič nás nezaujíma, máme hlad, nič nás neteší a ešte k tomu tá streľba! 15. septembra ráno sme dostali rozkaz, že pôjdeme preč odtiaľto. Celí sme boli šťastní, rýchle sme balili a o 10. hod. večer sme sa hýbali z miesta. Ráno o deviatej sme už boli na mieste, šli sme asi 50 km – tu sme mali čakať na vagóny, potom nás zavlčú ešte nevieme kam. Boli sme tu do 18. septembra a za ten čas sme užili ovocia, kukurice, fig, tu nám dni rýchle ušli. 17-ho večer sme šli už nakladať do vagónov, bola krásna noc, mesiac bol v splne, bolo vidno ako vo dne. Zrazu vidíme celý rad lietadiel a v momente už hučia bomby jedna za druhou, rachot, výbuchy, všetko sa trasie, okná frčia, civili nariekajú od strachu, všetko sa rozutekalo skryť do vinohradov kam ktorý vládze. Trvalo to dve hodiny. Potom nastalo hrobové ticho, každý sa schádza do hlúčikov, boli dve hodiny do polnoci. Konečne ideme na nádražie, všetko porozhadzované, lebo tu uderili tri bomby – narobili paseku.

18. septembra 1918: Konečne sme sa pohli z nádražia. Taliani nás i poslednú noc takto pozdravili na odchod. Išli sme cez Doberdo⁷¹ – Vilach⁷² – Jenbach – Udernson⁷³ až do Tirol. V Tirolsku v Birlegu sme sa vyložili z vagónov a šli pešo

⁷¹ Správne Doberdó del Lago v Taliansku.

⁷² Správne Villach v Rakúsku.

⁷³ Správne Uderens v Rakúsku.

cez 40 km do Udernsu. Tu sme boli do 24. septembra. Bol tu tzv. Ausristungstadion, kde boli všetky delostr. pluky vybavované. I my sme tu vyfasovali väčšie delá, všetok možný výstroj a výzbroj.

25. septembra 1918: sme sa pohli na francúzsky front. Druhého dňa v noci sme prešli nemeckú hranicu, keď sme prišli na prvú stanicu francúzsku bolo 12 hod. v noci. Tu náš transport obstúpili nemecké vojská a dávali pozor na našich ľudí, všetko mužstvo vyburcovali od dôstojníkov až po posledného vojaka. Každý rozospaný. Nastal nový poriadok! Všetko sme si museli pobrať a nastúpiť. Viedli nás nemeckí vojaci najprv do veľkého baraku, tak bol vzorný poriadok, dlhé rady stolov uvoľnili priechodmi, v každom stole šuplík, kľúč a číslo na šnorke, mohol si tu každý cenné veci uskladniť a kľúč nosiť sebou na krku na šnorke, to číslo platilo na všetko, či kto potreboval. Šatstvo všetko šlo na dezinfikovanie do pece. Mužstvo zas do veľkého baraku, na holičstvo, dokonale sa vyumývať a ostriať, oholiť. Každý dostal uterák a masť, mydlo do kúpeľne. Ešte veľkú plachtu, do ktorej sme sa po kúpeli zakrútili. Takto vypravení jako zo škatuľky, sme šli na raňajky. Polievka, dva druhy mäsa, múčnik a koľko kto chcel čaj, lebo čierna káva. Koľko sa mu páčilo. O 10. hod. ráno odniesli šatstvo, poobliekali sme sa, ešte sme dostali obed a potom sme si vzali každý svoje veci a šli sme nazad do vagónov. Pokračovali sme v ceste na Mnichov – Ulm – Esslingen – Stuttgart -Strasburg do Baru⁷⁴. Tu sme vyvagonírovali a peši sme šli do Gertweileru⁷⁵ smer k Verdunu, boli sme 5. októbra ubytovaní po civiloch som sa tu zišiel s niekoľkými krajanmi ako: Šešo Ján, Paškala Frant., Motuz Jozef. Niekoľko dní sme sa schádzali, bolo nám veselšie.

1. novembra 1918: Mali sme odísť do prvej línie palebného postavenia, ale vojsko v našej batérii sa začalo búriť, že kde prideme, hneď len my ideme do najhoršieho k prvej línii. Boli sme od Veliteľstva napomenutí, že sme zatriedení k nemeckej armáde, aby sme nevystrájali žiadne neposlušnosti, tým by sme si jedine priťažili. Ale predsa nám poľavili. Namiesto do prvej línie, šli sme do druhej (bol to diaľkovo 12 km rozdiel). Boli sme tu dve noci a deň, keď sa strhla ofenzíva na fronte, hrmenie diel, paľba, v noci sme dostali rozkaz k odchodu. Dali sme sa na pochod smerom na Strasburg bolo to 70 km ďaleko a prešli sme asi 40 km keď sme sa dostali do jedného mesta, že tu prenocujeme a ráno ďalej. Boli sme ubytovaní po civiloch, v škole atď. Boli sme šťastní, že si môžeme oddýchnuť. Ešte sme dobre ani nespali, keď trubač hlásil poplach, rýchlo utekať ďalej, front je pretrhnutý a americké vojská sa ženú vpred s tankami, proti tomu sa naše mužstvá nemôžu brániť a tento nápor zastaviť. Rýchle sme sa museli spakovať, utekať, aby nás nedobehli.

⁷⁴ Správne Barr vo Francúzsku.

⁷⁵ Správne Gertwiller vo Francúzsku.

Utekali sme celú noc až do 10. hod. ráno. Na Strasburg sme sa len z ďaleka poďívali, šli sme iným smerom k rieke Rýn, tu sme prešli cez pontónový most a ešte za nami niekoľko trúp pešiakov, a most bol vyhodенý do vzduchu. Vyhodili ho Nemci, aby nás nemohli ďalej prenasledovať. Prišli sme do jedného mestečka, tu prenocovali a ráno šli sme ďalej, každý deň 40 km cesty, každý unavený. V noci vždy inde a všelijako ubytovaní. Kto cestoval cez Nemecko nezabudne ako sme sa mali dobre. Nech týmto dobrým ľuďom to Pán Boh vynahradí ako nás obľušovali, všade priateľsky vítali a dali nám jesť čo len mohli. Ešte aj do cesty nám dali jedenia a pitia. Prešli sme cez 800 km cesty až do Ulmu na hranici bavorskej. Tu sme väčšinou všetko predali, ba dali zadarmo Nemcom, delá pobralo nemecké vojsko. Za tých 28 dní, čo sme pochodovali, sme dostali fasung riadne, ale nikomu sa nechcelo ho jesť, lebo sme boli namaškrtení na lepšie veci a ešte sme mali zásobu od civilov sebou. Pobrali sme len tabak, cigarety, rum, konzervy, mali sme toho hľbu, ani nevedeli čo s tým, zväčša sme to rozdali nemeckým deťom. Nakoniec sme ešte dostali každý 1 liter vína. Z celého výzbroja sme si ponechali karabínu, opasok s bodákom. Po tomto jarmoku sme šli na nádražie a dostali sa na vlak transportom do Augsburgu cez Mníchov. Tu nám prišiel na privítanie dôstojnícky zbor, ďakoval nám za preukázanú službu a obetavosť Rakúsko-Uhorsku, ale že to nie je boj dobojovaný a ešte nás čaká úkol, ktorý je našou povinnosťou každého splniť! Ide o to, že či vieme, že tzv. Československé légie a domobrana pod vodcovstvom Masaryka a Štefánika chcú odtrhnúť severozápadné časti krajiny a utvoriť nejakú Československú republiku, a preto je nám treba postaviť sa na odpor. Takto nám rečnili! Maďarské vojsko vraj už nastúpilo a kladie odpor a našou povinnosťou je pripojiť sa k nim! Keď som tieto reči počul od tohto dôstojníckeho zboru, mal som dojem, že títo chlapi to nemajú v hlave v poriadku, ísť bojovať po boku Maďarov – my Slováci a Česi – proti našim vlastným, ktorí bojujú za utvorenie našej slobodnej vlasti. A to preto boli tak milí a pozorní k nám nemeckí obyvatelia? Už máme toho všetkého po krk! Sme zvedaví, akým spôsobom nás budú k tomuto nútiť. Po tejto privítacej a situačne objasnenej veci a „krásnej“ reči sme sa vrátili do vozňov a pokračovali ďalej do Viedne, bolo večer asi 10 hod. Tu nám dali večeru na nádraží, ktorá pozostávala z hnilej kapusty. Hlad sme ešte nemali, každý mal so sebou dosť chleba. Tento sme museli schovať pred Viedenčanmi, boli by nám ho pokradli. Z Viedne sme pokračovali ďalej do Bratislavy. Tu sme prišli všetci pohromade. Z nádražia sme odišli na dvor k delostr. pluku, bolo ráno asi 9 hod. Mali sme dostať pokyn ako ďalej. Nik neprichádzal. Odišli sme do kasární. Tu prišli maďarskí vojaci s výzvou či sa chceme k nim pripojiť. Sme sa im vysmiali, že čo ich to napadá, na to ani len nepomyslíme. Pobrali nám zo stien čo sme mali повеšané karabíny a odišli. Ja s Drienikom boli sme sa prejsť po Bratislave, pátrať, čo sa deje. Behom jednej hodiny sme sa potom z kasární roztratili, každý pošiel svojou stranou, nezostalo nikoho. My sme s

Drienikom nasadli na vlak do Leopoldova. Ďalej nešiel. Pokračovali sme v ceste pešo do Piešťan po železničnej koľaji. Tu nás pristavovali maďarské hliadky, ktorých sme nemohli pozbaviť a pokračovali ďalej k našej hliadke Československého zboru, ktorí sa zúčastňovali odboja. Naši postupovali rýchle, boli to skúsení vojaci a na strane druhej boli sobrantka, keď prišlo do tuhšieho boja utekali. V Piešťanoch sme boli večer o 10. hod. Tu sme prenocovali na nádraží a ráno zasa pešo ďalej do Nov. Mesta. Ale tu sme už stretli vlak, čo šiel z Piešťan. V N. Meste sme počkali na vlak a potom nasadli a viezli sa až do Púchova. Bol večer. U sestry som prenocoval a ráno kráčať pešo domov. Najšťastnejší úsek mojej pešej cesty.

14. decembra 1918: som prišiel domov nadobro z fronty.⁷⁶ Bol som v poli od 6. januára 1917 stále v boji striedajúc palebné postavenia. Buď Bohu vďaka za to, že ma po celý čas sprevádzal, chránil a opatroval od všetkého zlého, že som sa zdravý vrátil domov. Ani sme nevedeli, že už 28. októbra 1918 bola vyhlásená Československá republika, to sme sa až v Bratislave dozvedeli.

Pamätný veršík z bojov za padlými kamarátmi:

Tam sú pochovaní ďaleko vzdialení,
kto na ich hrobe sa za nich pomodlí?
Spite sladko bratia milení,
ktorí ste ďaleko v cudzine vzdialení.
Utekajú časy a stále sa menia,
s Bohom bratia milí, s Bohom – do videnia!

Vlastnoručne na pamiatku z bojov prvej svetovej války napísal

Ján Nošík

⁷⁶ Ján Nošík oficiálne vykonával vojenskú službu podľa jeho zápiskov do 21. októbra 1919.

Zo spomienok na Augusta Horislava Škultétyho¹

Miriam Viršínská (ed.)

Jednou z najvýznamnejších pedagogických osobností 19. storočia, ktorý sa zaslúžil o vznik a chod veľkorevúckeho gymnázia, bol jeho dlhoročný správca August Horislav Škultéty. Narodil sa 7. augusta 1819 vo Veľkom Krtíši, kde navštevoval základnú školu.² V štúdiách ďalej pokračoval v nižších gymnaziálnych triedach na evanjelickom lýceu v banskej Štiavnici a vyššie vzdelanie získal na lýceu v Kežmarku. Teologické štúdiá absolvoval na evanjelickom lýceu v Bratislave v rokoch 1836 – 1839, kde sa výrazne zapísal ako námestník profesora Juraja Palkoviča na Katedre reči a literatúry československej. Po skončení štúdií v rokoch 1841 – 1848 pôsobil ako kaplán v Tisovci u superintendenta Pavla Jozeffyho. Neskôr pokračoval ako farár v Dlhej vsi v rokoch 1848 – 1850 a potom do roku 1852 v Rozložnej. Od roku 1862 až do roku 1874 je jeho meno spojené s prvým slovenským evanjelickým gymnáziom v Revúcej. Zaslúžil sa o vznik, organizáciu školy, pôsobil tu ako správca a učiteľ. Vyučoval náboženstvo, slovenskú reč a zeme-dejepis. Napriek svojmu mladému veku sa zapísal ako výrazná učiteľská osobnosť, ktorá výrazne ovplyvnila formovanie mladej slovenskej inteligencie študujúcej na revúckom gymnáziu. Viacero jeho bývalých žiakov o ňom zanechalo zmienky vo svojich memoároch, kde nám načrtávajú Škultéty charakteristické učiteľské vlastnosti. Jednou z jeho najvýraznejších črt jeho učiteľského profilu bola otcovská láska k študentom a starostlivosť o nich. Svojich žiakov vedel správne motivovať, ak sa im v štúdiu nedarilo, napriek tomu zostal vážnym, prísny, ale vždy láskavým. Ako učiteľ vystupoval pokojne, vyrovnanie, pre svojich študentov sa stal životným vzorom. V rámci jeho pedagogickej činnosti si pripravoval vlastné učebnice, keďže učebnice v slovenskom jazyku pre slovenské školy v tom čase absentovali. Z dejepisných učebníc pripravil *Dejepis pre II. triedu, Stredovek a novovek pre III. triedu, Dejepis Uhorska pre IV. triedu a Dejepis starého veku pre V. triedu*.³

Popri pedagogickej činnosti sa zapájal aj do ďalších ľudovýchovných a verejných aktivít v miestach, kde pôsobil. V Tisovci patrila k zakladateľom verejnej čítárne a cirkevnej knižnice, spolkom miernosti, nedeľnej školy hospodárskeho spolku. V Revúcej sa stal podpredsedom miestnej Vzájomnej pomocnice, podieľal sa na príprave potravného spolku, v ktorom potom pôsobil ako podpredseda, podporoval ochotnícke divadlo. Od roku 1874 až do smrti v roku 1892 strávil ako evanjelický duchovný v Kraskove.

¹ Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0711/19 *Historická veda a moderný školský systém na Slovensku – teória historického poznávania v premenách slovenského dejepisného vzdelávania 19. – 20. storočia*.

² Spracované podľa GALLO, Ján: August Horislav Škultéty-Lehotský. In: *Pedagogické portréty profesorov revúckeho gymnázia*. Bratislava: CVTI, s. 44-65.

³ Učebnice zostali v rukopisoch; zachovali sa v poznámkach žiakov bývalého revúckeho gymnázia: Práce Samuela Štefana Osuského. Školské poznámky iných. Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. 46 CHCHCH 2.

BELLA, Andrej Mil.: Zo zápisov Andreja Mil. Bellu, niekdajšieho žiaka veľko-revúckeho (nar. 1851, zom. 1903). In: *Domácnosť a škola*, roč. 4, 1914, č. 4, s. 50-54.⁴

„Dňa 21. mája r. 1892 zomrel na Kraskove August Horislav Škultéty, ev. farár, direktor bývalého gymnázia vo Veľkej Revúci, môj preláskavý profesor. Bol on zosobnené tiché dobrotisko vo vznešenom slova smysle, viac z presvedčenia ako od narodenia. Takým postavám svet ťažko porozumie, lebo nenatískať sa — to je opak moderného života. Mládeži imponuje viac smelé hĺbanie, bystrý prúd chtenia, ako domácke, sotva pozorovateľné, pozvoľné vychovávanie v pokojnom, všednú prácu posvecujúcom, nevinne sa radujúcom duchu kresťanskom. — Škultéty bol pestúnkou svojim žiakom; svojim príkladom života chcel imponovať. Radi ho mali, ctili ako otca, ale nechápali ho. Mladý žrebec potrebuje pevnú uzdu, kým sa poriadne pod sedlo vpraví, — potrebuje jej tým viac, keď si ho rozliční osedlávajú . . . *Ormis* sa vedel zaujať za svoju vec, lebo sám bez prestania ďalej študoval a staval i v učebnom i v domácom živote. — *Zoch*, ináč neúnavný, odbavil si svoje pensum, ale nešiel za tým, či žiak naučil sa, alebo nie; bol sám ešte burčiakom za môjho študentstva. — *Lojkovi* chybovala dostatočná príprava a zručnosť učiteľská, k tomu morila ho choroba, tak že nervóznou svojou slabosťou viacej odpudzoval, ako priťahoval. — *Holub* by sa bol hodil za univerzitného profesora, nevedel nič predniesť. — *Homola* by bol býval najlepším profesorom, keby mu neboli dali prednášať o takých veciach, ktoré sám nevedel, a keby nebol býval v najväčšej miere sklúčený morálnym katzenjammerom. — *Krmann* by bol býval snáď dobrým kazateľom; obmedzený na dogmatiku ortodoxnú — nemohol rozvinúť krídla svoje, tak že sa formálne dusil, keď prišli na neho s otázkou náboženskou, kde by bol musel farbu priznať; odkázal žiaka obyčajne na to, že sa o tom bližšie dozvie na teológii, — také otázky že na gymnázium nepatria.

Len Škultéty ostal vždy tým istým, presvedčenie jeho bolo ustálené a podával ho takým spôsobom, že nikomu nenapadlo o tom pochybovať. Nik sa mu nevzporel, kto pozrel do jeho čistého otcovského oka. Keby to oko bolo mohlo všade byť so svojimi žiakmi, aby paralyzovalo zhubné účinky z iných strán! — Ale človek je len človek, a hlavnou povinnosťou kresťanského človeka je, aby svietiac svojím vlastným príkladom, nezavdal nikomu príčiny ku pohoršeniu. Nakoľko som Škultétyho poznal, toto svedectvo môžem mu vydať nad jeho hrobom. Tak kresťansky skoncentrovaného človeka a zachovalého nebolo snáď medzi jeho vrstovníkmi. „Tichá dobrota“, — napísal by som na jeho pomník.

⁴ Dokument po gramatickej stránke neprešiel jazykovou úpravou, je publikovaný v pôvodnej, neupravenej podobe s ponechaním dobového štýlu, slovosledu a gramatických chýb.

Čím som mu ja povinový, to určite vyjadriť neviem. Sú ľudia, ktorí vedia tak nehľadaným spôsobom vykonať dobrodenie, ako by sa to rozumelo samo sebou. Cítiš len tú láskavú ruku, len príjemný pohľad — a mimovoľne riekneš: „Otec.“ Tak mi utkvil jeho obraz v pamäti a požehnanie prosím mu na poslednú cestu. Verím, že vo svojej beznáročnosti, vzdor smutným skúsenostiam, dúfal až do konca, že semeno kresťanskej lásky, ktoré rozsieval, prinesie ešte úžitok v budúcnosti.

Škultéty bol zdravou povahou; jeho prost, piesne sú, povedal bych, kvety z prídomnej záhrady; vadila im len čeština, aby úplne zdomácnely, ačpráve na pr. „Podže sem, dceruško“ atď. bola spievaná po celom Slovensku. Jeho rečňovanky boli zelinky na ošoh, uvarené zkušnou rukou dobrej starej mamky. — To ukazuje väčšmi na praktickosť a povedomie povolania, ako čokoľvek iné. Přehlušily ho politické heslá a mystika iných básnikov, ktorí chceli stavať od vrchu, a nie ako on z dola, od základu. Jemu bolo prvým — vzdelat' mládež a ľud (viď jeho „Bědu a ratu“, ako i pokus s kraskovským hospodárstvom), — a ačkoľvek cítil vrelo, chápal a vážil si tých vyšších vzletov mládencov, jeho jasný názor na svet nedal sa strhnúť, blúdiť včestckým okom po hmľistých výšinách budúcnosti, lebo prítomnosť ho volala do práce. Ustálená povaha sa nepúšťa do extravagancií, jej smer je praktický, jej slovo je milé, ale tiché a krátke, lebo práca vyžaduje všetky jej sily. — Škultéty v dôvere oddaný Bohu nenariekal ako dieťa, ktoré cíti svoju opustenosť, ani nevískal zo vzdoru, alebo z vášnivej radosti, ako ten, kto sa chce sám seba posmeľovať, alebo (neviem, ako to vysloviť, snáď:) ako ten, ktorého vyhodí vlna morská na svoj hrebeň, a už sa nazdá v svojom omámení, že je ratovaný. On cítil sa bezpečným v rukách Božích, tešil sa tíško z jeho pomoci, a pilne pracujúc, tíško dúfal v jeho smilovanie. Tento dojem robí na mňa postava Škultétyho, nakoľko ju poznám. Nechcem tým tvrdiť, že by snáď bol býval bez chýb ľudských, „errare humanum est“. Snáď tichosť jeho dobroty bola vykořisťovaná ako slabosť, — to je však jeho osobnej zachovalosti nie na ujmu, lebo niet ničoho na svete, čo by ľudia neboli zneužili ... “

Môjho bývalého, hodne staršieho spolužiaka, nezapomenutelného Ondrejka, niekedy oficiálneho úradného básnika veľko-revúckeho gymnázia úsudky potrebujú hodného opravenia, obzvlášť ohľadom dvoch, vtedy ešte len na prahu mužského veku stojacích učbárov, myslím Zocha a Lojku, z ktorých prvý, vďaka milostivému Hospodinu, ešte i dnes v neustálej činnosti postavený, napriek svojmu pokročilému veku nepretržené pracuje v prospech svojho vrele milovaného národa, kdežto posledný dávno odpočívá pod zeleným rovom na tisoovskom hrobitove.

Obidvaja títo mladí priatelia — nám, ich vtedajším žiakom prichodili ako Kastor a Pollux — vhupli bezprostredne z vysokých škôl bez akéhokoľvek prostriedkujúceho priechodu do školskej praxe. K tomu octli sa obidvaja vo veľkej nesnázni následkom nedostatku potrebných príručných učebníc. Ale

medzitým, čo si mohol Lojko ako-tak vypomôcť pri výučbe gréčtiny českými učebnicami, nebolo to možno Zochovi preto, pretože české, do tohoto oboru spadajúce učebnice, boli vypracované dľa naukoveho rozvrhu, predpísaného cislajtanským gymnáziám, kdežto naukova osnova našich gymnázií v Uhorsku vôbec bola cele odchodná od onoho. V obore silozpytu a lučby, ako i matematiky, ktoré, ako hlavné predmety výučby boli mu pridelené, nebolo v našej literatúre nijakých vedeckých predprac, musel si všetko od počiatku sám stvárať. Stal tedy na prahu svojej učbárskej dráhy temer pred nepremožiteľnými ťažkosťami: predne zostavovať príručné učebnice pre dva dôležité predmety a súčasne ich látku tak upravovať, aby bola prístupná chápanosti žiakov. Berúc do povahy tieto ťažkosti, vyskytlé sa hneď na počiatku jeho učbárskej činnosti, obdivovať prichodí jeho vytrvalú energiu, ktorou ovládal všetky do cesty postavivšie sa mu prekážky. Odtiaľto vidno, kolká sila ducha a kolké oduševnenie za jeho milovanú mládež vládlo jeho bytnosťou.

K tomu netreba zabúdať ešte i druhú, nie menej dôležitú stránku jeho činnosti. Pri známej chudobe nášho ústavu, stváral si sám svojou vlastnou príčinlivosťou a neobyčajnou spôsobnosťou, aká by i najlepším remeselníkom, rozumiem stolárskym a zámočníckym, činila česť, predne chemické laboratórium a potom i všetky potrebné učebné pomôcky k názornému vyučovaniu lučby a silozpytu. Iné ústavy malý už vtedy skvele zariadené laboratória, vystrojené všetkými drahocennými prístrojmi. Náš neúnnavný pán doktor stváral si všetko sám z pranepatrných prameňov hmotných, ktoré si tiež z väčšej čiastky zadovažoval sám usporadovaním prednášiek sprevádzaných sveteľnými obrazmi a podobnými spôsobmi. Dopustil by som sa najšpatnejšieho nevďaku naproti svojmu šľachetnému dobrodincovi, keby som sa teraz, znajúc všetko toto, odmlčal. Tehdajší gemerskí národovci ďakovali Bohu, že nám naša milá Oravienka vypestovala takého veľkodušného národného hrdinu, ktorý odloziac na strany všetky skvelé nabídnutia, vynakladal bezprikladnou obetovavosťou všetky svoje sily k zvelebeniu prvého slovenského ústavu! A čože ho k toľkej obeti schopným učinilo? Nič nie tak, ako domáca pečlivá, čisto národná výchova. Touto zriedkavou cnosťou honosila sa v tých časoch skromná ináč jasenovská fara!

Ale nielen nám, svojim tehdejším milovaným žiakom venoval svoju znamenitú učiteľsko-výchovnú činnosť, skvele dokazoval on svojskú pečlivosť i o domácu remeselnícku mládež, ktorej bol ozajstným duchovným dobrodincom. Svojimi zaujímavými z prírodných vied čerpanými prednáškami pomáhal svedomitú svojím ostatným druhom odťahovať mladú mešťanskú chasu od krčmy a spojeného s ňou výstupného života. Okrem toho zaviedol, aby trébil vkus a cit pre krásu do tovaryšsko-remeselníckeho spolku riadne hodiny kreslenia a krasopisu, ktorého umenia bol opravdovým majstrom.

Koľko radosti pripravoval svojej milej študujúcej i remeselníckej mládeži stváraním ušľachtilých zábav?! Či sme sa pripravovali k divadelnému

predstaveniu, či k usporiadaniu besedy, vždy bol pri nás a okolo nás. Jemu a zaslúžilému veteránovi Kordošovi patrí naša vrelá vďaka, za všetky tie príjemné a milé chvíle, ktoré sme spolu s nimi zažívali, ako počas príprav, tak i pri samých slávnostných predstaveniach. Koľké oduševnenie vzbudil v mladistvých srdciach našich potlesk obecenstva nad podarenou hrou alebo spevom, získaný svedomitou prípravou, akú nám dožičili oba títo znamenití mužovia. Hodiny venované cvičbám v speve a hudbe považovali sme ako odmenu za naše vážnym štúdiám vynakladané námahy.

Napokon nestojí vonkoncom tá výčitka, ako by Zochovi nebolo záležalo na tom, či žiak zadané úlohy vie alebo nevie. K tomuto mylnému náhľadu mohlo zvieť nášho drahého nepochopenie psychologického polozenia, v ktorom sa nachodil mladý učbár v oči svojim tehďajším žiakom. Medzi ním a tehďajšími jeho žiakmi bol tak nepatrný vekový rozdiel, menovite v VII. a VIII. triede, že on, ako počiatočník vo svojom povolani ostíchal sa zaobchodiť s nimi tak, ako by zaobchodil s nimi muž v pokročilejšom veku stojací. On považujúc ich viac za priateľov než za žiakov usporiadal dľa toho i svoj pomer k nim, nevyhľadávajúc od nich v každej hodine rectovanie zadanej v predošlom dni úlohy, ako sa to deje so žiakmi v triedach nižších. Len z takého neporozumenia tohto pokračovania mladého učbára mohla vzniknúť u Ondrejka tá neoprávnená a neodôvodnená poznámka.

Ale neoprávněnosť tej istej podvracia i ten fakt, že sa mnohí z jeho žiakov stali na vysokých školách pestovateľmi práve tých odborov, v ktorých on sosústredňoval svoju činnosť. Nebyť chudoby, ktorá znemožňovala mnohým mojím vrstovníkom samostatné štúdium na univerzite, mali by sme dnes miesto nejedného farára, učbárov matematiky, chemie a fyziky z pomedzi jeho niekdajších žiakov, ako čo i takto máme, len pravda v nepatrnom počte. Ale nie je ešte teraz na čase vyratovať jeho práce a posudzovať ich výsledky, pri tom všetkom dovoľujem si upozorniť toho, kto sa raz priberie k takému podujatiu, aby najprv dôkladne poprehliadal všetky toho času vychodivšie slovenské časopisy a zo zpráv tam o jeho činnosti uverejnených, aby sa pokúsil zostaviť hodnoverný obraz jeho rozsiahlej učbárskej a spisovateľskej činnosti.

RECENZIE

ORAVCOVÁ, Marianna: *Akcia B*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2020, 304 s. ISBN 978-80-89335-93-0.

Ivan Stodola (rec.)

Akcia B, čiže nútené vysťahovanie obyvateľov zo svojich bytov v rokoch 1952 – 1953, je popri iných „Akciách“ pomerne známou, no nie celkom prebádanou kapitolou komunistického režimu prvej polovice 50. rokov. Téma bola predmetom viacerých štúdií, odborných článkov, edícií dokumentov, diskusných večerov a informácie o nej sa objavili aj v syntetických prácach venujúcich sa 20. storočiu alebo obdobiu socialistického režimu v Československu. Akcia B je súčasťou historického povedomia spoločnosti, niekedy do takej miery, že sa používa aj na označenie tých vysťahovaní, ktoré boli realizované z iných dôvodov, respektíve v rámci iných represívnych opatrení. Výskumu, ako aj popularizácii problematiky sa venujú predovšetkým pracovníci Ústavu pamäti národa. Monografické spracovanie zamerané na priebeh Akcie B na Slovensku však dosiaľ absentovalo. Túto dieru zaplňa svojou publikáciou s priamočiarym názvom *Akcia B* autorka Marianna Oravcová, ktorá sa problematike intenzívne venovala už v prvej polovici 90. rokov; na túto tému publikovala v Historickej revue, bola členkou Slovenského helsinského výboru (SHV), v tom čase ťažiskovej organizácie angažujúcej sa vo veci rehabilitácie a odškodnenia obetí.

Deklarovaným zámerom monografie je „*poukázať na menej známy výsek perzekúcií povojnového obdobia – násilné vysťahovanie spojené so zaradením na nútenú prácu – vo vtedajšom politickom i právnom kontexte. A následne na spôsoby ich odčinenia do roku 1968 a potom v 90. rokoch už v inom politickom kontexte a na pozadí posunu právnej interpretácie od pozitivistického, formálneho, procesno-technického k materiálnemu, teda hodnotovému chápaniu práva.*“ (s. 9) Viac než 300-stranová publikácia je štruktúrovaná do piatich kapitol rôzneho rozsahu, sledujúcich problematiku chronologicky a v širšom kontexte.

Prvá kapitola je úvodom do povojnovej situácie v Československu, ako aj v iných štátoch s monopolným mocenským postavením komunistických strán, pričom sa autorka zameriava na represívne stránky režimov a rôzne transfery obyvateľstva. Opiera sa pritom o množstvo sekundárnej literatúry nielen v slovenskom a českom, ale aj v slovinskom a anglickom jazyku.

Druhá kapitola sa venuje zmenám právneho systému po roku 1948 so zameraním na zákony umožňujúcim miestnym národným výborom

manipulovať s bytmi a ich obyvateľmi, ako aj zákonom umožňujúcim sprievodné represie (zákon o hospodárení s bytmi, zákon o táboroch nútenej práce, zákon o ochrane ľudovodemokratickej republiky atď.).

Predchodkyňou Akcie B na Slovensku bola „očista mesta Bratislavy“, tematizovaná v tretej kapitole, ktorá spájala odňatie bytu nežiaducim osobám so stratou zamestnania a realizovala sa v réžii predovšetkým Povereníctva vnútra vedeného v tom čase Danielom Okálím a ŠtB. Ako ukazuje Oravcová, „očisťovanie Bratislavy od nežiadúcich osôb“ bolo tematizované ako ideologická záležitosť namierená voči rôznym kategóriám „bývalých ľudí“, pričom však bola aj snahou režimu o riešenie problému s nedostatkom bytov pre prichádzajúce kádre v rozrastajúcom sa hlavnom meste. Výpovede z bytov a výzvy na opustenie Bratislavy doručoval Ústredný národný výbor. Odvolať sa nebolo možné. „Očista“ postihla viac než stovku ľudí a po takmer ročnom trvaní bola zastavená z toho dôvodu, že aj jej realizátori si uvedomili jej nezákonnú povahu a nedostatočnú prípravu jej realizácie vzhľadom na kompetencie jednotlivých zainteresovaných zložiek. Čoskoro po „očiste Bratislavy“ začala KSČ, ŠtB a národné výbory pripravovať „Akciu T-43“, tentokrát zameranú na české územie. Podľa straníckych dokumentov bolo jej primárnym účelom *„zneškodnenie triedneho nepriateľa. Sekundárny je akcia bytová, ktorá vo svojej konečnej fáze bude znamenať aspoň čiastočné vyriešenie bytovej otázky v priemyslových a väčších mestách.“* (s. 91) Charakter znova nedostatočne pripravenej akcie a jej tvrdá realizácia vyvolali odpor obyvateľstva, ako aj negatívny ohlas v zahraničí. Oravcová konštatuje, že: *„Z priebehu predchádzajúcej očisty Bratislavy a Akcie T-43 si stranícky a ŠtB aktéri napokon predsa len vzali dve rozhodné a pre seba užitočné poučenia: vyvíjať väčší sústredenejší tlak na izolované obete a nebrať žiadne ohľady či už na právny rámec, alebo na zabezpečenie podmienok pre život vystahovaných. Ba ani politické dôsledky.“* (s. 96) Pre Oravcovej naratív v tejto, ako aj v ostatných kapitolách je príznačné bohaté využívanie primárnych prameňov, predovšetkým z prostredia ÚV KSS a Povereníctva vnútra; ich interpretácia, parafrázovanie, ako aj uvádzanie dlhších citátov.

Štvrtá a najrozsiahlejšia kapitola je venovaná samotnej Akcii B. Autorka podrobne približuje jej prípravu, rôzne návrhy na jej realizáciu, inštitucionálne zázemie, ako aj podiel jej hlavných aktérov. V tomto prípade ministra vnútra Václava Noska, ministra národnej bezpečnosti Karola Bacílka, predsedu Zboru povereníkov Júliusa Ďuriša a povereníka vnútra Jozefa Lietavca. Zoznamy osôb vypracúvala ŠtB, pričom návrhy na vystahovanie schvaľoval sekretariát a predsedníctvo ÚV KSS. Autorka pripomína, že ŠtB mala dlhodobo problém zabezpečiť požadované množstvo adeptov na vystahovanie, ktorí by vyhovovali daným kritériám. Je potrebné pripomenúť, že okrem „triedne“ a politicky definovaných kategórií (fabrikanti, boháči, špekulanti, členovia DS atď.) sa obeťami akcie stávali aj osamelo žijúci ľudia, slobodní, vdovy, ako aj navrátilci z koncentračných táborov. Autorka prináša

zovšeobecnený pohľad obetí, začínajúci sa zväčša návštevou dvojicou príslušníkov ŠtB v kožených kabátoch prehliadajúcich byt a končiaci vystaňovaním do vzdialenej dediny a do nevyhovujúceho bývania spolu s núteným zaradením na pridelenú prácu. Počet vystaňovaných osôb v Bratislave je na základe nepresných dokumentov vyčíslený na približne 683. Jedna podkapitola stručne približuje priebeh akcie aj v iných slovenských mestách (Košice, Žilina, Nitra, Komárno atď.). Podkapitola s názvom „Sociologická sonda“ analyzuje vystaňovaných na základe vybraných kritérií. Ako upozorňuje autorka, napriek možným očakávaniam, zoznamy vystaňovaných z Bratislavy nie sú prehľadom známych mien verejných činiteľov z predchádzajúcich období, keďže množstvo z nich si v čase Akcie B už odpykávalo tresty a ich rodiny boli zbavené majetku, respektíve emigrovali. Medzi verejnosťou známejšie mená možno zaradiť Imricha Karvaša, Petra Zaťka či Ivana Pietora. Autorka ukazuje, že len menšina postihnutých vlastnila dom a väčšina žila v nájomných domoch a ich jediným majetkom bolo zariadenie bytu. Drvivá väčšina vystaňovaných pochádzala z roľníckych a robotníckych rodín z vidieka. Perzekučné opatrenia v rámci Akcie B sa netýkali len vystaňovania, ale aj zaradenia na nútenú prácu a obmedzenia slobody pohybu. Oravcová približuje ťažké životné podmienky odsunutých, ako aj dopad akcie na sociálne zloženie miest. Konkrétne prípady ľudí a rodín len presvitajú; autorka neponúka ucelený príbeh z pohľadu napríklad niektorých vybraných rodín.

Piata kapitola sa venuje snahám o rehabilitáciu a odškodnenie obetí pred a po roku 1989, ako aj aktivitám vedených Slovenským helsinským výborom. Autorka v nich kritizuje chápanie práva v porevolučnom období, ktoré neumožnilo náležité odškodnenie obetí akcie.

Publikácia obsahuje veľké množstvo kópií dokumentov úradného charakteru, ktoré vhodne dopĺňujú hlavný text. Sú zmenšené, no napriek tomu dobre čitateľné, čo umožňuje aj ich didaktické využitie v prostredí školského dejepisu. Vydanie vedeckej monografie mapujúcej Akciu B možno privítať a konštatovať, že autorke sa podarilo naplniť jej zámer. Šírkou, ako aj hĺbkou spracovania ide o dosiaľ najrozsiahlejšiu publikáciu na danú tému. Je potrebné oceniť dôsledný poznámkový aparát pod čiarou, ktorý okrem odkazov na literatúru a archíválie obsahuje aj biografické medailóny dôležitých protagonistov. Publikáciu ocenia predovšetkým historici, čitatelia zaoberajúci sa podrobnejšie socialistickým Československom, prípadne potomkovia obetí akcie.

RADY, Martin: *Habsburgovci. Vzostup a pád svetovej veľmoci*. Bratislava : Slovart, 2021, 439 s. ISBN 978-80-556-5395-2.

Petra Polubňáková (rec.)

Na jeseň roku 2021 vyšla v slovenskom preklade najnovšia publikácia o jednej z najvýznamnejších európskych dynastií, o Habsburgovcoch. Jej autorom je Martin Rady, renomovaný historik a profesor na univerzite v Londýne, ktorý sa dlhodobo zaoberá dejinami strednej Európy, pričom práve Habsburgovci mali na jej vývoj a charakter výrazný vplyv. Autor tu komplexne zachytáva bohatú históriu tohto panovníckeho rodu od 11. storočia až po jeho pád v 20. storočí.

Dielo sa skladá z dvadsiatich deviatich chronologicky a systematicky usporiadaných kapitol. Na začiatku knihy sa nachádza úvod a pre lepšiu orientáciu čitateľa aj zoznam máp, rodokmeň Habsburgovcov rozpísaný na piatich stranách, ako aj vysvetľujúca poznámka k názvom a menám. Následne už autor podrobne v jednotlivých kapitolách opisuje dejiny rodu Habsburgovcov, pričom sa nezameriava len na jeho najznámejších predstaviteľov, ale aj na tých, o ktorých sa vo všeobecnosti menej vie. Štýl písania je pútavý, fakty sa striedajú so zaujímavosťami, kniha tak okrem odbornej verejnosti poteší aj laikov. Čitateľ sa dozvie nielen o politickom vývoji Európy a vnútornej či zahraničnej politike Habsburgovcov, ale aj rôzne podrobnosti zo súkromného života predstaviteľov tejto slávnej dynastie. Povestná je najmä ich ambiciózna sobášna politika, vďaka čomu sa im moc a územia neustále rozširovali, ale dozvedáme sa aj o rôznych chorobách členov rodu, podvodoch či intrigách. Takisto sú zaujímavé opisy histórie a architektúry známych palácov a zámkov, ktoré Habsburgovcom patrili, ako sú napríklad Hoffburg či Schönbrunn, ktoré môžu dodnes obdivovať návštevníci Viedne. Dielo teda zaujme aj milovníkov umenia či vedy. V neposlednom rade sa tu vyskytuje aj téma svetových konfliktov, pretože autor rozpráva príbeh dynastie Habsburgovcov na pozadí nezmyselných vojen a násilia v podobe tridsaťročnej alebo prvej svetovej vojny.

Martin Rady sa vo viacerých svojich prácach venuje téme vampirizmu. Výnimkou nie je ani táto publikácia, v ktorej ponúka triezvy pohľad historika ohľadom príbehov o upíroch na Morave vyskytujúcich sa za vlády Márie Terézie. Schválne to spomína pri téme osvietenstva, keďže panovníčka bojovala proti poverám a zakázala napríklad väčšinu súdnych procesov pre bosoráctvo.

Celkovo dané knižné dielo hodnotím pozitívne, aj keď neodbornej verejnosti môže prekážať hutnosť textu a množstvo informácií. Po odbornej stránke je však publikácia spracovaná kvalitne, autor častokrát vyvracia rôzne kliše a stereotypy, pričom sa opiera o veľké množstvo prameňov. Takisto oceňujem aj orientačný aparát diela. Výhodou je, že po viacerých textových častiach sa v diele následne vyskytujú strany s fotografiami či mapami viažucimi sa k predtým spomínaným miestam či osobnostiam, čo dotvára celkový obraz. Za odsekmi sa udávajú čísla odkazujúce na poznámky v závere diela, ktoré obsahujú citácie prameňov. Na posledných stranách nechýba záver a poďakovanie, zdroje k ilustráciám, vysvetlenie skratiek a zoznam ďalšej literatúry nezverejnenej v spomínaných poznámkach.

V závere sa ešte autor priamo vyjadril aj k obdobiu po rozpade habsburskej monarchie. Nástupnícke štáty sa totiž bez ochrany dynastie Habsburgovcov veľmi skoro stali obeťami nacistického Nemecka a komunistického Sovietskeho zväzu. Len Rakúsko si zachovalo demokratický charakter, kým všade inde padla vláda komunistov až následkom revolúcií v roku 1989. Ani nasledujúce desaťročia nehodnotí Martin Rady pozitívne, pričom pomenúva viaceré aktuálne problémy regiónu strednej Európy. Tvrdí, že v súčasnosti sú žiaľ Maďari, ale aj ich susedia z bývalej habsburskej ríše zmietaní politickou korupciou a komentuje to slovami, že ani „*Habsburg by to neurobil horšie.*“

SPRÁVY

52. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku Archaeologia Historica – Človek a jeho životný priestor, 20. – 22. septembra 2021

Jaroslav Nemeš

V dňoch 20. až 22. septembra 2021 sa uskutočnila medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, ktorej hlavná téma bola Človek a životný priestor. Pôvodne sa mala konať o rok skôr, v septembri 2020 na Zemplínskej šírave, ale pre zlú pandemickú situáciu bola preložená o rok. Aj potom sa však musela realizovať on-line formou cez aplikáciu MS-Teams, teda účastníci sa nemohli osobne stretnúť. Spoločensko-kultúrny program tak musel byť zrušený, podobne i exkurzia na vybrané archeologické lokality. Okrem českých a slovenských odborníkov tento rok chýbali početnejší účastníci z Maďarska, Poľska, Ukrajiny a Nemecka. Odznali desiatky referátov hlavne od archeológov a prírodovedcov zo Slovenska, Moravy a Čiech.

Konferenciu organizovali štyri inštitúcie, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Katedra archeológie UKF v Nitre, Katedra muzeológie UKF v Nitre a Národní památkový ústav Českej republiky. Výstupy z konferencie budú publikované v recenzovanom odbornom časopise *Archaeologia Historica* v tomto roku (ISSN 0231-5823, databáza Scopus). Časopis vydáva Masarykova univerzita v Brne.

Akcia sa uskutočnila počas troch dní. V prvý deň konferencie, 20. 9. 2021 (blok Vplyv človeka na životné prostredie v stredoveku a novoveku), odznali referáty s názvami: Od veľkomoravského Veligradu po dnešní Uherské Hradistě (D. Frolíková); Identifikácia historických premostení dolného toku rieky Slaná na základe Notícií Mateja Bela (D. Bešina); Příspěvek k podobě vrchnostenských sídel založených v údolní nivě na Královéhradecku (P. Drnovský); The landscape impact of Cistercian granges. The case of Třebekov, Plasy Abbey (L. Ferenczi, M. Janovský, J. Horák); Místo lesů haldy strusky a otrávená půda (P. Hrubý a kol.); Archeologie válečné krajiny z roku 1866 (M. Holas); Vznik kultúrnej vinohradníckej krajiny v podvihorlatskej oblasti a jej archeologická prospekcia (M. Pristáš, M. Vojna); 3D vizualizácia úseku cisársko-kráľovskej poštovej cesty v krajine Dudvážskej mokrade, podľa projektu S. Mikovíniho z prvej polovice 18. storočia (P. Chrastina, S. Gogová, D. Bešina). K nim sa pridali ešte tri príspevky s inými témami (blok Varia): Skromný dům nebo bohatě vybavená domácnost? K poznání vývoje nemovitosti čp. 39/I v Chrudimi – Filištinské ulici (J. Frolík, J. Musil, J. Vepřeková); Vrcholnostredoveký kord z hradu Nyaláb v Korolevo (I. Prokhnenko, V. Kaliničenko); Identifikácia bojísk 2. svetovej vojny v teréne (P. Šteiner).

Druhý deň konferencie, 21. 9. 2021, sa venoval bloku Zázemie stredovekých sídiel. V on-line priestore sa riešili témy: Sýpka vo Vinnom. Nová archeologická lokalita v priestore stredovekého a novovekého Vinného (M. Čurný); Zázemí raně středověké Kouřimi (D. Dvořáček); Relikty stredovekej krajiny vo Velčiciach a v Zlatne, okr. Zlaté Moravce (P. Bisták a kol.); Zázemí hradu Věžka. Fortifikace a komunikace v blízkém okolí hradu (S. Sokol, F. Kasl); Výskum stredovekých objektov vo Švábovciach, okr. Poprad (M. Hudáková, M. Kučerová); Využitie stanov v stredovekom Uhorsku (J. Nemeš, autor tejto správy); Predmety dennej potreby a nástroje používané na sídliskách z 9. až 12. storočia (A. Slaná); „Pieskový“ a „Svinský kút“ – príspevok k zmenám funkcie priestoru a mestskej parcelácie v severozápadnom rohu stredovekej Bratislavy (P. Šimončíčová Koášová, B. Lesák, J. Kováč); Dehtářský výrobní areál v zázemí městečka Lukavce. K vrcholně středověké exploataci a kolonizaci periferního území na západní Vysočině (J. Těsnohlídek, F. Duffek); Nález poľnohospodárskeho náradia z Bojnej vo svetle problematiky zázemia včasnostredovekých centier (J. Tamaškovič, M. Jakubčinová, K. Pieta, Z. Borzová). Pridané boli tri príspevky Varia: Vyšehradské pověsti Popelky Biliánové (1862 – 1941) a Hájkova kronika (B. Nechvátal); Človek a montánná krajina na príklade Banskej Štiavnice (J. Labuda); Otázka výroby kachlíc na Oponickom hrade, okr. Topoľčany (B. Jančiová, D. Repka).

Posledný deň konferencie, 22. 9. 2021, bol určený tematickému bloku Duchovný priestor človeka v stredovekých komunitách. Zaradené boli prednášky s názvami: Život na šaštínskom hrade na prelome stredoveku a novoveku (R. Ragač); Ecclesia lignea a ecclesia lapidea v stredoveku. Niekoľko poznámok k funkciám a výskytu drevených kostolov (B. Pomfiová); Stredoveká sakrálna architektúra v Banskej Štiavnici – architektonická interpretácia (L. Budayová, K. Terao Vošková); Descendus Cumanorum: vymedzenie životného priestoru Kumánov v Karpatskej kotline (M. Holeščák); Sakrálny priestor ako miesto nápisovej kultúry v stredoveku (M. Čovan); Archeologický výzkum premonstrátskeho kláštiera v Nové Říši (A. Shbat, S. Vohryzek, D. Zimola); Duchovný svet človeka v stredoveku. Kristianizácia východného Slovenska (M. Slivka); Zaniknutá karnerová kaplnka v meste Krupina (M. Lukáč, M. Šimkovic). Na koniec pribudli tri príspevky z bloku Varia: Identifikácia stredovekej sakrálnej architektúry v severnej časti okresu Levice (M. Martinák); Identifikácia včasnostredovekých kultových miest v Holohoro-Kremeneckých vrchoch na Západnej Ukrajine (R. Liubun); Rombické šipky s trnem z jihočeských hradišť v historických, archeologických a technologických souvislostech (J. Hložek).

Spoločným znakom všetkých príspevkov bol výskum materiálnej kultúry stredoveku z hľadiska moderných trendov. Účastníci sledovali zapojenie rôznych prírodovedeckých analýz, meraní, využitie lidar, vypracovanie 3D modelov, počítačových technológií, či dokonca výskum pod

vodnou hladinou v nádržiach a riekach. Ku konferencii bola pripravená vkusná kniha abstraktov, ktorú editovali profesorky Noémi Beljak Pažinová a Zuzana Borzová z Katedry archeológie Filozofickej fakulty UKF v Nitre (2021). Veríme, že ďalší 53. ročník konferencie sa uskutoční v riadnom septembrovom termíne roku 2022 už prezenčne a konečne sa budú môcť účastníci i osobne stretnúť.

AUTORI

PhDr. Anna Bocková, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Pavol Makyna, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Doc. Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Tibor Neumann, PhD.

Historický ústav Centra výskumu humanitných vied Maďarskej akadémie vied v Budapešti

Mgr. Petra Polubňáková

interná doktorandka Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Ivan Stodola

interný doktorand Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave